

הרב שלמה גורן עגונות דקר

עגונות דקר

תשובתו של הרב שלמה גורן

רשו"ת

תשובות מבוארות מגדולי הפוסקים בני זמננו

עורך הסדרה: יואב שורק

ספר ראשון: הרב משה פיינשטיין / חלב גוי

ספר שני: הרב שלמה גורן / עגונות דקר

ספר שלישי: הרב יצחק הרצוג / היחס לבני המיעוטים

עגונות דקר

היתר עגונות צוות הצוללת 'דקר'

הרב שלמה גורן

(פולין, תרע"ה - ישראל, תשנ"ה)

מתוך 'משיב מלחמה' חלק ג'

עם מבוא וביאור מאת דוד ברוקנר
אחרית דבר: אריאל פיקאר

ReShu"t

Classic Modern Responsa

Edited by Yoav Sorek

**Rabbi Shelomo Goren's responsa
regarding Releasing the Agunot of
'Dakar' Submarine**

Annotated by David Brukner

www.MassCulture.co.il

www.massa.co.il

עריכה: יואב שורק

עיצוב כריכה ועימוד: סטודיו דוב אברמסון

מסת"ב 978-965-09-0265-0 ISBN

כל הזכויות שמורות, תשס"ח © 2008, All rights reserved

הוצאת ראובן מס בע"מ

ת"ד 990 ירושלים 91009

טל. 02-6277863 | פקס 02-6277864

rmas@barak.net.il

נדפס בירושלים, תשס"ח | Printed in Israel 2008

זכר עולם

לנשמת

הרבנית **צפיה גורן** ע"ה

בת מרן הגאון נזיר האלקים

הרב **דוד כהן** זצ"ל

והרבנית **שרה כהן** ע"ה

עטרת בעלה

מרן הגאון הרב הראשי

שלמה גורן זצ"ל

נלב"ע בכ"ה באייר תשס"ח

תוכן עניינים

9	הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה / דוד ברוקנר
27	התרת העגונות של צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא
45	משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמד-ריג
105	אחרית דבר / אריאל פיקאר

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

דוד ברוקנר

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

אין לך נאה בישיבה אלא זקן, ואין לך נאה במלחמה אלא בחור.

(מסכת חגיגה דף יד עמוד א)

נדמה, שבמשפט קצר זה יש בכדי לתאר הרבה מדמותו של הרב שלמה גורן - אחד מגדולי ישראל היחידים שזכו לתרום תרומה משמעותית וישירה לתקומת מדינת ישראל החותמת כמעט אלפיים שנות גלות. דמותו של הרב, שאת כל ימיו הקדיש להפחת רוח חיים יהודית במדינת ישראל, בצבאה ובמוסדותיה, היתה מוכרת מאוד בימיו ברחבי העולם היהודי, ועדיין שמו נישא בפי רבים; ואף על פי כן, קורות חייו אינם ידועים אלא למעטים, ואת העולם הזה עזב כמעט ללא תלמידים וממשיכי דרך.

עילוי צעיר בארץ ישראל

הרב גורן נולד בשבט תרע"ח בעיירה זמברוב שבפולין לאביו הרב אברהם גורונצ'יק ולאמו חיה צפורה לבית ציוויאק. בשנת תרפ"ה עלתה משפחתו לארץ ישראל והיתה בין מקימי "נחלת יעקב" - לימים כפר חסידים שלמרגלות הכרמל. כבר באותה עת נתגלה כשרונו של הילד, וכתום שנה עלתה המשפחה לירושלים - בין השאר כדי למצוא לו מקום לימוד מתאים. בירושלים למד שלמה הקטן בתלמוד תורה "עץ חיים", ונודע בכינויו: "העילוי מכפר חסידים". עוד בטרם הגיע לגיל מצוות - ובאופן חסר תקדים - התקבל לישיבת "חברון".

שלמה הצעיר התגלה כמתמיד עצום - מספרים שהיה לומד ברציפות שעות רבות, וישן כשלוש שעות בלילה בלבד - וכבעל יכולת זיכרון מפליאה, וחריפותו נודעה בירושלים כולה. גדולי ירושלים חיבבו אותו מאוד, והוא היה לבן ביתם של הגאונים רבי איסר זלמן מלצר והרב יצחק הלוי הרצוג. גם רבה הראשי של ארץ ישראל - הרב אברהם יצחק הכהן קוק - רחש לו כבוד רב וניבא עליו כי יהיה מגדולי ישראל, ולחופשתו האחרונה בכרמל לקח איתו את שלמה כבן לווייה. בשנת תרצ"ה, והוא בן 17 שנים בלבד, הוסמך לרבנות. בשנה זו פרסם את ספרו הראשון - "נזר הקודש" - העוסק בהלכות פסולי

המוקדשין לרמב"ם, נושא שמעטים העוסקים בו ומתי מעט בקיאים בו. הספר זכה להסכמותיהם הנלהבות של גדולי ישראל.

חמש שנים מאוחר יותר פרסם החכם הצעיר חיבור על מסכת מקוואות - "שערי טהרה" - ספר שהרשים את עולם התורה ושזיכה אותו בה בשנה בפרס הרב קוק. במקביל לשקידתו התורנית, השתלם הרב הצעיר בשנים אלה בפילוסופיה יוונית ומתמטיקה באוניברסיטה העברית.

בהיותו בן כ"ח שנים נשא לאשה את צפיה כהן - בתו של "הרב הנזיר", הרב דוד כהן, אישיות מופלאה כשלעצמה ותלמידו המובהק של הרב קוק. הרב הנזיר היה מחבב ומעריך את חתנו מאוד, ובפראפרזה על הביטוי "הש"ס מונח לו בכיסו" - היה אומר על הרב גורן כי "יש לו שני כיסים: באחד - תלמוד בבלי, ובשני - תלמוד ירושלמי". הרב הנזיר, שבעצמו היה ידוע בבקיאותו בכל חדרי התורה, סיפר פעם כי ביקש את עזרת הרב גורן במציאת מקור מסוים, ואילו זה טען שמקור כזה אינו בנמצא: "ואם הוא אמר שאין - אז אין!" חתם הרב הנזיר את סיפורו.

מהמתרת לצבא ההגנה לישראל

מגיל צעיר היה הרב שלמה גורן מעורב במאבק הלאומי בארץ ישראל. בין לימודיו שימש הרב כנוטר, ולאחר מכן היה לחבר לח"י מן השורה (כינויו המתתתי היה "ירמיהו"). ביתם של הרב והרבנית - אז ברחוב עזה שבירושלים - שימש למחתרת כמקלט: משם שידרה תחנת הרדיו המתתרתית, שם מצאו מסתור שנים מאסירי הלח"י ב"מגרש הרוסים" שנמלטו מכלאם, ושם גם היה קיים "סליק" לכלי נשק ותחמושת.

סמוך לקום המדינה עבר הרב לשורות ה"הגנה", מתוך הערכה שמשם יקום צבא ישראל. במלחמת השחרור שימש כצלף מומחה באזור קטמון, ותוך כדי המלחמה מונה על ידי דוד בן גוריון להיות רבו הראשי של צה"ל, על פי המלצתם של הרבנים הראשיים דאז - הרב הרצוג והרב עוזיאל. באותה תקופה המשיך הרב לשמש כצלף בלילות, ובימים היה עוסק במציאת פתרונות תורניים לבעיות השעה אליהם נדרש.

בשנת תש"ט, מיד לאחר מלחמת העצמאות - והוא בן שלושים שנה בלבד - נזקק הרב גורן לסוגיית עגינותן של נשות הנעדרים. באותם ימים היה הרב עובר לבדו את קוי הגבול, מלקט עדויות מפי ערביי האזור על מהלך הקרבות,

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

בוחן את זירת ההתרחשות, מאתר את שרידי גופותיהם של הלוחמים ומביאם לקבר ישראל, ומרכיב את חלקי המידע לכדי תמונה אחת שלמה - שבסופה כתב את תשובתו להתרת עגונות מלחמת השחרור, שזכתה להסכמתם של הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עוזיאל ורבה של ירושלים, הרב צבי פסח פרנק.

בימיו הראשונים של צה"ל הוצע כי החיילים הדתיים יקובצו לגדודים משלהם, שם יוכלו לשמור על המצוות ולקבל שירותי דת, כאשר שאר יחידות הצבא ינהגו בחילוניות גמורה. הצעה זו - שהמשיכה למעשה את שהיה מקובל בפלמ"ח - נתמכה על ידי כל שרי הממשלה דאז, דתיים כחילונים, אך הרב גורן הצעיר עמד בדעת יחיד מול כולם בהתנגדותו לה. אל דעתו הצטרף בן גוריון, שכלל לא הסכים להעמיד עוד את הנושא לדיון - וכך הבטיחו בן גוריון והרב גורן כי צה"ל יהיה אכן 'צבא העם', ללא חלוקה בין דתיים לחילוניים.

נאמן לשיטתו, ראה הרב את עצמו כמופקד על כלל ישראל ולא רק על חיילים המבקשים כשרות ושבת, ובהתאם לכך ניסח נהלים צבאיים נוקשים, וטיפל בעצמו בחומרה רבה בכל הפרה שלהם - אף אם במקום בו נעברה העבירה לא שירת ולו חייל דתי אחד.

יסודיותו היתה לשם דבר. כל נושא אותו חקר נבדק על ידו מכל צדדיו - ההלכתיים והמעשיים - בטרם פסק בו הלכה. מתוקף דרגתו ותפקידו לא היתה דלת נעולה בפניו, וגם המהלכים אותם קנה במסדרונות הפוליטיים והצבאיים סייעו לו רבות במציאת פתרונות לבעיות שנדרש לתת להן מענה.

וכיסודיותו - כן נודעה גם תקיפותו. מפקדים רמי דרג היו רועדים מביקורות פתע שערך הרב גורן בבסיסיהם, שנסתיימו לא אחת בהורדת קצינים גבוהים מדרגתם בעקבות הפרת נהלי הדת. אווירת הזלזול בכל עניין דתי, ששררה במקומות רבים, דרשה את יחסו הנוקשה - וזה אכן נמצא ללא משוא פנים לאיש, ואף פעל את פעולתו.

לצד תקיפותו ביחס להתנהלות הצבא, הקפיד הרב גורן לטפל בכל פנייה שהגיעה אליו ואף הקפיד שלא ליהנות על חשבוננו של חייל אחר, ואפילו טירון פשוט.

הרב גורן מסר נפשו על תקומת ישראל וראה קדושה בצבא, כפי שנתגלה ברבים במלחמת ששת הימים - כאשר הרב ראה חובה לעצמו לרוץ יחד עם הלוחמים בשורה הראשונה ממש ולעודד את רוחם. הרב נע מחזית אחת

לשנייה ונמנה על הראשונים בכל המקומות הקדושים ששחררו במלחמה: הר הבית, קבר רחל ומערת המכפלה.

תל אביב וירושלים

לאחר שירותו הצבאי הוכתר לרבה הראשי של תל אביב, וכשנה לאחר כניסתו בפועל לתפקיד - לרבה הראשי האשכנזי של ישראל, יחד עם עמיתו הראשון לציון הרב עובדיה יוסף יבל"א. גם כאן לא ישב הרב בשלווה: מיד עם כניסתו לתפקיד זה התעורר הפולמוס בעניין האח והאחות לנגר, פרשה שהעמידה את הרב בעין הסערה הציבורית (על כך ביתר פירוט ראה בסקירה על שיטתו ההלכתית), ובהמשך כהונתו היה עיסוק תקשורתי רב במתיחות ששררה בינו לבין עמיתו הרב יוסף. עוד פרשה ידועה מתקופה זו הינה הבאתן של עצמות לוחמי בר כוכבא לקבורה בטקס צבאי מלא. הרב השקיע רבות בחקר הממצאים שהתגלו באזור מערות ים המלח, בהתאמתן של התגליות הארכיאולוגיות לשיטות הפוסקים השונות, ובלימוד מהן על אורח החיים בימי הבית השני - ובפרט אורחות חייהם של לוחמי ישראל ודרך יישומם את ההלכה בתנאי השדה. כאמור, גולת הכותרת של עיסוקו זה היה בהבאתם של עצמות הלוחמים לקבר ישראל. יש לציין, שלאחר שכרב ראשי לצה"ל היה שותף לכיבוש יהודה, שומרון וסיני, כרב ראשי לישראל היה עד לפינוי סיני ופתחת רפיח, בהחלטת ממשלת ישראל.

אך כל אלה לא היו העיקר: בתקופת כהונתו השפיע רבות על שאלות הלכתיות הוותיקות משקל שהתעוררו, בעיקר בתחום המדע והרפואה, כשהידועות והחשובות שבהן נוגעות לתחומי הפוריות והשתלות האברים. בפרק זמן זה גם יסד את ישיבתו ללימוד תורת הנגלה והנסתר - "האידרא" - בסמוך למתחם הכותל המערבי. בהתחשב במיקומה הסמלי של ישיבתו הקים בה גם חדר זיכרון לקדושי השואה, "לשכת הנזיר" - בה כינס את חפציו, ספריו וכתביו של חמיו, ו"לשכת הסנהדרין" - אולם רחב, מפואר ומרוהט הבנוי בצורת חצי גורן עגולה המונה שבעים ואחד מושבים ומוכן להשכנת הסנהדרין בתוכו, מיד לכשתקום, עד שזו תעבור אל מקומה המקורי בהר הבית, סמוך למקום המקדש. כמו כן הציב על גג הישיבה אנדרטה אומנותית לזכר ששת המליונים שנספו בשואה, בה בערו שש להבות גז כנרות תמיד.

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

כתום תקופת כהונתו, המשיך לשמש כפוסק חשוב ולשקוד על חיבוריו ההלכתיים עד לימיו האחרונים ממש, ודומה שאין תחום במקצועות התורה שלא הותיר בו את חותמו. במאבק על שלמות הארץ היה מעורב ביותר והוויתורים המדיניים הכאיבו לו מאוד, עובדה שהרעה את מצבו הבריאותי שבלאו הכי לא היה טוב.

ששים שנה בדיוק לאחר קבלתו את הסכמת רבו הראי"ה קוק לספרו הראשון - בליל שבת קודש חיי שרה, כ"ד מרחשון תשנ"ה - נתבקש לישיבה של מעלה, והוא בן שבעים ושבע שנים.

דרכו בהלכה: א. התלמוד הירושלמי

בני בבל מפורסמין חסידות שלהן, מה שאין כן בני ארץ ישראל דאינן מוחזקין לפני העולם כחסידים, רק לתקיפי.

(פירוש המהרש"א לתענית דף כג עמוד ב)

מטבע הלשון "תקיפי ארץ ישראל", שמקורו במסכת תענית, הולם את דמותו של הרב שלמה גורן, ואולי אפילו מתמצת את חידושיו הרבים בכל מקצועות עולם התורה לכלל יסוד גדול אחד. בשינוי לשון למטבע שגורה יותר, אפשר להגדיר את הרב גורן כנושא דגלה של "תורת ארץ ישראל" - על מלוא משמעויותיו של המושג.

אחד החידושים הבולטים בתורתו של הרב גורן הוא התלמוד הירושלמי, או בשמו השני "תלמוד ארץ ישראל". תלמוד זה, שנערך ונחתם בארץ ישראל על ידי רבי יוחנן כמאה שנים לפני חתימת התלמוד הבבלי, נזנח ברבות השנים ושימש כמקור משני וטפל בעולם הלימוד. מציאות זו גרמה לשיבושים רבים שנפלו בנוסח התלמוד הירושלמי, כמו גם לאובדן של מספר מסכתות ממנו.

הרב גורן לא היה היחיד שהיה בקי בתלמוד זה, ואף לא הראשון, אך הוא היה חלוץ בהשבת הירושלמי למקומו הראוי לו על מדף הספרים היהודי. וכפי שכתב בהקדמה לספרו "הירושלמי והגר"א":

"עם תחית העם בארצו, שחרור ירושלים הר הבית ומקום המקדש, שומה עלינו להחיות גם את תלמודה של ארץ ישראל... ככתוב 'וזהב הארץ ההיא טוב' - 'אין תורה כתורת ארץ ישראל'." (בראשית רבה טז)

יצירתו המונומנטלית של הרב בתחום זה הינה ספרו "הירושלמי המפורש" (כרך ראשון: ברכות פרקים א-ה, הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"א), שהוא - כלשון השער - "מהדורה חדשה ומתוקנת של התלמוד הירושלמי עם פירוש חדש מיוסד על תקוני הנוסחאות לפי כתבי יד וספרי הגאונים והראשונים", בתוספת "ברור רחב ומקיף של שיטות הגאונים והראשונים שדנו בירושלמי והמקומות המקבילים במדרשי התנאים והאמוראים" ו"שינויי הנוסחאות מכתבי יד ודפוסים ראשונים של הירושלמי". בהקדמת הספר מספר הרב על חלום נוסף, שלבסוף לא זכה להתממש: "יש בדעתי אי"ה (=אם ירצה השם) נוסף על מפעל זה, להוציא לאור את הירושלמי בהוצאה עממית עם פירוש קצר בלשון הקודש, שיהא שווה לכל נפש, ושיוכל להפוך את התלמוד הארצי-ישראלי לנחלת הכלל, ועוד חזון למועד ועת לכל חפץ". על ספר זה הוענק לו פרס ישראל.

בנוסף הוציא ספר מיוחד הנקרא "הירושלמי והגר"א" (הוצאת האידרא, ירושלים תשנ"א), בו העמיק לחקור ולברר "טיבן ותקפן של הגהות הגר"א על התלמוד הירושלמי, בהשוואה לכתבי היד ונוסחאות הראשונים ופירושיהם". אגב, בעקבות כתיבת הספר קיבל על עצמו לעלות לקברו של הגר"א לכשיוכל בכדי לבקש את מחילתו על כך שלמרות הערצתו המופלגת לגאון ולהגהותיו הרשה לעצמו בכמה מקומות לחלוק על דבריו. ואכן, בביקורו ברוסיה עלה הרב לקבר הגאון וקיים את קבלתו.

בפסיקותיו החשיב מאוד את דברי הירושלמי ואהב לדון בהם, ואת שיעוריו בעיון היה אוהב לבנות בדרך של קושיות רבות על מהלך הסוגיה ה"בבלי", שמוצאות את תשובתן רק על פי עיקרון הנלמד מהירושלמי. בניגוד למוסכמה בעולם בית המדרש לפיה במקום בו חולקים התלמודים זה עם זה תיפסק ההלכה כמו הבבלי - הוכיח הרב שרבים מגדולי ישראל, ובראשם הרמב"ם, לא נרתעו מפסיקה כדברי הירושלמי אף בניגוד לבבלי, בנסיבות מסויימות. הוא השתדל להיעזר בירושלמי ככל שניתן ולשלב את דבריו במהלך הרצאת המשא ומתן ההלכתי, מתוך רצון כפול - לכוון ולהגיע לאמיתה של תורה, ולהשיב את עטרת הירושלמי ליושנה.

זאת ועוד: משנגע הדבר לסוגיות ארץ ישראליות - כהלכות הנהגת הציבור, צבא ישראל ומקדש וקודשיו - נקט הרב בגישה לפיה ההלכה במקרה כזה תיפסק על פי התלמוד הארץ-ישראלי, מפאת היותו הקרוב ביותר אל המציאות הנדונה ואל ההלכות הנהוגות בה (ומה עוד שבמסכתות סדר זרעים

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

- העוסקות בהלכות התלויות בארץ - עוסק הירושלמי בהרחבה, לעומת חברו הבבלי שלא עוסק בהן כלל). וכך כתב הרב בהקדמת הספר "הירושלמי המפורש" (ההדגשה שלי, ד"ב):

הגיעה העת שיחד עם קוממיות ישראל בארצו, בהיגלות עלינו אור ישע והפדות, לגאול ולקומם גם את האוצר התורתי-רוחני הכביר הגנוז בתלמוד הירושלמי... על ידי כך יהפוך התלמוד הזה לנחלת העם ממנו ישאבו תורה חכמה ודעת, וממנו תצא הוראה לכל הנוגע להלכות התלויות בארץ ולכל דבר ה' זו הלכה. זוהי מגמת מפעלנו זה, שלקראת הגשמתו המלאה אנו חותרים בחסדי ה' המרובים עלינו.

הרב לא רק השתמש בפסיקותיו של הירושלמי, אלא גם דבק בדרכו הייחודית ובסגנונו - המכוון אל ההלכה תוך מיעוט בפלפולים, ושוזר בדבריו את ההלכה והאגדה יחדיו.

את בקיאותו בירושלמי רכש כבר בצעירותו. בעת שהיה תלמיד בישיבת "חברון" החכים את רבו הגאון רבי איסר זלמן מלצר בעת שלמד איתו מסכת "תרומות", וחידושו נרשמו על ידי הגרא"ז בשולי הגיליון, תוך שהוא מציין שנאמרו על ידי "הרש"ג" (=הרב שלמה גורונצ'יק).

תפקידיו הציבוריים החשובים מנעו ממנו להמשיך את מפעל "הירושלמי המפורש", שנותר בן כרך אחד בלבד, מופת למי שיבוא אחריו. ואמנם במהלך השנים באו, גם אם עדיין מעטים: בקרב עולם התורה נעשו בשנים האחרונות כמה ניסיונות להשיב את התלמוד הירושלמי אל בית המדרש ולהדיר אותו בדרך ידידותית יותר. הנה כך כותב הרב שאר-ישוב כהן, רבה של חיפה, בהקדמתו להוצאה המחודשת של "מסכת תעניות" מן הירושלמי, עם ביאורים חדשים, שיצאה לאור בתשס"ד מטעם מכון הירושלמי - תלמודה של ארץ ישראל וישיבת יריחו:

יורשה לי להוסיף הערה אישית: אני רואה במפעל חדש וקדוש זה, המשך עבודת חייו של גיסי המנוח, מורנו הגאון האדיר מרן הרב שלמה גורן זצ"ל, הרב הראשי לישראל. הוא תכנן להוציא לאור מהדורה מתוקנת של התלמוד הירושלמי שעליה עמל שנים רבות... הכרך הראשון שכלל חמישה פרקים של מסכת ברכות הקנה למחבר את הכבוד הגדול של בחירתו כחתן פרס ישראל לספרות תורנית בשנת תשכ"א. אך, תפקידיו הציבוריים של הגר"ש גורן זצ"ל... מנעו את המשך המפעל. מעזבונו התורני ספרותי של מרן הגר"ש זצ"ל יצאו לאור כרכים רבים של תשובות ומאמרים בהלכה ובאגדה ובמחשבת ישראל. אך כנראה שלא הספיק, עד פטירתו, להמשיך במפעל הקדוש הזה, התובע המשך וביסוס.

אמנם, בספר הזיכרון "המעלות לשלמה" (עמ' 29) מספר הרב שאר-ישוב ש"כל ימיו המשיך הגר"ש גורן זצ"ל לעסוק בנושא זה ובעזבונו הספרותי בוודאי מצויים כרכים נוספים המצפים להוצאה לאור". וכן ש"רובו עדיין בכתב יד" (שם עמ' 24). למרבה הצער, עד היום לא נעשה דבר להוצאת עזבון זה לאור.

כאמור, בשנים האחרונות צמחה תנועה צנועה של תלמידי חכמים ארץ ישראלים העוסקים בתלמוד הירושלמי מעבר למקובל בעולם הישיבות עד כה. הרב היה החלוץ ונושא הדגל שהקדים מגמה זאת בשנים רבות, פילס את דרכה והורה לה את כיוונה.

ב. היקף ורוחב מבט

לא רק התלמוד הירושלמי זכה לעדנה בבית מדרשו של הרב גורן, כי אם גם מקורות רבים שלימודם הוזנח. וכמה שנודעה חריפותו והיתה לשם דבר - היתה נודעת בקיאותו העצומה בכל תחומי התורה ומכמניה. הוא היה דורש בשבח ההיקף ומתנגד לשיטת הלימוד למקוטעין, ואף מתבדח על חשבונם של השוקעים בעיון יתר על המידה.

בשיעוריו היה נוהג מדי פעם להכריז בדרמטיות: "עכשיו נגלה סוד מסודות התורה" - ואז היה מוסיף לדיון מקור לא מוכר המופיע במדרש הלכה כמו הספרי או המכילתא, או בתוספתא וכיו"ב. כראש ישיבה ומלמד היה מעודד את הבקיאות כשהיה חד חידות בנוסח "היכן כתוב בש"ס מקור לעניין פלוני" או "היכן מופיעה מילה פלונית". הרב עצמו היה ידוע בזכרונו הצילומי: בקיאותו לא היתה רק בתכני הספרים אלא אף בצורת הדף ומיקומו של כל משפט על גבי העמוד. פעם העיד על עצמו שבנערותו, קודם שסיים את הש"ס לראשונה, היתה מסכת יומא האחרונה שלא למד. בתקופה זו - סיפר - בכל פעם שהיה נשאל היכן נמצא עניין שלא הכירו, ידע להשיב תשובה ברורה: במסכת יומא.

ג. תחית הלכות מדינה

עם תקומתה של מדינת ישראל התעוררו שאלות רבות שכמעט ולא נידונו במשך הדורות. הלכות הנהגת הציבור - בצבא ובמדינה - אינן מסודרות באף אחד מחלקיו של השולחן ערוך, ולמעשה מאז ימי הרמב"ם - שהיה גם הוא

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

יחיד בעניין זה - לא היה פוסק בעל שיעור קומה שסידר בחיבורו הלכות אלה. יתירה מזו: לא רק ההלכות עצמן נעלמו בתהום נשיית הגלות, אלא אף המסורת בדבר שיטת הפסיקה בהן, שללא ספק אינה יכולה להיות זהה לשיטת הפסיקה המקובלת בתחום חיי היחיד והמשפחה.

על בעיה זו כותב הרב בפתיחת ספרו "משיב מלחמה" חלק א:

שונה היא פסיקה זו, מפסיקה הלכתית אזורית רגילה... באשר לנושאים שבספר זה, אין להם מסורת רצופה של פסיקה מדור דור. אין להם חלק מקביל בשולחן ערוך, ולא בספרי הפוסקים... כדי למצוא מקורות הלכתיים והיסטוריים מוסמכים, לפתרון של אלפי הבעיות ההלכתיות של צה"ל, היה הכרח לאסוף, ללקט ולקבץ כעמיר גרנה, את שברירי ההלכות, המנהגים והנהלים, שהיו קיימים בצבאות ישראל בימי קדם. להעלות אותם מתהום הנשיה, מתחת לחורבות מלכות ישראל ללקטם מכתבי הקודש...

בנוסף לקושי האמור, התעוררו ספקות הלכתיים רבים - בעיקר בתחום שמירת השבת - בעקבות שילובם של מכשירים טכנולוגיים חדישים בשורות הצבא.

לשאלות אלו שימש הרב ככתובת כמעט בלעדית. אמנם היו עוד מעטים שהתעסקו בשאלות המתחדשות - כגון הרב הגאון אליעזר יהודה ולדינברג (חברו של הרב גורן לספסל הלימודים בישיבת "חברון", הידוע בשם ספריו כ"ציץ אליעזר") בספרו "הלכות מדינה" או הרב יצחק הלוי הרצוג, הרב הראשי הראשון למדינת ישראל. אולם, בתחום הצבאי היה הרב גורן היחיד שירד עד לפרטי הפרטים תוך שהוא מתעדכן מפי אנשי המקצוע הטובים ביותר, וכן היחיד שלפסיקותיו היתה משמעות יישומית מיידית בשטח. בכך למעשה עיצב הרב גורן את יסודותיו ההלכתיים של צבא ישראל המתחדש בעת המודרנית.

אחת הנקודות בהן מתבטאת הכרתו של הרב גורן את השטח והתחשבותו בו הינה בסוגיית השפעת הפסיקה על מורל החיילים: לעומת הרב הרצוג, שלא ייחס לדבר משמעות גדולה, ראה הרב מרכיב זה כבעל משמעות כבדה שייתכן ואף גובלת בפיקוח נפש. ביטוי למחלוקתם זו בא בסוגיית החתמת הלוחמים על "הרשאה למתן הגט"¹ (שאת סיפורו הבאנו ב"רקע ההלכתי"), ובנושאים נוספים.

1 ראה "גיטי מלחמה - בין הרב הרצוג לרב גורן" מאת ד"ר עמיחי רדזינר (נספח למאמר "נתינת גט קודם יציאה למלחמה" מאת הרב ד"ר דרור פיקסלר), תחומין כ"ז, ובפרט בראש עמ'.

בתחום הפסיקה הצבאית אפשר למצוא את ייחודיות הפסיקה של הרב, כאשר לנהלים צבאיים ומלחמתיים רבים בהם הוא נדרש לעסוק - שאין להם התייחסות ישירה בדברי חז"ל והפוסקים - הוא מוצא אסמכתאות בפסוקי התנ"ך ובפירושי חז"ל עליהם. כך למשל כשהוא מברר את נושא "הדוגמה האישית של המפקד במלחמה" וייחודיותה לישראל (משיב מלחמה ג עמ' שמג-שמט) הוא מסתייע בהנהגתו של משה רבנו במלחמות ישראל ובלשונו בבקשו מאת הקב"ה שיתן על ישראל מנהיג הראוי לכך; בדברי המכילתא על הנהגת פרעה ברדפו אחר בני ישראל; בתיאור מלחמותיהם של דוד המלך, יאשיהו, גדעון ועוד. כמו כן אפשר למצוא בדבריו (שם עמ' ת-תה) דיון מאלף בפסוקי פרשיית הרג אוריה החתי, כדי לפשוט את מעמדם של הרוגים בשגגה מאש כוחותינו, האם כהרוגי מלחמה או לא. בראש כרך א של משיב מלחמה מברר הרב באריכות את "מוסר הלחימה" היהודי, וגם זאת לאור מקורות תנ"כיים ופירושי חז"ל עליהם, ואין אלו המקרים היחידים.

עוד תשובה מעניינת המנקזת לתוכה בירור תנ"כי, פסיקתי, קבלי, היסטורי וצבאי - היא התשובה העוסקת בקבורת חללי צה"ל בארון, בשונה ממנהג ארץ ישראל בקבורה האזרחית הרגילה. בסיומה של התשובה כותב הרב:

על כל פנים ברור שנוהלי הקבורה של צבא ישראל היו שונים משל האזרחים, וזה נובע מצרכי הבטחון שנקבע גם על ידי המורל של הלוחמים, ויש למנוע פגיעה בנופלים כדי שלא יודעזעו החיילים... לכן התחשבנו גם בעניין זה של הקבורה בארונות, כדי שהחיילים לא יראו את חבריהם ההרוגים ללא ארון. ומכיוון שצה"ל מהווה על פי החוק כקהילה נפרדת בעל אורח חיים שונה מן האזרחים היינו רשאים להנהיג בצה"ל נוהל שונה גם בסדרי הקבורה ואין בזה משום שינוי מנהג המקום, כי צה"ל דינו כמקום מיוחד ככתוב 'וזהו מחנך קדוש'.

(משיב מלחמה חלק ג עמ' ת)

גם בהלכות מדינה עסק הרב בהרחבה גדולה, וחלק ממחקריו התורניים בנושא זה פורסמו בספריו "משנת המדינה" ו"תורת המדינה".

ד. ראשית צמיחת גאולתנו

על אף כל מה שנאמר לעיל על תרומתו הגדולה של הרב לפרטי הלכות צבא ומדינה בעת החדשה - חידושו הגדול ביותר היה יחסו הכללי אל המדינה העברית הקמה לתחייה. הרב הוא זה שקבע כי על מדינת ישראל יש לומר הלל שלם בברכה - ולא רק במשמעות ההלכתית המצומצמת, כי אם גם במשמעות הרחבה יותר של הביטוי: שמדינת ישראל היא ראשית צמיחת גאולתנו, על כל המשתמע והנגזר מכך. ליום העצמאות ויום ירושלים הוא ייחס ערך של מועדים לכל דבר - כחנוכה ופורים - ואף הציע את דעתו כי להלכה יש לחתום בהם את ברכת "השכיבנו" (הנאמרת לאחר קריאת שמע של ערבית) כשם שחותמים אותה בשבתות וימים טובים: "הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים".²

בקביעות אלו העתיק הרב את הוויכוח הכללי בדבר מהותה של המדינה משדה הדילמות והספקות הנובעים מפחד החידוש אל שדה הוודאות שבאמירת ברכה "בשם ומלכות" של ממש על המדינה. אנקדוטה קטנה שסופרה על ידו יכולה להמחיש עניין זה:

בשנת תש"ט קבע הרב תפילת חג המונית בליל יום העצמאות בבית הכנסת "ישורון", ועבר בעצמו לפני העמוד. את התפילה פתח בברכת "שהחיינו".³ בשלב זה צעד לכיוונו נמרצות אחד מרבני ירושלים, וגער בו: "היכן מצינו שמברכים שהחיינו?" ענה לו הרב גורן שאת הברכה בירך על עניבתו החדשה אותה קנה, ובזה נחה דעתו של אותו הרב.

אמר לו הרב גורן: "ישמעו אוזניך מה שפיך מדבר! על עניבה חדשה ופשוטה נברך שהחיינו - ועל מדינה עברית לה ייחלנו בכל אלפי שנות הגלות - לא!?"

בתפקידו כרב צבאי ראשי באה השקפת עולם זו לידי ביטוי עז בצורה בה ראה את תפקידו: לא כאחראי לסיפוק שירותי דת למעוניינים בכך, אלא כנושא דגל הקודש והייעוד בצבא ישראל. פעולות רבות נגזרו מגישה זו - החל ממסעות

2 ראה תחומין ט' עמ' 301-304. נימוקו הוא שחתימה זו הינה חתימת "ברכת הגאולה", כפי שעמל הרב להוכיח שם, וממשיך: "לכן סביר לברך גם בליל האתחלתא דגאולה השלישית, הוא ליל יום העצמאות, ברכה זו... וכל שכן בלילה אור ליום גאולת ירושלים... משום שגאולת ירושלים נזכרת בה, והלא ביום זה זכינו לגאולת ירושלים".

3 בהתאם לשיטתו ההלכתית שביום העצמאות יש לברך "שהחיינו" בשם ומלכות ("תורת המועדים" עמ' 634-641, וראה שם את התנאי לזה).

ופעולות להעמקת תודעת היהדות בקרב כלל הלוחמים, ועד לטקסים שמטרתם היתה הפגנת צד הקדושה שבחלקי ארץ המשוחררים - כאשר המפורסם והמרטיט שבהם הוא הטקס שערך בכותל המערבי מיד עם שחרורו. טקסים אלו - שבוודאי הבעירו ניצוצות בנפשותיהם של המוני יהודים - היו לצנינים בעיני מספר מפקדים, מדינאים ואנשי תקשורת שהדגשת המשמעות הדתית של מלחמות ישראל לא היתה נוחה להם.

מיד עם שחרור ירושלים עמל לקבוע עובדות בהר הבית: ערך מדידות מדויקות של ההר ומחקר על גבולות הכניסה אליו על פי ההלכה, וקבע בו את מקומה של המדרשה הצבאית - עד שסולק ממנו בפקודה פוליטית שעל קבלתה השפיעו פוליטיקאים ממחנות השמאל, החרדים והדתיים.⁴ לעומת זאת, במערת המכפלה הצליחו מאבקיו, וקרוב לוודאי שלולא עמידתו התקיפה בזמנו מול מדינאים שונים - ובראשם משה דיין - היתה המערה כיום בשליטת ידיים מוסלמיות.

כששימש כרב ראשי לישראל לא ראה בפינוי ימית עילה לסירוב פקודה, ואף טרח להרגיע את קבוצת תלמידי הרב כהנא שהתבצרו בבונקר ואיימו בהתאבדות. עם זאת, באחרית ימיו, בעידן הסכמי אוסלו, דיבר בתקיפות על החובה לסרב לפקודת עקירתו של ישוב יהודי, ואף הכריז בפומבי שבמלחמה על חברון ישפך דם יהודי אם ינסו לפנותה. על אף שהמשיך להנהיג בקהילתו "קוממיות אברהם" את אמירת ההלל ביום העצמאות בברכה גם בערב וגם בבוקר - הורה מאידך להפסיק לומר שם את התפילה לשלום המדינה - וכך אכן נהוג שם עד היום.

מעט ממרירותו הרבה לנוכח השינוי שחל בכיוון המדיני, וחילול ה' שראה בכך - ואולי אפילו תחושת חוסר אונים שחש לנוכח הטירוף הפוליטי - אפשר למצוא בסוף תשובתו בנושא "הסרת המצור הימי מעל המחבלים בטרופולי"⁵:

4 פרשת סילוקו של הרב מההר ומסירתו לידי ה"וואקף" הערבי שברה את לבו כל ימיו. הוא לא חדל לדבר על ההר ולפעול לייחודו, ואף הצליח להקים בקצה ההר בית כנסת הפתוח לתפילת יהודים פעמיים בשנה - ביום הכיפורים ובתשעה באב. גיסו, הרב שאר-ישוב כהן, מספר שבפעם האחרונה בה פגש ברב גורן - והוא כבר על מיטת חוליו האחרון בבית החולים - דיבר הרב בכאב על ההר והפקרתו. יש בעובדה קטנה זו משום פרט המלמד על הכלל - יחסו ופעולותיו החשובות של הרב למען ההר, שאין כאן המקום להאריך בהן.

5 במלחמת שלום הגליל הטיל צה"ל מצור ימי על העיר טריפולי שבלבנון. בעיר השתוללה מלחמה פנימית בין כנופיות הטרור השונות שהפילה מהם חללים רבים, והמצור מנע מהם בריחה

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

לאור זה בוודאי שאסור היה לרחם עליהם. אלא מחובתנו היה להדק עליהם את המצור. ונמצאת מלאכתנו עשויה בידי חבריהם המרצחים. כאמור בחז"ל: 'בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים'. עכשיו שלא עשינו רצונו של מקום, ושלחנו את שונאי ישראל-שונאי ה' לחופשי, על מי יש לנו להתרעם וכנגד מי יש לנו לזעוק. כאשר רב המרצחים וחבר הפושעים שעמו שוב מניפים את חרבם נגד ירושלים ומקבלים הכרה, כבוד וסיוע צבאי מדיני וכלכלי ממדינות רבות בעולם.

נגדם מכוונת תפילת משה רבנו: 'קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך' ושואלים חכמינו ז"ל (ספרי אות פד): 'וכי יש שונאים לפני מי שאמר והיה העולם? אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את ישראל כמי ששונא את המקום. כיוצא בו אתה אומר: 'וברוב גאונך תהרוס קמין' וכי יש קמים לפני המקום? אלא מגיד הכתוב שכל מי שקם על ישראל כאילו קם על המקום... וכן הוא אומר: 'כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו' - בבת עין לא נאמר, אלא בבבת עינו של מקום'. על מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים.

מאידך, לא פסק הרב מלחזור שוב ושוב על ששת עיקרי הגאולה - שחלקם הוגשמו וחלקם עודם ממתינים להגשמתם על ידינו, הלא הם: שחרור הארץ מידי זרים, קיבוץ גלויות, כוננות שלטון יהודי עצמאי בארצו, הקמת הסנהדרין, התשובה ובניין בית המקדש.

גישתו זו מסבירה היטב את שאמר הרב צבי יהודה הכהן קוק, מן המנהיגים הגדולים של הציונות הדתית התורנית במאה העשרים: "בענייני ציבור אנחנו כולנו הולכים אחרי הרב גורן".⁶

ה. תוקף

הוא היה עשוי כעמוד ברזל וכחומות נחושת. הוא היה עשוי ללא חת ממש, באומץ לב, בעוז רוח. הוא האמין באמת שלו ואהב אותה, בכל מקום ולפני כל אדם. כך היה רגיל לומר: 'אדם בא לעולם כדי לשמור על האמת שלו ועל המקורות שלו - גם כאשר הוא חייב להכניע את עצמו לפני גדולי תורה

משדה הקטל. בשלב מסוים הסיר צה"ל את המצור מטעמים הומניטריים, ובכך איפשר את בריחתו של ראש אש"ף בשלום מהעיר. התשובה מתייחסת להטלת המצור ומופיעה במשיב מלחמה חלק ג עמ' רפג-שג.

6 הרב חיים אביהוא שוורץ, "קומי אורי" גליון כג עמ' 93.

גדולים ממנו'. כך נכוננו לו ימים גדולים וקשים בדרך המיוחדת שלו, כארי שבחבורה.⁷

אחת מתכונות הנפש הבולטות של הרב הינה ללא ספק תקיפותו. תכונה זאת נתנה לו את הכוח להתמודד בזירות השונות של חיי הציבוריים: כשנאלץ להיאבק במקבלי החלטות רמי דרג שחשו זרות לכל דבר שריח יהדות נודף ממנו - מחד, ועם חלקים רבים בעולם החרדי שהתקשו לקבל את עמדותיו הציוניות מאידך. כנגד כל אלה היה על הרב להפגין נחרצות, עקביות וגבורה, וכן להוכיח את גדלותו בתורה.

כבונה מערכת ממלכתית עדינה ושבירה היה צריך להילחם שוב ושוב על יישומן של תקנות והוראות. ויכוחים רבים ומרים ערך עם מנהיגי המדינה: הוא הוכיח שהפרת נהלי דת אינה חמורה פחות מהפרת שאר נהלי המטכ"ל, ודאג לאכיפתם המלאה ובצורה הנוקשה ביותר; במקביל היה קשוב מאוד לצרכים הצבאיים, ועל כך ספג לא אחת ביקורת בעולם הרבני.

סיפור ידוע שכולל בתוכו חמלה ותקיפות בכפיפה אחת הוא סיפור עמידתו האיתנה של הרב בכל פרשת האח והאחות לנגר. אחים אלה הוכרזו כפסולי חיתון בבית דין, ובדיקה חוזרת שנעשתה בנושא לא הועילה להתירם לבוא בקהל ישראל. הרב גורן, שלידי הגיעו מסמכים חדשים שהיה בהם מידע שיכול היה להתירם, החליט לדון בעניינם שוב, מתוך תפיסתו את דיני הממזרות כדיני הצלת נפשות. לאור זאת הושיב הרב בית דין חדש וחסוי - מחשש לפגיעה בדיינים מצד גורמים קנאיים-קיצוניים - שישב מחדש על המדוכה והתיר את האחים לבוא בקהל. כבודו של הרב נפגע בעקבות הסיקור התקשורתי על הפרשה, שהוצגה כ"ניצחון הקידמה על הדת" (עובדה שגרמה לציבור החרדי להפסיק להכיר ברב כגדול בישראל), אך למרות שהיה מודע למחיר האישי הכבד שיגרם לו - לא נרתע מלהמשיך בדרכו בה האמין, מתוך אחריות מנהיגותית נדירה. מספר על תקופה סוערת זאת גיסו, הרב שאר-ישוב:⁸

לפעמים היה הוא משקיע את עצמו ואת כל כולו לחפש ולמצוא דרך להתיר יהודי לבוא בקהל ישראל - למרות שהוא ידע שתתעורר בעקבות מעשהו סערה ציבורית. ניסינו לומר לו בתוך המשפחה: 'מה לך למסור את נפשך

7 גיסו, הרב שאר-ישוב כהן, "המעלות לשלמה" עמ' 24.

8 שם עמ' 25-26.

הרב שלמה גורן: דמותו ודרכו בהלכה

ולהכנס בעובי הקורה, כשכל העולם לוחם נגדך? אולם הוא היה עונה: 'אם אפשר להציל יהודי - מחויבים להצילו, אפילו אם מדובר בסכנת נפשות. אני מוכן לסכן לא רק את העולם הזה אלא גם את העולם הבא שלי, כדי להציל יהודי'.

מאידך, ספג הרב עלבונות רבים מכיוון הציבור הכללי, כאשר רבים לעגו לו ולמפעליו, ואף יצאו נגדו כאשר פרסם פסיקה שלא תאמה את פסיקת עולמם. כך למשל, כאשר התעסק בהבאתן של עצמות לוחמי בר כוכבא לקבורה (לקראת סיום תקופת כהונתו ברבנות הראשית) במבצע מורכב ובטקס צבאי, נכרך הדבר בפולמוס ציבורי שגלש לפסים אישיים ולדיון אודות דמותו של הרב. בהזדמנות אחרת פסק הרב על איסור עריכת חפירות ארכיאולוגיות בבתי הקברות היהודיים שנחשפו בעיר דוד, ובכך עורר עליו את התנגדותם החריפה של הארכיאולוגים וחוקרי ירושלים. הדברים הגיעו לשיא באחרית ימיו כאשר כמעט והעמידוהו למשפט בגין קריאותיו לסירוב פקודה.

סיכום

בעולם בתי המדרש נהוג לתאר את גדולי ישראל כחוליות בשרשרת מסירת התורה מדור לדור. הרב שלמה גורן זצ"ל לא היה חוליה רגילה בשרשרת זו; הוא היה בן דור התקומה, ובעל תודעה פורצת גבולות. הוא ביקש לקרוא את התורה בעיניים חדשות, ולחצוב ממנה תשובות לשאלות השעה בלי אפולוגטיקה ובלי מורא. ייתכן שחריגותו סגרה בפניו מנטלית את דלתות בית המדרש בדור הזה, אך מאידך היא העלתה אותו למקום השמור ליחידי יחידים, פורצי הדרכים בהלכות המתחדשות אחת לכמה דורות.

הרב גורן פתח עידן חדש בפסיקה הישראלית: פסיקה בהלכות משיח וגאולה, מתוך עמידה לאומית איתנה, ועל פי רחבות והיקף ידע עצומים בכל קנה מידה. ולא זו בלבד - הרב צייר בגופו את דמות תלמידי החכמים של ארץ ישראל: לוחמים, גיבורים ומעל הכל - תלמידי חכמים. לא רק מחכמי ישראל לדורותיהם שאב הרב גורן השראה, אלא גם מדמויות המקרא, על עוצמותיהן ועוז רוחן.

ראוי היה שסיפור חייו של הרב יועלה בצורה מסודרת על ספר. ספר שכזה עשוי לפתוח שערים לעולמות שרובם עדיין רחוקים וסתומים מאיתנו, ולהוות ציון דרך בתהליך צמיחתם של תלמידי חכמים ארצישראליים, בני דור התקומה.

הדרך שנפרצה בעוז ותוך מכשולים רבים, ממתינה כעת לשורת החיילים הראשונה - זו שתסלול ותשכלל את הנתיב שהסתער בו המפקד לבדו.

התרת העגונות של צוות הצוללת "דקר":

מבוא

פרשת אח"י דקר: רקע

"דקר" היה שמה של צוללת שרכש חיל הים מן הצי הבריטי בשנת 1965. מדובר בצוללת מדגם "T" ששימשה את חיל הים הבריטי במלחמת העולם השנייה, ושעברה שיפוצים נרחבים. לאחר השלמת העבודות והניסויים בבריטניה, יצאה הצוללת על צוותה הישראלי במסעה לנמל הבית העתידי שלה בחיפה. אל המסע יצאה הצוללת במצב טוב, ואף תכננה להקדים את הגעתה. למרבה הצער, המסע לא הושלם. היכן שהוא בים התיכון אבדה ה'דקר', הקשר עמה לא חודש מעולם, וכל צוותה הוגדר כנעדר, ובהמשך כחללים שמקום קבורתם לא נודע. רק יותר משלושים שנה אחרי טביעתה – ושנים ספורות אחרי פטירתו של הרב גורן – נמצאו שרידי הצוללת במימי הים התיכון.

על מנת להבין את בסיסו העובדתי של היתר העגונות שערך הרב גורן, נציג כאן את הדברים כפי שתיארם הרב עצמו בתחילת התשובה ("משיב מלחמה" חלק ג עמודים קב-קו), בתוספת הערות והרחבות. בגוף הטקסט המקורי בוצעו רק שינויים תחביריים מעטים, להקלת שטף הקריאה.

התקדמות ה"דקר"

הצוללת "דקר" הפליגה מפורטסמות' שבאנגליה עם צוות מאומן של 69 איש - קצינים וחיילים - ביום שלישי ח' בטבת תשכ"ח (9.1.68). היא נכנסה לגיברלטר בי"ד בטבת (15.1) בבוקר לשם הצטיידות במזון, דלק ושמן, והפליגה משם באותו היום בחצות. לפי הפקודות שקיבלה היה עליה להפליג בנתיב ישיר לחיפה, כאשר מסלולה עובר מצפון למלטה ומדרום לכרתים. לצרכי אימון הצוות, ולמען בטיחותה של הצוללת, נקבע שאת כל הדרך לחיפה תעשה בצלילה רצופה, חלק בשינור¹ וחלק בצלילה עמוקה יותר.

לפי ההוראות שבידה היתה "דקר" צריכה לשלוח אחת ל-8 שעות מברק "ביקורת", שמטרתו ותוכנו - "לצוללת שלום". בתכנית הביניים נקבע מועד הגעתה לחיפה ליום ששי ג' בשבט תשכ"ח, 2.2.68 - אולם עקב צבירת מהירות ביקש מפקד הצוללת, בהיותו

1 "צלילה בשינור" הינה צלילה בגובה הקרוב לפני המים - לא עמוק מ-48 רגל - כאשר אספקת האוויר לצוללת נעשית באמצעות שנורקל היוצא אל מחוץ לים.

בים להקדים את זמן כניסתו לנמל חיפה. בקשתו אושרה ומועד ההגעה נקבע ליום שני, כ"ח בטבת תשכ"ח, 29.1.68, בשעה 10:00.

במברק מ-21.1.68 הודיע המפקד שהוא יכול ואף מעוניין להקדים יותר את מועד הגעתו לחיפה ליום א' כ"ז בטבת (28.1.68), אולם בקשתו זו נענתה בשלילה.² בהתאם לדיווחה של הצוללת מהים, נראה שהיא התקדמה בנתיב הפקודה כ-20 שעות ביממה בשינוי ו-4 שעות בעומק רב יותר.

התעלומה

ביום חמישי, כ"ד בטבת (25.1) בשעה 00:02 נתקבל מברק "ביקורת" מהצוללת. זה היה המברק המוצפן האחרון ממנה. ב-25.1 בשעה 08:00 היתה "דקר" צריכה לשלוח מברק "ביקורת" - אך זה בושש לבוא. במשך שעות הבוקר ניסו להקים איתה קשר ללא הצלחה. לאחר שעברו שעות הבוקר ולא התקבל שום אות מהצוללת האבודה, נשלח אליה - בשמה הבינלאומי - מברק גלוי, בו היא נקראה לעבור ולהתקשר אל המפקדה. ואכן, כעשר דקות לאחר הקריאה, בשעה 12:20, הופיעה תחנה בקוד של שם "דקר". היא בדקה קשר בתהליך המקובל ונעלמה. לפני שהסתיים הקשר עמה הפסיקה "דקר" לענות למפקדה, וכל הנסיונות להקמת הקשר עמה מחדש עלו בתוהו.

בשלב זה התעורר ספק: האם התחנה שהתקשרה תחת השם "דקר" היתה אכן "דקר" - או שמא היתה זו תחנה אחרת שהיתה מעוניינת להטעות את המפקדה.

למחרת היום, ב-26.1 בשעה 17:55, הופיעה שוב תחנה בקוד של "דקר". גם בתקשורת זו התחיל הקשר לפי הנוהל המקובל - ואז נפסק. מאז, נעלמו עקבותיה של הצוללת "דקר" על כל צוותה.

2 מעובדה זו משמע שלצוללת נותרה יממה חופשית להסתובב במרחבי הים. הדבר יבוא לידי ביטוי רב בדיון ההלכתי.

החיפוש

החל מיום ששי, 26.1.68, התחילו לחפש אחרי הצוללת באמצעות כלי שיט ואווירונים. בחיפושים השתתפו חיל הים וחיל האוויר, אוניות סוחר של ישראל, חיל האוויר הבריטי, האמריקני, היווני והתורכי וכן הצי האמריקאי, הבריטי והתורכי ומספר אוניות סוחר זרות. גם לבנון הודיעה על חיפושה בכלי השיט שלה מסביב לחופיה.

החיפושים של הכוחות הזרים נמשכו עד יום רביעי, 31.1.68 בערב. כלי השיט והאווירונים שלנו המשיכו בחיפושיהם עד ליום ראשון, 4.2.68 בערב. בסך הכל השתתפו במבצע החיפוש 38 כלי שיט, ובוצעו 105 גיחות אוויר. השטח הכללי שנסרק מן האוויר משתרע על 368,120 קמ"ר, והשטח שנסרק על ידי כלי השיט היה 212,506 קמ"ר. כולם שבו ללא תוצאות ממשיות. המומחים מבין המחפשים קבעו שהצוללת, הצוות או חלקי הצוללת אינם צפים על פני המים.

צוותה של "דקר" שמנה, כאמור לעיל, 69 איש היה מורכב מ-53 רווקים ו-16 נשואים, וכולם נעלמו יחד עם הצוללת מבלי שיוודע מה עלה בגורלם.

בתחילה, כל עוד נמשך מבצע החיפושים והחקירות, הוחלט להכריז על הצוות כנעדרים בלבד - מבלי לחייב את המשפחות לשבת עליהם "שבעה", לומר עליהם קדיש ולנהוג עליהם אנינות ואבלות. אולם ביום ו' באדר (6.3.68), כעבור 42 יום מאז היעלמה של "דקר", כאשר פסקו כל החיפושים והחקירות, ופענוח הממצאים והידיעות שבידינו לא העלו דבר - הוחלט להכריז על הצוות כמתים ולחייב את משפחותיהם לשבת עליהם "שבעה" ולנהוג בכל דיני האבלות.

אמנם, ביחס לאבלות על הנשואים שביניהם התעוררה בעיה, שכן על פי ההלכה המקובלת, כל עוד לא הותרו העגונות אין לנהוג אבלות. אולם, עקב התנאים המיוחדים של האסון, ומאחר ובשלב הזה החלה כבר החקירה ההלכתית להתרתן של העגונות - הורו אף

למשפחות הנעדרים הנשואים לנהוג עליהם אבלות, על פי פוסקים מיוחדים.

מציאת המצוף של "דקר"

בתאריך כ"א בשבט תשכ"ט, 9.2.69 - למעלה משנה מאז היעלמה של "דקר" - נתגלה באזור חאן יונס בשעה 17:00 לערך המצוף של "דקר", עליו היו עדיין שני לוחות מתכת ועליהם השם "דקר". פרט לאנטנה שהיתה שבורה והכבל שניתק מהצוללת - המצוף היה שלם. הוא נמצא על ידי ערבים מקומיים, והם הודיעו על כך לממשל הצבאי. קציני חיל הים יצאו למקום וזיהו את המצוף כמצוף האחורי של הצוללת "דקר".

המצוף היה נקי מאצות, אבל היו עליו מספר בעלי חיים ימיים. מטרת המצופים בצוללות היא להזעיק עזרה בשעת סכנה לצוללת ולצוותה באמצעות שידורי מורס המגיעים לטווח של 50 מיל בערך, ושמשמעותם הוא "sub sunk s.o.s". אורך הכבל של המצופים הוא 600 רגל, וכדי שיתחילו לשדר - חייבים לשחרר את המצוף באופן מכני מבפנים. כושר העמידה של המצוף בפני עומק גדול יותר משל הצוללת, שעומק קריסתה הוא 650 רגל בערך.

המצוף שנמצא נמסר לבדיקת מומחים מחיל הים, אנשי מדע מהטכניון ומומחים מהתחנה לחקר הדייג הימי ו"החברה לחקר הימים והאגמים". המסקנות שהסיקו צוות החוקרים בשטחים השונים הן:

א. הצוללת "דקר" סטתה כ-120 ק"מ דרומה מנתיבה הקבוע, וכעת היא שקועה בקרקעית הים, במורד היבשתי שבין אלכסנדריה לפורט סעיד.

ב. המרחק המשוער בינה לבין החוף המצרי נע בין 10-25 מיל, לפי דעת המומחים. אם כן, לפי דעת מפקד השייטת ייתכן והיא נמצאת בין 30-60 מיל מהחוף המצרי.

התרת עגונות צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא

ג. המצוץ היה שקוע כשנה תמימה בים בעומק שבין 600 ל-1200 רגל, ולאחר מכן נותק וצף על פני המים במשך כשבועיים עד שנמצא.

ד. רוב סיבי הכבל היו מנותקים כבר מזמן שקיעתה של הצוללת, והמצוץ לא עלה על פני המים בגלל מיעוט הסיבים שנקרעו רק בזמן האחרון (כשבועיים לפני המצאו של המצוץ).

ה. המצוץ לא השתחרר כתוצאה מפגיעה ישירה בו, אלא כתוצאה מפגיעה עקיפה.

עד כאן על פי מבואו של הרב גורן עצמו. ברבות השנים נתגלו מסקנות המומחים כשגויות מיסודן. אף על פי כן אנו מביאים אותן כאן, מפני שהתשובה מתייחסת אליהן. הערכות אלו סיבכו את היתר העגונות (מפני הקירבה המשוערת לחוף ולשטח מדינת האויב), והיוו מכשול נוסף שעל הרב גורן היה לפתור. כך כתב הרב גורן על מציאת המצוץ:

לאור המסקנות הללו של צוות המחקר, יוצא שמציאת המצוץ מהווה מצד אחד סיוע להתרת העגונות - שכן בעטיו מתברר שהצוללת שקועה במעמקי הים ולא נלכדה [הצוללת] בשבי על צוותה - אבל מאידך מציאותו של המצוץ מוכיחה שהצוללת אבדה במים הסגורים המוצהרים של מצרים, וזה מעורר את בעיית היפגעותה על ידי כוח עוין בסבירות יתר המאפשרת את נפילת הצוות [ללא הצוללת] בשבי.

אין בגילוי מקומה האמיתי של הצוללת בכדי לסתור את תשובתו של הרב גורן, אלא אדרבה: לאשש אותה, על דרך "קל וחומר", כאשר חששות רבים נתגלו כמיותרים מיסודם.

מציאתה של "דקר"

בשנת תשנ"ט, לאחר שנים רבות בהן ניסה חיל הים לעלות על עקבותיה של הצוללת האבודה ולמצוא את מקום מנוחתה, נשכרו שירותיה של חברת נאוטיקוס (NAUTICOS), המתמחה באיתור ספינות טבועות. לבסוף נמצאה הצוללת הטבועה על קרקעית הים התיכון, בין כרתים לקפריסין - סמוך מאוד למסלולה המקורי - בעומק של שלושה קילומטרים.

סדרת צילומים מקיפה נערכה בצוללת. מספר חודשים לאחר מכן נערך מבצע למשיית מספר פריטים מחלקיה עבור שילובם באנדרטה שהוקמה לזכרה. כתום המבצע נותרה הצוללת לבדה במקומה שבמעמקים, ומנוחתה כבוד.

התרת עגונות צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא

התרת העגונות – רקע הלכתי

בעיית העגונות – נשים שבעליהן נעלמו ללא עקבות ואין ידיעות מספקות בכדי להתירן להינשא לאחר – קדום ביותר. כבר בפרשת משפטים, בתיאור העונש על עינוי האלמנה והיתום, נאמר (שמות כב כ"ג):

וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בְּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אֶלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתָמִים

חכמים פירשו את הפסוק כך:

רבי אליעזר אומר: ממשמע שנאמר 'וחרה אפי והרגתי אתכם' יודע אני שנשותיהם אלמנות ובניהם יתומים. אלא מה תלמוד לומר 'והיו נשיכם וגו' – מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחין אותן, ובניהן רוצים לירד לנכסי אביהן ואין מניחין אותן.

(מסכת בבא מציעא דף לח עמוד ב)

אלמנות ולא אלמנות, כענין שנאמר: ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות.

(מכילתא פרשת משפטים פרשה יח)

סוגיית העגונה חמורה מאוד מכל צדדיה – הן הלכתית והן אנושית. שכן, אם מת הבעל, חלה על בית הדין החובה המוסרית להתיר את אשתו, אולם אם ישנו סיכוי שהבעל קיים – הרי שבהיתר הנישואין כרוך סיכון שבבוא היום יתברר כי בעת שנישאה בשנית עדיין היתה היא "אשת-איש", חייה עם בעלה השני היו באיסור חמור, ובניה מנישואין אלו ממזרים.

לכן, תיקנו חכמים כללים על פיהם אפשר יהיה לקבוע את מותו של אדם, ולהתיר את אשתו מכבלי העיגון, ללא פקפוק הלכתי. הכללים הללו מובאים לראשונה בשלהי מסכת יבמות שבמשנה. מהם כללים להחמיר ולהבטיח זיהוי ודאי, כגון:

אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו. אין מעידין אלא עד שתצא נפשו (כלומר: רק משעה שראוהו מת ודאי), ואפילו ראוהו מגוייד (חתוך) וצלוב והחיה אוכלת בו (אין מעידין עליו שמת).

(יבמות פרק טז משנה ג)

ומהם גם כללים להקל, כגון:

הוחזקו להיות משיאין (=לאפשר לאשה להינשא בשנית) על פי עד אחד והוחזקו להיות משיאין עד מפי עבד מפי אשה מפי שפחה.³

(יבמות פרק טז משנה ז)

ספרות השאלות-ותשובות שבכל הדורות מלאה בשאלות עגונות. חכמי ישראל מסרו את נפשם כדי להתיר את העגונות מכבליהן, וראו בכך חובה גדולה - ואף זכות גדולה. אחד מהביטויים המפורסמים בשבח ההתעסקות בנושא זה נכתב ע"י רבי יואל סירקיש (מגדולי פוסקי אשכנז, המכונה הב"ח, על שם ספרו בית-חדש) לפני כ-400 שנה:

ונקלותי עוד מזה להתיר בחינה קטנה שבבחינת העגונה העליונה, אשר על זה נמי (=גם) אמר שלמה 'ראיתי דמעת העשוקים ואין להם מנחם'. וכל מי שמתיר עגונה אחת בזמן כאלו בנה אחת מחרבות ירושלים העליונה.

(שו"ת הב"ח החדשות סוף סימן סד)

בענוותנותו מתנצל הרב סירקיש על כך שהעז להכניס את ראשו לתחום העגונות, השמור לגדולי הפוסקים שבכל דור בלבד, אך מסביר זאת בחשיבות העניין. על כך הוא מוסיף בהסתמך על הגמרא (במסכת תענית דף כ עמוד א) הממשילה את ירושלים העזובה לעגונה, שכל המתיר 'בחינה קטנה' (הלא היא האשה העגונה שלפנינו) שבבחינת העגונה העליונה (הלא היא 'כנסת ישראל', כלומר עם ישראל שנמשל לאשה) - כאילו בנה אחת מחרבות ירושלים העליונה.

3 חכמים בחרו להחמיר מאוד עם אשה שנישאה בשנית ובהמשך נמצא שבעלה הראשון חי, וזאת על מנת להקל את מתן ההיתר, מתוך ההנחה שבמציאות כזו האשה עצמה תבדוק ביתר אובייקטיביות את מצב הנתונים קודם שתנשא.

הנה כך מתארת הגמרא (מסכת יבמות דף פח עמוד א) את ההתלבטות: "אמר רבי זירא: מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה (אם בא בעלה) הקלת עליה בתחילה (להתירה להינשא). (שואלת הגמרא: לא ליחמיר ולא ליקיל (אל תחמיר ואל תקל, והעמד את הדבר על עיקר הדין!?) ומשיבה הגמרא: משום עיגונא אקילו בה רבנן (כדי שלא תהיה עגונה העדיפו חכמים להקל, וממילא לצורך האיזון שבדבר היה עליהם להחמיר בצד השני))."

הרמב"ם (משנה תורה, הלכות גירושין פרק יג הלכה כט) כתב שההקלה בדבר זה היא משום "שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר", וכותב על זה הראב"ד בהשגותיו: "אי נמי דהיא דייקא ומינסבא (או משום שהיא מדקדקת לפני שנישאת -) מפני חומר שהחמירו עליה בסופה". וחותר הרמב"ם את דבריו שם: "לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד [ו] מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה, כדי שלא ישארו בנות ישראל עגונות".

התרת עגונות צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא

בשונה מתשובות הלכתיות רגילות, היתר עגונה אינו נושא בחובו מטען הלכתי בלבד, אלא אף מטען כבד של כאב ורגש. הרב הפוסק נצרך לשוב ולחטט בפצעים שאולי כבר החלו להגליד, להחזיר את שעון הזמן לאחור, ולהעלות באוב את כל תרחישי רגעי האימה. לאחר מכן - עליו לנתח בשכלו הקר, אחת לאחת, את האפשרויות הריאליות לאור הנתונים, ולנסות לבטל את סיכויי ההישארות בחיים. כאן טמונה הטרגיות שבהיתר: הסיכוי לחייו של היקר מכל מהווה - באופן פרדוקסלי - מכשול שיש לפתרו, והאפשרות שאכן מת - היא התקווה היחידה. רק הוכחת המוות הוודאי תעניק לפרשייה סיום חיובי.

ההיתר, באם הצליח, ישא בכנפיו אווירת הקלה - אך לעולם לא אווירת שמחה.

השפעת חידושי הזמן

היתר עגונה לעולם ידון במציאות הנתונה לפניו. המשא והמתן כולו יעסוק בתמונת המצב הידועה, ועליה יתווספו ניתוחי הסיכונים והסיכויים. לעולם תהיה משמעות כבדה בהיתרים אלו למציאות המשתנה. ממילא, תשובות המתעסקות בהיתר עגונות הן צוהר לארחות החיים בתקופה הנידונה, על בעיותיה ופתרונותיה:

דור דור ופוסקיו, דור דור ובעיותיו הספציפיות בהלכה, ואם יש את נפשנו לדעת וללמוד את מאורעות הדור ומצבם של היהודים בעולם - עלינו לפתוח את שפרי השאלות והתשובות, המהוים אספקלריה של החיים היהודיים, בכל זמן ותקופה, ובכל מדינה ומדינה (עמוד צט).

היתר עגונה תלוי, בראש ובראשונה, ביכולת להשיג מידע אמין על האירוע בו נעלם הבעל, ובמידת הפצתם של אמצעי תקשורת, שיאפשרו לו להודיע על קיומו אם ניצל. בנקודה זו יש הבדל דרמטי בין תנאי החיים של העולם הקדם-מודרני לבין אלו של העולם בו אנו חיים. כך כותב הרב גורן בתשובה זו:

בכל הדיון ההלכתי, רב המימדים הזה, של התרת עגונות - מהוים אמצעי התקשורת בין העמים והארצות פונקציה מרכזית. ומי שעוקב אחרי הספרות הרבנית מבין פוסקי הדורות בנושא זה, יוכח שכל שאמצעי התקשורת הבינלאומיים מתפתחים ורבים, באותה המדה נעשית בעית העגונות קלה יותר, מאחר שמקורות האינפורמציה קרובים יותר להשגה, ופוחתים והולכים מקרי תעלומה של נעלמים ללא עקבות בעולם.

כבר במאה הי"ב התחילו גדולי הדור להשתמש באמצעי תקשורת העומדים לרשותם, כדי להוכיח על מותו או נפילתו של אדם, כפי שעשה זאת ר' אליעזר מוורונא (באיטליה), ויש מיחסים זאת לר' אליעזר מוורדון, או לר' אליעזר ממיץ. הם הניחו יסוד מוסד להתרת עגונות במים שאין להם סוף, בהכניסם את הזמן והקשר כפונקציה מכרעת להתרת עגונות...

והנה בא החתם סופר וקבע שעם הקמת בתי הדאר בעולם, "נשתנה העניין בדורותינו עכשיו מבדורות הקדמונים, ובפרט במקומותינו דקביעי דואר ושיירות מצויות מאוד ואפילו יהיה אדם בסוף גבעות עולם יכול להודיע לביתו על ידי הדואר" (שו"ת חתם סופר חלק אבן העזר סימן מה).

... לאור זה מן הדין היה שחומרת הבעיה תפוג היום כאשר היכולת הטכנית של הקשר הבין-יבשתי והרמה של התקשורת הבינלאומית, הגיעה לשיא ההישגים. המרחקים אינם מהווים יותר חיץ בין בני אדם, וניתן להתקשר עם קצות תבל תוך שניות. יתירה מכך - אפשר להגיע לכל פינה בעולם תוך שעות ספורות (עמ' ק-קא).

מים שאין להם סוף (משל"ס)

במציאות של טביעה מסתבך היתר העגונה יותר מבמקרים רגילים. שכן, אף אם ישנם עדים שראו את הטביעה - אין ביכולתנו לסמוך על דבריהם באופן מוחלט, משום שקיים חשש שהנעדר הצליח לשחות ולהינצל בלי שהבחינו בכך. לכן, חילקה הגמרא בין שני מקרים:

תנו רבנן: נפל למים, בין שיש להם סוף בין שאין להם סוף - אשתו אסורה, דברי רבי מאיר.

וחכמים אומרים: מים שיש להם סוף - אשתו מותרת, ושאין להם סוף - אשתו אסורה.

היכי דמי (=מהו המקרה של) מים שיש להם סוף?

אמר אביי: כל שעומד ורואה מארבע רוחותיו.

(מסכת יבמות דף קכא עמוד א)

כלומר, לדעת חכמים (שנפסקה להלכה), אם אפשר במבט עין אחד לקלוט את כל גבולות המים, והעדים לא הסירו את מבטם מהם משך פרק זמן שאין אפשרות שלא לנשום בו ולהיותו בחיים - אפשר להתיר את אשתו על סמך עדות זו. אולם אם אין המים נקלטים בראייה אחת - אי אפשר להתיר את אשתו על סמך עדות הטביעה.

התרת עגונות צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא

עם זאת, האיסור האמור הינו גזרת חכמים בלבד, ולפיכך אם עברה האשה ונישאה בשנית - לא יכפה עליה בית הדין להתגרש מבעלה.

זאת ועוד. כיוון שתוקף איסור הנישואין במים שאין להם סוף אינו מהתורה, אפשר לצרף בו נתון אחד למשנהו ולהקל ב⁴.

מפאת המציאות הימית הסבוכה, שרב בה המכוסה על הנגלה, קיימים עקרונות רבים המאפשרים היתר אף לעגונה שבעלה טבע בים. עקרונות אלו, שנקבעו על ידי פוסקי הדורות כתקדימים שהפכו לאבני דרך, מסתמכים על דיוקן של הראב"ה (רבי אליעזר בן רבי יואל הלוי, שהיה מגדולי התורה באשכנז לפני כ-800 שנה) שבאחת מתשובותיו כותב כך:

מדקאמר (מכך שנאמר) 'מים שאין להם סוף אשתו אסורה', ולא אמר 'לעולם' - שמע מינה דלאו לעולם קאמר (משמע מזה שלא נאמר שאסורה לעולם [ויש דרכים להתירה]).

(שו"ת הראב"ה סימן תתקא)

אי לכך, היתר עגונה במציאות של טביעה ימית ילווה במחקר מעמיק, עד כמה שאפשר, בדבר אפשרויות ההצלה וסיכויי ההישרדות בתנאי הים באותה שעה, וילקחו בחשבון מקום הימצאותו של הטובע, המרחק מן החוף, גובה הגלים, תקדימים במצבים דומים ועוד. ככלות הכל תמיד יסתמך היתר שכזה על אומדן והערכה בלבד, אם כי על פי כלים הלכתיים מדויקים ומבלי שישאר מקום לחשש שמא בכל זאת הבעל עודנו בחיים.

ספינה שאבדה בים

כל זאת באדם שנפל למים, ואפשר לשער את סיכוייו לשרוד. אולם מה יהיה הדין במקרה שהאדם לא נפל אל המים, אלא מצוי בספינה שנקלעה למצוקה?

שלשה דברים אמר רבי אלעזר בן פרטא לפני חכמים

וקיימו (קבלו) את דבריו:

על עיר שהקיפה כרקום (מצור),

4 אחד הכללים המרכזיים בדרכי ההכרעה במקרי ספק הלכתי הוא שאם מדובר בהלכה שתוקפה מדברי התורה שבכתב - הולכים בו לחומרה, ואם הוא בהלכה שמקורה בדיני חכמים - הולכים לצד הקולא.

ועל הספינה המיטרפת בים (ולא ידוע אם טבעה או לא),

ועל היוצא לידון (ולא ידוע מה עלה בגורלו) -

שהן בחזקת קיימין.

אבל עיר שכבשה כרקום

וספינה שאבדה בים

והיוצא ליהרג -

נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים.

(מסכת גיטין פרק ג משנה ד)

משנה זו קובעת שספינה ש'אבדה בים' (להבדיל מזו ה'מיטרפת בים'), 'נותנים עליה חומרי חיים וחומרי מתים' - כלומר מתייחסים על מי שהיו בספינה זו כמתים או כחיים, בהתאם למה שחמור יותר מבחינה הלכתית.

משנה זו מותירה לפנינו שאלות פתוחות רבות: מהי ספינה שאבדה? האם די בכך שאיבדה את מערכות ההיגוי שלה, או שמא עליה לטבוע לגמרי? האם ספינה שיצאה לדרכה ולא הגיעה ליעדה, ואיננו יודעים מה עלה בגורלה - נדונה כ"ספינה אבודה"?

ועוד: האם "חומרי חיים" שנותנים על אשת הנעדר במקרה הזה הם מהתורה או מגזירת חכמים? ואף אם אכן כך הדבר, ותוקף האיסור הוא מדברי חכמים - האם הוא זהה לחלוטין לדין טובע במים שאין להם סוף, או שנוהגות בו חומרות רבות יותר?

בעית העגינות של הנעדרים כתוצאה מספינות טבועות ואובדות בים, נחשבת בין החמורות ביותר בהלכה. ימיה כימי קיום הימאות בעולם ובישראל, היא תופסת מקום מרכזי במשנה ובתלמוד, והדיון בה מסתעף על כל ספרות ההלכה של שאלות-ותשובות שנתחברה בישראל מימי קדם ועד היום. ברציפות הדורות התפתח הנושא הזה של התרת עגונות של טבועים במים שאין להם סוף, ונתרבו הדעות והשיטות לקולא ולחומרא (עמוד צט)

עגונות מלחמה

רוב מקרי העגונות עוסקים בתאונות המתרחשות בשדה החיים האזרחיים - נפל לבור, טבע, נטרף וכד'. אולם, במציאות צבאית ייתכנו שינויים בכללים הידועים, הן בהיערכות מוקדמת לפתרון הבעיה, והן בגורמים מפריעים המסבכים את מתן ההיתר.

התרת עגונות צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא

כבר בצבאו של דוד המלך היה קיים נוהל למניעת עגינות של נשות נעדרים:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו.

(מסכת שבת דף נו עמוד א)

ומסביר רש"י שם:

גט כריתות על תנאי, שאם ימות במלחמה תהא מגורשת מעכשיו.

עם הקמת צה"ל ניסה הרב גורן לחדש פתרון זה בצורת "טופס הרשאה למתן גט" שייכתב ויימסר לאשת הנעדר החל ממלאת שנה לאבידת עקבותיו (טופס מטכ"ל/אכא/821). אולם, בעקבות התנגדות החיילים והבעיות ההלכתיות שזו יצרה נגנזה היוזמה הזו (סיפורה מובא ב"משיב מלחמה" חלק ג עמודים יג-יד, ס-סג).

בנוסף, בשדה המלחמה קיימים מגבלות שאינן בנמצא בשדה האזרחי:

לצערנו הרב, המציאות שלנו בישראל וזו של העם היהודי בארצות רבות, אינה מאפשרת להשתמש תמיד באמצעי התקשורת המקובלים כדי לפתור את תעלומות האסונות שאירעו לנו. אנו בארץ מוקפים על ידי מדינות עוינות וארצות הסגורות בפנינו כמעט הרמטית. גם חלק גדול של העם היהודי בארצות שמאחורי המסך מנותק מהעולם החופשי. מצב זה מכביד עלינו מאוד גם כאשר אנו דנים בהתרת סבך אנושי מעין התעלומה של 'דקר'. אילולא הארצות העוינות אותנו מסביב, והחשדות שהן מעלות במקרה זה (לקיחת צוות הלוחמים בשבי), היה הפתרון של העגונות קל ביותר. מכאן כל התעלומה האופפת את העלמה של הצוללת 'דקר'. כל הקשיים ההלכתיים והאנושיים נובעים ממצב זה שאנו נתונים בו (עמוד קא).

בהיותן של הלכות העגונות דוגמה קלאסית להשפעות המצב העולמי על הפסיקה, ודאי הוא שדפוס המלחמה והאמנות הבין-לאומיות הנהוגות בצבאות העולם משפיעות עליהן ישירות, לטוב ולמוטב, ולמשל:

עד כה הודיעו המצרים דרך משקיפי האו"ם או בצנורות הצלב האדום תוך פרק זמן סביר על כל מי שנפל בידם בשבי מכוחות צה"ל... (עמוד קפא).

קשה בנידון זה לעשות השוואות מהתנהגות הלוחמים בדורות קדומים, שלא היו קיימים חוקי מלחמה בין לאומיים ונוהל התנהגות עם שבויים, לתקופתנו אנו. בוודאי שכיום אי אפשר להעמיד כל עיר נכבשת בחזקת מתים (עמוד קצ).

תשובתו של הרב גורן

בתשובתו של הרב גורן הוא נזקק להתמודד בעיון ובהרחבה עם כל הסוגיות שהוזכרו לעיל בקיצור נמרץ. מבנה התשובה בכללותו הוא זה: תחילה, לאחר שמסיים הרב גורן את סקירת הנתונים הידועים בפרשת היעלמותה של דקר, הוא ניגש לבירור השאלות הנוגעות להיעלמותה של ספינה בים - והשלכותיהן על המקרה הספציפי שלפניו - עד לבירור מעמדם של הנעדרים כטבועים במים שאין להם סוף. חלק זה הוא עיוני-הלכתי בעיקרו, וכמעט שאינו נזקק לממצאים שבשטח ולהערכות המומחים. חלק זה מסתיים בשורות הבאות:

כאן באסון 'דקר', לאחר שנמצא המצוף ונתברר כי המצוף היה קשור לצוללת במעמקי הים קרוב לשנה - יש לנו בזאת עדות מוסמכת על טביעת הצוללת, [ו]לכן רשאים אנו לדון אותה בראש ובראשונה לפחות כספינה שאבדה בים לכל הפירושים... כך השגנו לפחות את ההכרה ההלכתית שדינה של 'דקר' כדין ספינה שאבדה בים.

כמובן שאין זה עדיין משמש עילה להתרת העגונות, משום שגם לדעתם של הפוסקים שספינה שטבעה בים נידונים האנשים שבה מדאורייתא כמתים ואם נשאו נשותיהם לא תצאנה - על כל פנים לא תנשאנה לכתחילה. ולרבים מן הפוסקים, כולל הרמ"א, גם בדיעבד אם נשאת תצא...

[לפיכך] כל מה שכתבנו ובררנו עד כה היה מכוון בראש ובראשונה להסיר מעל נשי האובדים... באובדנה של הצוללת 'דקר' את איסורי התורה להינשא, ולדון את הנעדרים... כטבועים במים שאל"ס שדינם על פי התורה כדין מתים, משום שרובם של הנעדרים בוודאי מתו, ולכן גם אם קיימת אפשרות כל שהיא שאחדים מביניהם נשארו בחיים, מן התורה הולכים ביחס אל כל אחד ואחד מהם אחר הרוב, ככתוב 'אחרי רבים להטות'... ומן התורה אשתו מותרת, ואז נוכל להתקדם הלאה, לחפש ולחקור אחר היתר נוסף להתיר את איסורי דרבנן, שהחמירו במים שאל"ס שאשתו לא תנשא לכתחילה.

כי כל עוד שעדיין רובץ על העגונות איסור אשת איש מן התורה - קשה יהיה לנצל את שאר ההיתרים, שבכוחם רק להתיר את איסורי דרבנן שהוטלו על אלו הנשים שהן מותרות כבר מדאורייתא. כפי שיתברר להלן בהמשך תשובה זו (עמ' קמג-קמד).

בנקודה זו עוברת התשובה לחלקה השני, בו מצרף הרב גורן צדדים שונים להקל תוך שהוא נסמך על פוסקי הדורות מחד ומאידך מצוות ומקביל להם את הממצאים שבשטח. בחלק זה באים לידי ביטוי המציאות המודרנית והכלים

התרת עגונות צוות הצוללת "דקר": רקע ומבוא

הטכנולוגיים, ומידת השפעתם על התשובה מתגלה כבעלת משקל ומשמעות רבה.

או אז ניגש הרב גורן אל החלק האחרון - החלק הצבאי, בו נבחנת האפשרות שאנשי הצוות נלקחו בשבי המצרי או הרוסי - אפשרות שכמובן אינה קשורה לסוגיית הטביעה בים. לאחר שאפשרות השבי נשללת מכל צדדיה - על פי עדויות והערכות מומחים ועיגון בכללי ההלכה - ניגש הרב גורן לסיכום המהלך כולו, כשהוא מצרף לו עדות אחרונה בסוגיית השבי, המאששת את קביעתו הראשונית ומתירה את הספק לחלוטין.

התשובה המתירה את עגונות "דקר" מהווה תשובה מרתקת וקלאסית, המכילה בתוכה השתלשלות שלמה ואחדותית - ממחקר טהור אל התיחסות מעשית, מימי קדם אל ימינו אנו, וממושגים רחוקים - אל מושגים של כאן ושל עכשיו.

מרוכזים בה שמרנות לצד חדשנות, נאמנות חסרת פשרות להלכה לצד רצון ההקלה על סבל הנשים וניתוח קר ומחושב לצד רגישות רבה - לעשיית חסד עם החיים ועם המתים.

זו הזדמנות להציץ בפרוטוקול ועדת החקירה ההלכתית לאסון 'דקר' - ועדת חקירה של איש אחד, שניתח את הפרשייה ההיא, הנושאת בחובה כל כך הרבה כאב ואבל לאומיים - מכיוונה הפרטי דווקא. הרב גורן יושב בתשובה זו כראש בית דין שחבריו הם גדולי האומה כולם מימות התנאים ועד ימינו אנו, וכעדים מוזמנים אליו מומחים ואנשי מקצוע מהארץ ומהעולם, קצינים גבוהים ומכוני מחקר, ולכל אחד יש דעה להחוות, וכל אחד מוסיף את נדבכו הוא, ועל כולם מנצח הרב ומחבר ביניהם לכדי מהלך אחד מובנה ושלם - והכל למען שש-עשרה נשים, הנושאות לבד את כאבן וממתינות להתרתן מכבלי עגינותן.

נראה שאין קולעים יותר מדבריו של הרב גורן עצמו ב"פתח השער" לחלק השלישי של "משיב מלחמה":

בתשובות אלו הונחו זו הפעם הראשונה יסודות הלכתיים, הנוגעים לנעדרים ונספים במלחמות, ללא עדות ברורה על מותם. ביחוד בכל הנוגע להגדרת המושג ההלכתי 'מים שאין להם סוף' בעידן התקשורת ההמונית, כאשר אזור הפגיעה או הטביעה [נמצא] תחת תצפית אווירית מיד לאחר האסון, כפי שזה קרה באח"י אילת או שנערכו מיד סריקות וחיפושים במימדים בינלאומיים באזור החשוד, כפי שזה אירע בעת אבדנה של הצוללת 'דקר'.

...ישנם קטעים בתשובות אלו שייראו כמקוטעים. זה בגלל סייגים בטחוניים. לא יכלתי לתת פומבי לכל הפרטים הנחוצים לברור הנושא ואשר היו לפני במחקרים אלו. הדברים מכוונים במיוחד לתשובה לאח"י 'אילת' והצוללת 'דקר', שהצנזורה מחקה קטעים שלמים מן הטקסט המקורי ונימוקיה עמה.

וזאת למודע כי היתרי העגונות המתפרסמים בזה, הופעלו מיד עם פרסומם, להלכה ולמעשה. [זאת] לאחר שהרכבתי בכל מקרה בית דין מיוחד מגדולי הדיינים בארץ, שנתן לעגונות את כתב ההיתר הנדרש.

אשא עיני למרום שלא אכשל בדבר הלכה, וחפץ ה' בידי יצלח; להוציא לאור את ספרי הרבים כפי שחנני אלקים.

שיטת העריכה

כתיבתו של הרב גורן מתייחדת בסגנונה הישראלי השוטף. יחד עם זאת, ראיתי לנכון לשנות במספר מקומות את סימני הפיסוק המופיעים במקור - בכדי להקל על הקריאה הזורמת על ידי כניסה מראש לטון בו אמורים הדברים להאמר.

באשר לראשי התיבות - רובם נפתחו, וחלקם הושאר כפי שהם, לרוב בכדי להטעים את הקורא מסגנונה המקוצר והחד של סערת הדיון. ההחלטה בנושא זה לא התקבלה על פי חוקיות כל שהיא, אלא על פי תחושת הטעם הטוב והמינון הנכון כפי שנראה לשיקול דעתי.

באשר לביאור - ניסיתי להתאימו לקהל יעד רחב ככל האפשר. על כן, ייתכן והוא מאריך במקום שראוי היה לקצר, או להיפך - לפעמים מפרש דברים פשוטים מאוד, אך מאידך אינו חוסך את הפעלת כח החשיבה וכושר הריכוז. בעריכתו הושקעו עמל ומחשבה רבים, ותקוותי שימלא את ייעודו על הצד הטוב ביותר.

תודתי למשפחת הרב ובפרט לבנו, מר אברהם (רמי) גורן, על סיועה בהוצאת הספר לאור. בנוסף, תודתי לרב חיים גרינשפן ולרב שרגא אורזי, תלמידי הרב, על עזרתם המכרעת בכל שלבי העבודה.

היתר עגונות דקר

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמדר - ריג

מעמדו ההלכתי של צוות 'דקר'

דין דקר ואכן הצלחנו עד כה להוכיח שדינה של "דקר":
כספינה א. כדין ספינה שאבדה בים.
שאבדה ב. כי גם ספינה שאבדה בים, אם טבעה או נשברה רחוק מן היבשה
על אנשיה, עד שאי אפשר תוך שלוש שעות לשחות ולהגיע לחוף, דינם
ומן התורה של אנשיה כדין שטבעו במים שאין להם סוף ושהו עליהם כדי
נשותיהם שתצא נפשם, שאז מן התורה דינם כמתים לכל דבר ונשותיהם
מותרות מותרות. אלא שחכמים החמירו עליהם שלא להתירם לכתחילה
לינשא מן הטעמים הנ"ל.

בשל אורכה ומורכבותה של התשובה דילגנו על חלקים נכבדים ממנה, ביניהם כאלה
שהבהירו את הרקע העובדתי וההלכתי של הסוגיה הנידונה. אנו 'נכנסים' לתשובה
במעין נקודה של סיכום ביניים.

הצלחנו עד כה להוכיח - בחלקה הראשון של התשובה, מברר הרב את דינה של ספינה
שאבדה בים - החל מהגדרות המופשטות ועד להשלכות המעשיות בנידון של "דקר".
על 'ספינה שאבדה בים' קובעת הגמרא ש"רובם למיתה" - וכיוון שכך אפשר לדון
כל עגונה לגופה כמותרת מהתורה, שהרי רוב האנשים בספינה אבודה מתים, ולפיכך
אפשר להניח שבעלה של אותה עגונה היה בכלל הרוב, כלומר הוא כבר אינו בין החיים.
אמנם חכמים החמירו ולא הסתפקו ברוב זה כדי להתיר את האשה להינשא, אך כאשר
אנו צריכים להתמודד רק עם חומרה של חכמים ניתן להגיע להיתר גמור אם מצרפים
לכך שיקולים נוספים, וכפי שיתברר להלן. הקביעה האחת שבלעדיה לא היה הדיון
יכול להמשיך, הינה אפוא שדינה של "דקר" כדין ספינה שאבדה בים.

במים שאין להם סוף מים שאין המבט מכסה את החופים שסביבם (ראה במבוא -
רקע הלכתי), שאין נשותיהן מותרות אלא אם כן שהו עליהם עד שתצא נפשם כלומר
המתינו זמן שדי בו כדי שימותו, ואז מעמדם ההלכתי של נעדרים אלה מן התורה הוא
שדינם כמתים לכל דבר

החמירו עליהם על הנשים של טובעים כאלה שלא להתירם לכתחילה להינשא (אבל
אם נישאו אין כופין עליהן להתגרש)

ביסוס ראשון: טביעה בלב ים כמוה כמי ששהו עד שתצא נפשו

הקביעה נסמכת על שיטת ר' עקיבא איגר בתשובתו וכל סיעתו, הסוברים שכל שטבע האדם בלב ים רחוק מן היבשה דינו כשהו עליו עד שתצא נפשו ואז גם לדעת הרשב"א בתשובות המיוחסות מותרת אשתו להינשא מן התורה, ורק מדרבנן אסורה. בשל החמרת ה'שולחן ערוך' ברם, לדעת רבים מן הראשונים והפוסקים הנ"ל, ביניהם הרמב"ם, הראב"ה, הראב"ן, בעל שיטה מקובצת, ר' בצלאל אשכנזי, המרדכי והב"ח - לא רק בטבע במים שאין להם סוף, אלא גם בספינה שאבדה בים שרובם למיתה, אין צורך כלל לשהות שם עד שתצא נפשו.

זהו - חידוש זה, שטביעה במרחק שחיה העולה על שלוש שעות הופך את דין הטבועים זהה לדין טובע במים שאין להם סוף ושהו עליו הגאון ר' עקיבא איגר (תקכ"ב - תקצ"ח, 1761 - 1837, הפוסק החשוב ביותר בתקופתו במזרח אירופה)

שכל מקרה שבו טבע האדם בלב ים רחוק מן היבשה דינו כמי ששהו עליו גם לדעת הרשב"א ב'תשובות המיוחסות' הרשב"א סובר שאשת נעדר מספינה שאבדה אסורה, משום שלא היה במקרה זה אדם שעמד וראה שהבעל אכן טבע משך זמן כזה שאינו יכול להישאר בו בחיים מתחת לפני המים, ולפיכך אפילו אם נישאת בשנית תצא מבעלה. אבל במקרה כזה של טביעה בלב ים גם הרשב"א יודה שמותרת אשתו להינשא מן התורה, ורק מדרבנן (=מדברי חכמים) אסורה במקרה כזה.

הנ"ל (הנזכרים לעיל בחלק הקודם של התשובה)

אין צורך כלל לשהות שם עד שתצא נפשו, ולפיכך אין הם אפילו נזקקים לחידושו של ר' עקיבא איגר. ונמצא שלכל הדעות יש לנו לדון את נעדרי הצוללת כמי שאיסורם מדברי חכמים בלבד

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמר-ריג

וכבר הוכחנו לעיל ממקורות רבים - בתלמוד הבבלי והירושלמי, מן התוספתא וממקורות אחרים - שסתם ספינה שאבדה בים רובם למיתה ומן התורה דינם כמתים, וחומרי חיים שנותנים עליהם אינו אלא מדרבנן כמו בטבע במים שאין להם סוף.

אבל בכל זאת אי אפשר עדיין לסמוך על כך למעשה מאחר ובשולחן ערוך לא נפסק כן, וגם הגר"א בביאורו כתב דחומרי חיים הוי ספיקא דאורייתא ואם נישאת תצא. ולכן אפשר רק לסמוך על שיטת הגאון רבי עקיבא איגר וסיעתו הנ"ל, שכל שנשברה הספינה רחוק מן החוף נדונים כשהו עליהם עד שתצא נפשם. בנוסף לכך, לדעת כולם עדיין קיים האיסור להינשא מדרבנן כמו בכל מים שאין להם סוף.

ומן הדין להביא בזה את המשיב הגדול הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא בספרו "עין יצחק" בסי' ב' ענף א' הדין גם כן בהיתר עגונות של ספינה שטבעה בים. והוא מסתמך על החידוש של "תרי רובי".

דעת ר' יצחק אלחנן מקובנא להסתמך על רוב כפול ('תרי רובי')

וחומרי חיים = חומרות של אנשים חיים, כלומר מעמד הלכתי של חיים, כאשר הדבר משפיע על הדין לחומרה, כגון כדי לאסור על נשותיהם להינשא שנותנים עליהם - כדבריו של רבי אלעזר בן פרטא במשנה (ראה ברקע ההלכתי במבוא)

מאחר ובשולחן ערוך ספר הפסיקה של ר' יוסף קארו, המהווה גורם הלכתי מכריע ברוב המקרים, לא נפסק כן כלומר לא מתייחסים לטבועים כאלה כמי שאיסור נשותיהם להינשא הוא רק מדברי חכמים, וגם הגר"א (=הגאון ר' אליהו מוילנא) בביאורו לשולחן ערוך כתב דחומרי חיים הוי ספיקא דאורייתא (=מהווים ספק מן התורה) ולא רק מדברי חכמים, ולכן אפילו אם נישאת לאדם אחר, בהנחה שבעלה נספה, תצא מבעלה השני, שבספק שמן התורה מטים לצד החמור.

הגאון רבי עקיבא איגר וסיעתו הנ"ל שכל מקרה שבו נשברה הספינה רחוק מן החוף נדונים אנשיה כמי ששהו עליהם שהמתינו ונוכחו שיצאה נפשם.

לדעת כולם עדיין קיים האיסור להינשא מדרבנן - וכעת עלינו לנסות ולמצוא היתר גם לאיסור הזה.

רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא (תקע"ז - תרנ"ו, 1817 - 1896, מחשובי הפוסקים האחרונים במזרח אירופה)

תרי רובי (=שני רוב) כלומר הסתמכות כפולה על עיקרון הרוב.

חידוש זה שכל שיש תרי רובי למיתה אפשר להתיר להינשא במים שאין להם סוף גם לכתחילה, כבר חידש ר' חיים מוולאזין כפי שהובא בספר תשובות "קהלת יעקב" להגר"י מקארלין סי' ט', הובאו דבריו בפתחי תשובה אהע"ז סי' י"ז ס"ק קל"ג שכתב בשמו: 'גם זכורני כי בימי חורפי עם היותי בית כבוד מו"ר הגאון מורי הרב חיים מוולאזין נשאלה שאלה בעניין זה, באחד שנפל מהגשר שהיה גבוה הרבה מהקרח ונפל מהגשר על הקרח ומהקרח לתוך המים ונאבד ולא נמצא, וצידד להתיר מטעם תרי רובא: רוב אחד שטבע במים שאין להם סוף ורוב שני שנפל מגובה שתי קומות שרובן למיתה עפ"י ההלכה, והאריך בזה בתשובה, וכדומה שהותרה האשה אז בהסכמת כל חכמי ווילנא, וכתב שם: 'וידעת כי ימצא בזה צדדים להחמיר מאיזה תשובת האחרונים אך אין לחוש כ"כ במים שאין להם סוף דרבנן ויש לסמוך על המיקלין במקום עיגון', עד כאן תורף דבריו.

חידוש זה אומר שכל מציאות שיש בה "תרי רובי" למיתה כלומר כאשר ניתן לקבוע שמעמדו של הנעדר הוא כמת בהסתמך על רוב מזווית אחת, ובמקביל ניתן להגיע למסקנה זו גם בהסתמך על רוב מזווית אחרת, אפשר לצרף את שתי הראיות הללו ולהתיר להינשא לכתחילה במקרים שבהם נקודת הפתיחה היא היעלמות הנעדר במים שאין להם סוף

ר' חיים מוולאזין (תק"ט - תקפ"א, 1749 - 1821, תלמידו המובהק של הגאון ר' אליהו מוילנא ומייסד 'אם הישיבות' המודרניות, ישיבת וולוז'ין) בימי חורפי (=בצעירותי)

עם היותי בית כבוד מו"ר (=בתקופה בה שהיתי בבית כבוד מורנו ורבנו)

מהגשר שהיה גבוה הרבה מהקרח של הנהר הקפוא

וצידד (=נטה) ר' חיים להתיר מאותו טעם של תרי רובא (רוב כפול כנ"ל): רוב אחד שמחזק את ההערכה שמת נובע מכך שטבע במים שאין להם סוף

שרובן למיתה שעל פי ההלכה מוגדר שרוב מי שנפל מגובה כזה מת

מאיזה תשובת אחרונים כלומר יש בספרי האחרונים גם תפיסות מחמירות יותר, ומהן ניתן לכאורה לסתור את ההיתר, אך אין לחוש אין לעכב את ההיתר מתוך חשש שמא דעות אלה נכונות כאשר הדיון כולו נסוב על מים שאין להם סוף שבו תוקף האיסור להינשא מלכחילה הוא דרבנן כלומר מדברי חכמים

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמר-ריג

הגאון בעל החזון איש בספרו אמנם דוחה היתר זה של ר' חיים מוולאזין אבל נאמנות עלינו תשובותיו של הגאון רי"א מקובנא שהרחיב היתר זה של תרי רובי במים שאין להם סוף מאוד. ומשתמש בו למעשה בכל ספריו וביחוד ב"באר יצחק" וב"עין יצחק" וחידשו זה מהווה אצלו יסוד מוסד להתרת עגונות.

ציטוט מדברי והנה בתשובה הנ"ל כותב הגאון מקובנא:

אך עדיין יש לדון לחומרא דהא עיקר היסוד של הנך תרי רובי הוא רק היכא דיצאנו מחשש דאורייתא, היינו בשהה עליו עד שתצא נפשו; א"כ בנידון דידן שלא נתברר זה אין לסמוך על הנך תרי רובי.

ואף שיש חולקים וסבירא להו דבכל מים שאין להם סוף אף בלא שהה עד שתצא נפשו גם כן אם נישאת לא תצא, וכמו שהאריך בזה בתשובות משכנות יעקב סי' ח' ובספר קהלת יעקב להגאון בעל משכנות יעקב בסימן ז'.

הרב יצחק אלחנן המצריך גם הוא תנאי של 'שהו עד שתצא נפשם'

הגאון בעל (=מחבר ספר) 'חזון איש' (הוא ר' אברהם ישעיה קרליץ, תרל"ח - תשי"ד, 1878 - 1953, מהפוסקים המובהקים במאה ה-20 בארץ ישראל)

יש לדון לחומרה יש להעלות טיעונים שלא להתיר, דהא (=שהרי) עיקר היסוד של הנך תרי רובי (=אותו 'רוב כפול') הוא רק היכא דיצאנו מחשש דאורייתא (=אינו אלא היכן שלא עומד על הפרק חשש מן התורה שמא האישה אינה מותרת להינשא, אלא רק חשש לפי חומרת חכמים)

אם כן בנידון דידן עליה הוא דן באותה תשובה שלא נתברר שיצאנו מחשש דאורייתא אין לסמוך

וסבירא להו דבכל (=וסברתם, ההיגיון שלהם, הוא שבכל מקרה שמוגדר כ) מים שאין להם סוף

האריך להרחיב שיטה זו בתשובות "משכנות יעקב" מאת ר' יעקב מקרלין סימן ח' ובספר "קהלת יעקב" (להגאון [הנ"ל] בעל "משכנות יעקב", להבדיל מספר "קהלת יעקב" אחר, אותו כתב רבי יעקב מליסא)

ובמראות הצובאות סעי' ל"ד ס"ק קל"ד, דהביאו הרבה שיטות מהראשונים החולקות על כך וסבירא להו דהא דאמרו בגיטין בספינה שאבדה בים דנותנין עליהם חומרי חיים כו' דזה הוא רק בנשברה הספינה ונאבדו הכלים והעצים שלה כו', אבל בנטבעת הספינה יצאנו מחשש דאורייתא, ורק מדרבנן אסורה משום חומרת חז"ל ועל כן בנישאת לא תצא.

ועל זה מוסיף הגרי"א מקובנא:

מכל מקום כיוון דלא הובאה שיטת הני פוסקין בשולחן ערוך אם כן לדינא העיקר כדברי הרמ"א בסי' י"ז סעיף ל"ד דבלא שהה עד שתצא נפשו אין להקל אף בנישאת, על כן אין לנו היתר בנידון דידן לכאורה.

עד כאן לשונו ב"עין יצחק".

וב"מראות הצובאות" (ספרו של רבי משה זאב מרגליות, אב"ד ביאליסטוק) דהביאו (=שהביאו) הרבה שיטות מהראשונים כלומר הרבה פרשנויות של הראשונים (=חכמי ימי הביניים) שהן מקילות יותר, ואינן דורשות שישוהו על האבודים עד שתצא נפשם, וסבירא להו דהא דאמרו (=והן מחזיקות בעמדה לפיה מה שאמרו במסכת) גיטין לגבי ספינה שאבדה בים שנותנין עליהן חומרי חיים כו', אינו תקף בכל מקרה של טביעה, אלא זהו רק כאשר נשברה הספינה ונאבדו הכלים והעצים שלה כו' אבל בנטבעת הספינה לגמרי, די בעצם טביעתה כדי לגרום לנשות הנעדרים להיות מותרות מן התורה. וממילא אפשר להתיר את האשה מדין "תרי רובי", משום שכל איסורה להינשא הוא מדברי חכמים.

כיוון דלא הובאה שיטת הני פוסקים (=כיוון שגישת פוסקים אלו לא הובאה) בספר 'שולחן ערוך' אם כן לדינא (=להלכה) העיקר העיקרון הקובע הוא כדברי הרמ"א דבלא (=שבלא, שכל עוד לא) שהה עד שתצא נפשו אין להקל לאשר לאישתו להינשא, ואפילו בנישאת - במקרה שכבר נישאה, עליה לצאת מבעלה השני עד כאן לשונו - של רבי יצחק אלחנן ספקטור.

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמד-ריג

אסונות 'אילת' ו'דקר' רב מן החוף, טביעת "אח"י אילת" היתה כ-24 ק"מ מן החוף הקרוב ביותר, וכפי שהוסבר לי על ידי המומחים בחיל הים בתנאים ששררו בים בזמן האסון, כדי שאדם יגיע בשחייה לחוף או על גבי רפסודה או על גבי דף וקרש ללא מנוע, צריך היה לקחת כ-24 שעות, ונאמר לי שאפילו שחיין מעולה ביותר כשכוחו ואונו איתו לא יעשה זאת בפחות מ-12 שעות.

שלוש שעות שחייה הוא השיעור המחמיר ביותר לחשוש שניצל והרי הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל בתשובתו הנ"ל קובע את משך הזמן של מקום רחוק שהוא לפחות שלוש שעות בשחייה לחוף, וזאת עפ"י שיטת הריב"ש - המחמיר ביותר בשיעור שהייה עד שתצא נפשו - שהעמידו על ג' שעות, כמו שכתוב בריב"ש בסימן תי"ו (ורמז על זה גם בסימן שע"ז שהתחיל למנות הימים משעה שלישית שטבע).

ובתשובת הרב עקיבא איגר רוצה לומר שגם הריב"ש לא קבע שיעור זה - שתצא נפשו לג' שעות - אלא בטבע באמצע המים רחוק מהיבשה, שלא ראוהו מכוסה כל הזמן במים, אלא שבאותו זמן של ג' שעות לא יכול להגיע ליבשה. אבל אם נפל לבור ועומד ורואה תמיד מכוסה במים סגי בזמן מועט, כיוון שאינו יכול לכלוא הרוח, עי"ש.

ברם - לעומת המקרה אליו מתייחס רי"א ספקטור, בשני האסונות - טביעת אח"י "אילת" והיעלמות אח"י "דקר"

הריב"ש (רבי יצחק בר ששת, מחשובי הראשונים הספרדים, פ"ו - קס"ח, 1326 - 1408)

שהעמידו על ג' שעות - שהגדיר את שיעור השהייה הנדרשת כשלוש שעות (לעומת המבי"ט שהעמיד את פרק הזמן על רבע שעה בלבד)

לא ראוהו מכוסה כל הזמן במים, ובכל זאת נחשב כמת מעצם העובדה שבאותו זמן של ג' שעות לא יכול היה להגיע ליבשה

נפל לבור מלא מים ורואה העד את הטובע כשהוא תמיד מכוסה במים סגי בזמן מועט (=די בזמן קצר כדי להחשיבו כמת) כיוון שאין הטובע יכול לכלוא הרוח (=להפסיק את הנשימה ולהישאר חי במשך זמן כזה)

ברם, סברא זו קשה להלום בדברי הריב"ש מאחר ובתשובה תי"ו הנ"ל הוא קובע השיעור של ג' שעות במים שיש להם סוף, ועל העובדה של רבי מאיר במשנה ביבמות קכ"א א' 'מעשה באחד שנפל לבור גדול', משמע שגם בזה צריך שיעור של ג' שעות וצ"ע. אבל על כל פנים ברור ממנו שאין צורך ביותר מזה גם במים שאין להם סוף להפקיע האיסור מן התורה.

<p>כמו כן קובע השואל בתשובת הגאון רבי עקיבא איגר שם 'דמה דבעינן שהה כדי שתצא נפשו, דסגי בשוהה הרואה מד' רוחות שלא עלה ליבשה תוך שלוש שעות; אין צורך בהוכחה שלא עלה אל פני המים ושחה</p>	<p>די בידיעה שלא עלה ליבשה תוך שלוש שעות; אין צורך בהוכחה שלא עלה אל פני המים ושחה</p>
---	--

קשה להלום אותה בדברי הריב"ש כפי שמנסה ר"ע איגר לעשות, מאחר ובתשובה תי"ו הנזכרת לעיל הוא קובע את השיעור של ג' שעות במים שיש להם סוף (וזו לשונו: 'אבל במים שיש להן סוף מותרת, כל שעמד שם שיעור שתצא נפשו שהוא שלוש שעות'), ודבריו שם מתייחסים למקרה של בור

'מעשה באחד שנפל לבור גדול' - וההמשך שם: 'ועלה לאחר שלושה ימים' משמע שגם בזה צריך שיעור (=כלומר פרק זמן מינימלי) של ג' שעות. וצריך עיון - איך להתאים בין לשון הריב"ש למסקנת רע"א מדבריו

אבל על כל פנים - אף שלא ברור מהי דעת הריב"ש במים שיש להם סוף, אם כפשט דבריו או כהבנתו של רע"א בהם, ברור ממנו שאין צורך ביותר משלוש שעות להפקיע האיסור מן התורה ולהותירו כאיסור מדברי חכמים בלבד

השואל (שתשובת ר' עקיבא איגר מופנית אליו, הלא הוא הגאון רבי יעקב מליסא) דמה דבעינן שהתנאי אותו אנו דורשים כדי להתיר, שיתקיים 'שהה עד שתצא נפשו', דסגי בשוהה הרואה מד' רוחות (=שדי בכך שהעד יראה בזמן שהייתו את ארבעת הכיוונים כך שבטוח) שלא עלה ליבשה בפרק הזמן שאחריו ברור לנו שכבר בוודאי מת, ולא בעינן (=ואיננו צריכים) שיראה שהמים כיסו אותו כל זמן ההוא - למרות שייתכן שמדי פעם הרים את ראשו אל מעל למים כדי לנשום.

לאשכוחי (=למצוא) במציאות של מים שאין להם סוף מקרה בו יתמלא התנאי של שהה כדי שתצא נפשו עמד על עניין זה

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמד-ריג

ומדברי הגרע"א שם משמע שאין גם צורך שיראו אותו טובע
ממש ושוקע במים. אלא כל שנשברה הספינה על אנשיה באמצע
הים רחוק מהיבשה כדי ג' שעות, נדונים האנשים כטבעו במים
שאין להם סוף ושהו עליהם עד שתצא נפשם, שכן כתב שם
הגרע"א: 'דיש לומר שמיירי בנטבע באמצע הים רחוק מיבשה
בעניין דבתוך שיעור כדי שתצא נפשו אי אפשר לו לעלות
ליבשה, ובכהאי גוונא הוי ממילא כמו שהה עד שתצא נפשו';
עד כאן לשונו.

ואינו חושש שמא יודע לשחות ושחה על פני המים למעלה מג'
שעות עד שהגיע ליבשה, או שנתלה בדף של ספינה או בכלי
עץ אחרים שצפו על פני הים. ההצלה הזו אינה אלא מיעוט
שאין חוששין לה מן התורה כדמשמע ממסכת יבמות קכ"א א'
בעובדא דרבי עקיבא.

כל שנשברה (= כל מציאות שבה נשברה)
נדונים האנשים שהיו על סיפונה כמי שטבעו
דיש לומר שמיירי (= שיש לקבוע ש[הדין האמור] מדובר) במקרה של נטבע (=מי
שטבע)
בעניין דבתוך שיעור (= באופן כזה שבמשך זמן שהוגדר כ)
ובכהאי גוונא הוי ממילא (= ובמקרה כזה הוא נחשב ממילא)
בדף (= בקרש)
כדמשמע (= כפי שמשמע מהגמרא ב) מסכת יבמות
בעובדא דרבי עקיבא (= במעשה על ר' עקיבא), שהספינה בה הפליג נשברה, וניצל
בזכות שאחז קרש שנעקר ממנה תוך כדי טביעתה. והחשיבו בגמרא מקרה זה לדין
טובע במים שאל"ס, כיוון שרוב הטובעים בלב ים אינם ניצולים.

התמודדות עם קושיה לכאורה מדברי הרדב"ז ברם, לכאורה חולק הרדב"ז על הגרע"א בזה שכן כתב בחלק ה סימן שני אלפים ר"מ: כל ת"ח שמורה היתר בכיוצא בזה משמתינן ליה ואפילו בגדולה שבאומדנות עד שיעידו עליו שמת, היש לך אומדנה גדולה ממי שטבע בפלגות הים שיש בינו ובין היבשה מהלך כמה ימים שאין בכוח האדם לשוט כל זה השיעור בלא אכילה ושתייה הדבר קרוב לנמנע שיחיה, ואפילו הכי אשתו אסורה. אבל אין מזה כל ראייה, שכן הגרע"א לא בא אלא לקבוע שזה נידון כעמד עליו עד שתצא נפשו ואם נישאת לא תצא. אבל לא בא להתירה לכתחילה במים שאין להם סוף אלא כמו שאמרו חז"ל: לכתחילה לא תינשא ואם נישאת לא תצא.

הרדב"ז (ר' דוד בן זמרה, מגדולי הפוסקים הספרדים באחרית ימי הביניים, רל"ט - של"ג, 1479 - 1573)

כתב בחלק ה (צריך להיות: חלק ו) של ספר השו"ת שלו

שמורה היתר (=שנותן הוראה, פסיקה, להתיר אשה להינשא) במקרה שהוא כיוצא בזה - של המקרה הנדון שם - של אדם שנפל מספינתו אל הנילוס בעקבות התקף אפילפטי משמתינן ליה (=מחרימים אותו) מפני שהורה שלא כדין. ואפילו אם היתרו מתבסס על הגדולה שבאומדנות, והאזהרה מפני התרה במקרה כזה חלה עד שיעידו עליו עדות ממשית שמת. ויש לבסס את האיסור על כך שאפילו במקרה שעליו יש לומר 'היש לך אומדנה גדולה מזו, של מי שטבע בפלגות (=באמצע) הים באופן כזה שיש לשוט כל זה השיעור (=לשחות את מלוא המרחק הזה)

קרוב לנמנע שיחיה (=כמעט בלתי אפשרי שיישאר חי) ואפילו הכי (=ואף על פי כן)

אבל אין מדברי הרדב"ז הללו כל ראייה לסתירת דברינו עד כה

שזה כלומר שמציאות של מי שטבע באמצע הים נידון כמי שעמדו עליו עד שתצא נפשו, שהדין הוא שמותרת מהתורה אך אסורה מדרבנן, ולכן אם נישאת ללא שביקשה את רשות בית הדין, אז בדיעבד לא תצא מבעלה השני; אבל לא בא ר' עקיבא איגר להתירה לכתחילה ואילו הרדב"ז כשאסר להתיר אשה על פי אומדן הדעת התיחס להיתר גמור, למעשה ולכתחילה

ביסוס שני: טביעה בחדר סגור היא כמים שיש להם סוף

המבי"ט: נוסף על כך חידש המבי"ט בתשובותיו ח"א סי' קפ"ז "דנשברה (הספינה) הוו ודאי מים שאין להם סוף, אבל טבעה כהאי גוונא שהיו בתוך החדר ונכנס להם המים ולא יצאו הוי מים שיש להם סוף, ובמקום ששנו טבעה יהיה בספינה שאין לה חדר, או שהיו האנשים למעלה".

ואע"פ שלכאורה מוכח מתשובת המבי"ט שם דלא כתשובת הגרע"א - שהרי המבי"ט מצריך שם שישוהו עליו עד שתצא נפשו, כמו שכתב שם: 'ואם הוא כדברו שלא שהה כשיעור יציאת נפש היה הדין עמו, אבל כבר מבואר בעדות שהעיד שהניחם תוך החדר וראה המים נכנסים לספינה ולחדר... ושהו שם עד שנהפכה כדי לעלות על שוליה הרי יש בזה שיעור יציאת נפש, ועוד שעמדו על שולי הספינה כמו חצי שעה עד שנטבעה כולה תוך הים' וכו' - כבר כתבו הפוסקים שהמבי"ט מדבר כשלא טבעה הספינה באמצע הים רחוק מהחוף.

המבי"ט (ר' משה בן יוסף מטרנאני, פוסק חשוב מראשוני האחרונים (ש"ס - ת"מ, 1500 - 1580). יליד שאלוניקי שעלה לצפת במאה הט"ז, בימי האר"י ור' יוסף קארו) דנשברה הספינה הוו ודאי מים שאין להם סוף (=שמקרה בו נשברה הספינה נידון בוודאי כמי שטבע במים שאין להם סוף), אך במקרה בו טבעה הספינה כהאי גוונא (=באופן הזה) שהיו הנעדרים סגורים בתוך החדר ובמקום ששנו חכמים 'טבעה' - שאז דינה כמים שאין להם סוף, כמו שכתבנו - יהיה כוונת דבריהם בספינה שאין לה חדר, או שהיו האנשים למעלה על הסיפון דלא (=שאינו סובר)

מצריך שם שישוהו עליו בפועל עד שתצא נפשו, ואינו מסתפק באומדן הדעת שלא הצליח לשחות עד החוף

כשיעור (=כמידת הזמן הדרושה ל) יציאת נפש היה הדין עמו שאסורה שנהפכה הספינה עד כדי כך שאפשר היה לעלות על שוליה (לעמוד על תחתיתה) כמו (=בערך)

אף שהבית יוסף חולק על מביא דעתו החולקת של הבית-יוסף בתשובותיו חולק על המבי"ט כפי שבעצמו ולהלן יתבאר שבנידון דידן גם הבית-יוסף מודה שאין זה מים שאין להם סוף. מכל מקום אין ספק שטביעת הצוללת כשהיתה בצלילה, נידונים האנשים כמו שהיו בתוך חדר - שלדעת המבי"ט נידונים כטבעו במים שיש להם סוף.

הערת השלמה לעניין ההסתמכות על ר' עקיבא איגר וכשיטת הגרע"א והגר"י מליסא ב"קהלת יעקב" נוקטים גדולי פוסקים אחרים להלכה ולמעשה כמו שכתב הגרי"א ב"עין יצחק". ויש שרצו לחלק בין ים שקט לבין ים גלי וסוער שאי אפשר להינצל על ידי דף של ספינה או באמצעים אחרים שאז גם הרשב"א יודה שמן התורה אשתו מותרת ואם נישאת לא תצא.

הבית יוסף (מזן ר' יוסף קארו, מחבר ה'שולחן ערוך', רמ"ח - של"ה, 1488 - 1575) בתשובותיו בספר התשובות שלו, 'אבקת רוכל'

כפי שהמבי"ט בעצמו מביא (=מצטט)

בנדון דידן (=במקרה שלנו) גם ה"בית יוסף" מודה שאין זה מים שאין להם סוף עניין זה מבואר יותר בלשונו של הרב גורן בהמשך: "עד כאן לא חלק עליו ה'בית יוסף' אלא בספינה שהחדר אינו סגור הרמטי, ואפשר לצאת ממנו ולהמלט לתוך המים בקלות יתרה. מה שאין כן בצוללת מתחת לפני המים, הסגורה הרמטית, בוודאי שנצדק בזה אם נאמר שדינה כמים שיש להם סוף..."

שבמקרה של טביעת הצוללת

וכשיטת הגרע"א (הגאון ר' עקיבא איגר) והגאון ר' יעקב מליסא בספרו 'קהלת יעקב', שמי שטבע במרחק של למעלה משלוש שעות שחייה מהחוף נידון כמי שטבע במים שאין להם סוף ושהו עליו עד שתצא נפשו נוקטים (=מחזיקים, תומכים)

הגרי"א (=הגאון ר' יצחק אלחנן מקובנא) בספרו "עין יצחק"

דף (=ק"ש)

הרשב"א - שסתם כך מחלק בין דין טובע במים שאין להם סוף לבין מי שטבע על גבי ספינה.

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמר-ריג

ביטול חשש 'מחילה של דגים'

חשש למציאות מחילה של דגים
בנוסף לחשש למיעוט הניצולים במים שאין להם סוף כמפורש בתוספתא ובתלמוד הבבלי וירושלמי וכמו שנחלקו בתוס' אם זה מיעוט המצוי ולכן חששו לו, או משום חומרא דאשת איש, מצינו בגמרא חשש נוסף במים שאין להם סוף: דחיישינן למחילה של דגים, כמפורש ביבמות קכ"א א' עפ"י התוספת שם:

אמר רבי מעשה בשני בני אדם מכמורין מכמורין בירדן ונכנס אחד מהם למחילה של דגים ושקעה החמה ולא ראה פתחה של המחילה ושהה חבירו כדי שתצא נפשו וכו'. אמר רבי כמה גדולים דברי חכמים שאמרו מים שיש להם סוף אשתו מותרת, מים שאין להם סוף אשתו אסורה.

ושואלת הגמרא שם: אי הכי מים שיש להם סוף נמי ליחוש למחילה של דגים? ומתרץ שם: במים שיש להם סוף מחילה של

שנחלקו חכמים שונים המתועדים בתוס' (=ב'תוספות', כינויין של ההערות המודפסות לצד התלמוד, מבית מדרשם של חכמי אשכנז וצרפת במאות הי"ב והי"ג) בשאלה מפני מה אין מתירין לאשה שבעלה טבע במים שאין להם סוף להינשא מלכתחילה, האם בגלל שאפשרות ההצלה היא בגדר 'מיעוט המצוי', כלומר אפשרות זעומה, אך עדיין כזו שקיימת, ולכן חששו לו שמא אכן לא מת הבעל, או שמא אין חוששים באמת, אבל לא מתירין אותה משום חומרא דאשת איש (=בשל חומרתו היתרה של דין 'אשת איש', כלומר איסורה של אשה נשואה לחיות עם גבר אחר)

דחיישינן (=שחוששים אנו) למחילה של דגים, כלומר מערה תת מימית שאיננו רואים אותה במבט מחוץ למים, אך דרכה ניתן להגיע למקום בו אפשר לעלות על פני המים ולהינצל, חשש המפורש בתלמוד במסכת יבמות דף קכ"א עמוד א'

מכמורין מכמורין (=פורשים רשתות דיג)

כדי שתצא נפשו וכו' - ובא והודיע (החבר, שחשב שחברו טבע) בתוך ביתו (של הנעדר); למחר זרחה חמה והכיר (הנעדר) פתחה של מחילה, יצא ובא - ומצא הספד גדול בתוך ביתו...

אמר רבי (הוא ר' יהודה הנשיא, עורך המשנה) כששמע את הסיפור

ושואלת הגמרא על דברי רבי: אי הכי (=אם כך הדבר), במים שיש להם סוף נמי ליחוש (=גם נחשוש) למחילה שכזו? ומתרץ שם ועל כך עונים בגמרא

דגים לא שכיחא. הרי במים שאין להם סוף החשש הוא גם בפני מחילה של דגים. ואם נוריד את החשש הזה אולי יקל עלינו גם ההיתר הסופי.

החשש למחילה של דגים אינו רלוונטי בטבע בלב ים
אולם כבר הוכחנו עפ"י הפוסקים הראשונים והאחרונים שכל חשש של מחילה של דגים אינו אלא כאשר טבע האיש במים שאין להם סוף ליד החוף. כשמים אינם עמוקים שם תתכן מחילה של דגים כמערה חבויה שהתקרה שלה מעל המים, כמו שנראה מדברי רש"י ביבמות שם בד"ה "למחילה של דגים" "שחוטטים סמוך לשפת הנהר בין למטה מן המים בין למעלה מן המים, בגובה שפתו ואין מתמלאת כולה ואדם הנכנס שם מגביה צוארו בתוך המערה למעלה מן המים" עכ"ל. וכן משמע מהמאירי בבית הבחירה ביבמות שם.

אבל מי שטבע באמצע הים כגון ספינה שנשברה או שנפל ממנה למים עמוקים רחוק מאוד מהחוף ואינו יכול להגיע לחוף אין חשש גם למחילה של דגים כי:

1. אינו יכול להגיע לחוף אפי' תוך הזמן המקסימלי שיכול להחזיק מעמד כשיטת הגרע"א.

2. וכי יש לחשוש שבסופו של מסע מפרך על פני המים על ידי שברי ספינה, בהגיעו לחוף יכנס למחילה של דגים וישב שם!?

לא שכיחא (=אינה מצויה)

מהמאירי (=ר') מנחם המאירי, מן הראשונים הספרדים, ט' - ע"ה [בראשית האלף הששי], [1249 - 1316] בספרו בית הבחירה כשיטת הגרע"א שהוא שלוש שעות.

ערוך (=חיבורו הקדום של ר' נתן הרומי [1035 - 1110] - המפרש את מילות התלמוד ומעיר על גרסאותיו)

3. כמו כן נראה מהגמרא שהחשש למחילה של דגים הוא כשנעלים בלילה במים, שאז אנו חוששים שמא אינו מוצא את פתחה של המערה בלילה וממתין עד הבוקר, ואז קם והלך בגלל סיבות שונות כמעשה שהיה. אבל מי שהיה בספינה ונשברה הספינה במים שאין להם סוף החשש הוא מטעמים אחרים המפורשים שם בתוספתא ובגמרא בבלי וירושלמי - שמא נזדמן לו דף של ספינה וגלים שטרדוהו ונשאוהו לחוף - ולא מטעם מחילה של דגים שאין לה זיקה לכאן, כן משמע מהפוסקים ומן המפרשים הנ"ל שלא התחשבו בחשש של מחילה של דגים בספינה שנשברה בלב-ים.

ביסוס שלישי: יתרונות הסריקה האווירית על פי התלמוד הירושלמי

דברי התלמוד הירושלמי על "ים גליני" (=שקט) והנה בירושלמי (ביבמות פרק טז הלכה ד) על דין 'מים שאין להם סוף' אשתו אסורה ומים שיש להם סוף אשתו מותרת: 'אמר רבי אבהו: אם הים גליני והביט לארבע רוחותיו וראה שאין שם בריה משיאין את אשתו', וברור שזוהי המלה היונית galene – שפירושה ים שקט בלי גלים, כמפורש ב"ערוך" ערך "גליני". וכן מתפרשת בירושלמי עירובין פרק ד הלכה א, שם הגירסא בדפוס וינציאה 'אם היה הים גלנו', וגם שם צריך לומר "גליני", כמו שהגיה כן ב"ערוך השלם".

לפי זה אם לא נמצא האדם שוחה בטווח נקודת הטביעה יש להתיר טביעתו ולא ראינוהו שוחה על הים' אשתו מותרת גם במים שאין להם סוף, משום שטווח הראייה של האדם על פני הים מספיק כדי שיעור שתצא נפשו מתחת לפני המים. ולכן כל שהמתין כדי שחייתו למרחק כזה לכל ארבעת הצדדים ולא יצא, אין אנו חוששין ששחה למרחק גדול מטווח ראייה בינונית של אדם על פני המים מתחת לפני המים ויצא משם.

שני הסברים להבדל בין ים סוער לים שקט
אבל כשהים סוער לא מועילה ראייתו משום שיש לחשוש:
1. שמא שוחה על פני המים בתוך טווח הראייה ולא רואים אותו בהיותו מוסתר וחבוי בין הגלים.

2. או יש לפרש בצורה אחרת: משום שכל שהים סוער הגלים טורדים ומוציאים אותו מהר יותר מטווח ראייתו של העד הרואה בפחות מכדי שיעור שתצא נפשו. מה שאין כן כשהים שקט, שאין הגלים דוחפים אותו והוא שוחה בכוחות עצמו, אין בו כדי לצאת בכוחות עצמו בשחייה מתחת לפני המים בשיעור שתצא נפשו יותר מטווח ראייתו של העד.

חזוק להסבר פירוש זה משתמע מהברייתא שבירושלמי עליה אומר רבי אבהו את דבריו, כמפורש אצל רבי עקיבא שראה ספינה אחת ששקעה בים 'נומתי לו; בני היאך פלטת? נומה לי; רבי, טרפני גל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה. באותה שעה אמרתי גדולים דברי חכמים שאמרו מים שאין להם סוף אשתו אסורה'. וכן מפורש בברייתא זו בבבלי קכא א: 'אמר לי גל טרדני לחברו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה'.

וביותר מפורש הדבר בתוספתא יבמות פרק יד: 'וחכמים אומרים; מים שיש להם סוף אשתו מותרת, מים שאין להם סוף אשתו אסורה שמא גל טורד אותו ומעלה אותו ליבשה'. ועל זה אומר רבי אבהו בירושלמי שאם היה הים שקט, שאין שם חשש לטרדת הגל, כל שמסתכל מארבע רוחותיו ואינו רואה אדם אשתו מותרת, כי שם אין שום חשש שגל הוציאו משם והקיאו ליבשה במהירות כזו שלא שהה במים כדי שתצא נפשו.

פירוש זה - שהגלים דוחפים את הנעדר במהירות לכיוון החוף.

מהברייתא שבירושלמי וזה לשונה וביאורה: 'אמר רבי עקיבא; מעשה שעשיתי מפרש (=הפלגתי) בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים, והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתוכה. וכשבאתי למגיזה של קפודקיא [שם מקום] והתחיל [אותו] תלמיד חכם שסברתי שטבע] מקדמיני ושואל לי שאלות, נומתי לו [=אמרתי לו]: "בני, היאך פלטת?" נומה לי: "רבי, טרפני גל לחבירו וחבירו לחברו עד שהקיאני ליבשה". באותה שעה אמרתי: "גדולים דברי חכמים שאמרו מים שאין להם סוף אשתו אסורה מים שיש להם סוף אשתו מותרת".'

לפי זה גרוע הדבר לעניין מים שאין להם סוף כשהם גלי וסוער מים שקט, ואין שום סיבה לומר שלעניין ספינה שאבדה בים עדיף ים סוער מים שקט לעניין התרת אשתו מן התורה שאם נישאת לא תצא, מאחר שחז"ל לא הגבילו את דבריהם במרחקים עד היכן חוששים לטרדת הגלים הסוערים, ועד לאיזה מרחק אין חוששים.

דברי אולם אין בזה כדי לערער את שיטת הגרע"א והגר"י מליסא הירושלמי ב"קהלת יעקב" לעניין העיקרון בדבר השיעור שתצא נפשו אינם שקבעו שכל שנשברה הספינה במרחק רב מהיבשה אם יש בו מערערים יותר משיעור ג' שעות דינו כשהה עליו עד שתצא נפשו, ואם את שיטת ר' עקיבא איגר נישאת לא תצא. אלא שלדעת הירושלמי יוצא שגם בספינה שנשברה בלב ים כל שהים שקט ולא ראו אדם בטווח ראייה במשך ג' שעות, גם לכתחילה תינשא, מאחר שנידונים כטבעו במים שיש להם סוף בצירוף שיטת הריב"ש והגרע"א לשיטת הירושלמי.

גרוע הדבר כלומר החשש שהבעל עודנו בחיים חזק יותר, והיתר העגונה מסובך יותר, כשהם סוער וגלי, שכן על מצב כזה בדיוק, לכאורה, גזרו חז"ל את גזרתם במים שאין להם סוף.

חז"ל לא הגבילו את דבריהם במרחקים וממילא גם טביעה בלב הים לא תועיל להיתר העגונות.

אולם אין בזה כדי לערער את שיטת הגרע"א והגאון רבי יעקב מליסא כיוון שהעיקרון שנקבע על ידם עוסק בהיתר דיעבד, בעוד שהירושלמי העוסק ב"גליני" מדבר על היתר לכתחילאי

מאחר שנידונים כטבעו במים שיש להם סוף בצירוף שיטת הריב"ש והגרע"א - שהעמידו את שיעור זמן ההישרדות במים על שלוש שעות - לשיטת הירושלמי, שמדבריו יוצא שכל איסור התרת אשה להינשא לכתחילה כשטבע בעלה במים שאין להם סוף חל במים סוערים דווקא.

והנה בעקבות הדיון שלנו בהתרת העגונות של "אח"י אילת",
ראוי לחדש הלכה בנושא זה של מים שאין להם סוף. לאחר
שהגדירו ביבמות קכא א: 'היכי דמי מים שיש להם סוף? אמר
אביי כל שעומד ורואה מארבע רוחותיו'. אמנם הרמב"ם בפרק
יג מהלכות גירושין הלכה טז כתב: 'ואם נפל למים מקובצים כגון
בור או מערה שעומד ורואה כל סביביו וכו'". וכן כתוב בשולחן
ערוך אבן העזר סימן יז סעיף לב.

איזור שנסרק
אווירית יש
לדון כמים
שיש להם סוף

מהירושלמי משמע שגם בים או במים שאין להם סוף כל שרואה
למרחק כזה שיש בו כדי שתצא נפשו אילו היה שוחה מתחת
לפני המים והים שקט ללא גלים והראות טובה - דינו כדין טבע
במים שיש להם סוף, אולם אין עדיין אסמכתא לכך מהבבלי
ולא מהפוסקים.

ברם, לבבלי ולשולחן ערוך יש לחדש שכל שמיד לאחר הטביעה
של האדם או הספינה הגיעו אווירונים וסרקו את הים מן האוויר
עד החופים, וראו שאין אנשים בים ולא יכלו להגיע לחוף
אפילו בשחייה מהירה או בדף של ספינה מהטביעה ועד הגעת
האווירונים, והאווירונים סרקו את פני האזור במשך זמן רב
ביום, או - כשטבעה הספינה בלילה - האירו האווירונים את
הים ברקטות, למעלה משלוש שעות, יש לדון את אזור הטביעה
כמים שיש להם סוף, בגלל האווירונים שיש להם כושר ראייה על
פני הטווח המקסימלי של הים מאזור הטביעה. מכיוון שסרקו
האווירונים את הים כולו עד החופים מסביב, אין לחשוש שמא
שחה למרחקים עצומים שלמעלה ממאות מיל ממקום הטביעה
תוך שעות ספורות.

היכי דמי (=מהי המציאות הקונקרטית המוגדרת כ) מים שאין להם סוף?

אמנם (=וכן) הרמב"ם

כל אימת שהעד רואה למרחק כזה שיש בו (במרחק)

ברם, גם לשיטת התלמוד הבבלי ולשיטת השולחן ערוך, בהם לא היתה הבחנה בין ים
שקט לסוער, כפי שלמדנו מהתלמוד הירושלמי

שכל מקרה שבו מיד

התשתית לקביעה זו היא בדברי התלמוד הירושלמי על הים החלק וזה בהסתמך על הירושלמי הנ"ל שכל שהים גליני ורואה מד' רוחותיו משיאין את אשתו. וגם כאן הופכים האווירונים שיש להם אופק ראייה עצום על פני הים, את אזור הטביעה כמים שיש להם סוף. בייחוד מבוססת סברה זו על תשובת הגר"ע איגר ז"ל, שקבע שטביעה באמצע הים רחוק מהחוף נדון כשהה עליו עד שתצא נפשו. ואע"פ שאמר זאת ביחס לדין תורה שאם נישאת לא תצא, הרי סברה זו כוחה יפה לצמצם את האזור הרלבנטי של הים ביחס לטביעה לטווח כזה שיכול להגיע לשם בשחייה או בנסיעה מהירה על פני המים ולא יותר מזה. ולכן כל שסורקים האווירונים את האזור של הטביעה ואינם רואים אדם שם - והרי אין שום כלי שיט שיכול להתחרות עם מהירות האווירונים, ואין חשש שהאנשים שחו על ידי הגל יותר מהר מהאווירונים - לכן הופכים האווירונים את אזור הטביעה כמים שיש להם סוף, אם מכסים טווח ראייה שלמעלה משלוש שעות של שחייה או של נסיעה מהירה ביותר של ספינות שהוא החשש הרחוק ביותר שמא הגיע דרכם האדם לאזור הזה.

לפי הפירוש השני בירושלמי סריקה אווירית תועיל גם בים סוער ברם כל זה לכאורה לפירוש הירושלמי הנ"ל כשהים גליני היינו שקט ללא גלים. אבל כשהים גלי וסוער הרי משמע מהירושלמי שאין הראייה מועילה בזה; אם משום שאנו חוששים שהטבוע נמצא בין הגלים ומוסתר על ידם ואינו נראה, אם משום שהגלים טורדים אותו במהירות יתר כפי שהסברנו לעיל את דברי הירושלמי.

ואמנם לפי הפרוש השני שלנו בירושלמי אין לחשוש בנידון דידן גם בים סוער וגלי משום שהגלים המהירים ביותר אין בכוחם לעמוד בפני מהירות האווירונים מהירי הטוס, וכל שהם סורקים שטחים נרחבים ביותר על פני הים והגיעו לשם תוך זמן קצר ביותר, ככה שלא היתה שהות לאנשים להתרחק מהאזור

בנידון דידן (= במקרה שלנו, בו אנו דנים)

בשחייה או בטלטול הגלים, נידון האזור כמים שיש להם סוף. כל שלא מצאו אדם במרחק כזה, שכדי להגיע אליו אפילו על ידי הגלים המהירים ביותר צריך היה האדם להינשא על הגלים ימים ולא שעות.

נוסף על כך לאור ההתפתחות של המטאורולוגיה באזור, אפשר לדעת תמיד בדיוק בכמה זמן יגיעו הגלים למרחקים מסויימים וכל שהגיעו האווירונים לסרוק את פני הים מיד כשטבע וראו שאין שם אדם על פני הים הרי זה כמים שיש להם סוף.

אבל לפי הפירוש הראשון שלנו בירושלמי - משום שבים גלי מוסתרים האנשים מנגד עינינו על ידי הגלים ולא רואים אותם גם כשהם על פני המים - לכאורה קשה להפוך את המים כמים שיש להם סוף על ידי הסיוור של האווירונים, והרי לפי הדו"חות של המחפשים את "דקר" סער הים באותו זמן. אם כי הדו"ח אומר כי הים הסוער הפריע אמנם לחיפושים, אך למטוסים הפריע פחות מאשר לאוניות (דו"ח הערכת תוצאות חיפושים).

הסריקה
האווירית
תועיל גם
לפי הפירוש
הראשון

מזה אפשר לכאורה ללמוד גם על דברי הירושלמי, שבים גלי לא מועילה ראייה אפילו לטווח ארוך למעלה מכושר המקסימלי של שהיית אדם בים - אולם אין זה אמור בירושלמי אלא בראייה אופקית, כשאדם נמצא בחוף על פני הים, אז בים גלי וסוער גם כשהראות טובה נסתרים העצמים שעל פני הים בין הגלים. אבל בסיוור אווירי, כשמסתכלים ובודקים מלמעלה את הים - אם הבדיקה היא יסודית ונעשית על ידי מומחים לכך, כפי שעשו זאת המחפשים ממדינות הזרות שאמנותם לחפש סרקו אותו מהים ומן האוויר באופן יסודי, יכול להפך על פי דין כמים שיש להם סוף.

והרי - שהרי

מכושר המקסימלי - נראה שצריך לומר: "מכשיעור המקסימלי"

על פני הים כלומר בשווה לגובה פני הים

סתירה לעליונות הסריקה האווירית - ממקרה אח"י אילת ברם ממה שאירע באסון הטבעתה של אנית חיל הים "אילת" בי"ז תשרי תשכ"ח - שרפסודה אחת, ועליה ששה חיילים פצועים שהורדו עליה, שטה בים כ-10 ימים עד שהגיעה לפורט סעיד כשכולם מתים. ואף על פי שגם שם הוזנקו תוך שעה וחצי אווירוני חיפוי שהאירו את השטח באמצעות נורות רבות עצמה החל מהגעתם עד אור הבוקר, ולפי הדו"ח שבידינו הגיעו המסוקים לשטח בשעה 20.30 בערך, שהיא כשעה וחצי לאחר הטיל השלישי. ובכל זאת, יכלה רפסודה לא להתגלות לסורקים, והמשיכה לשוט באופן חפשי על פני הים מבלי שנרגיש בה. זה אומר דרשני. ולא עוד אלא שיש להניח שגם גופה אחרת של חייל, הגיעה גם היא לפורט סעיד, מבלי שהאווירונים שלנו ירגישו בה.

יתר על כן - לא נחה דעתי עד שבהושענה רבה (דהיינו בכ"א בתשרי), ארבעה ימים לאחר טביעתה של אח"י "אילת", לאחר שנוכחתי לראות שנשארו נעדרים רבים מן האנייה "אילת" שלא נמצאו, יצאתי בעצמי באווירון מיוחד כדי לסרוק את השטח ולנסות לחפש בים - בין מקום הטביעה לחופי מצרים - גופות שטות על פני המים, ולא מצאנו שום דבר. בו בזמן שלאחר מכן העבירו אלינו המצרים דרך התעלה 6 גופות של חיילינו שחלק מהם זוהו על ידי. ולפי דבריהם של אנשי "הצלב האדום" הם נמצאו בחוף פורט סעיד עם הרפסודה, וגם מסרו לי שהמצרים

אסון הטבעתה של אניית חיל הים "אילת" בשבת, י"ז בתשרי תשכ"ח (כחודשיים וחצי לפני היעלמותה של "דקר"), שייטה אח"י אילת במים הבינלאומיים מול חופי מצרים (במרחק של 24.5 ק"מ מהם) כשעל גבה משרתים 188 חיילים ואנשי צוות. בשעה 17:15 נורו לכיוונה שני טילים מכיוון פורט סעיד, ולאחר כשעה - כ-20 דקות לאחר שנתן מפקד האונייה את פקודת נטישתה - נורו עליה שני טילים נוספים: הראשון מביניהם (הוא "הטיל השלישי" אותו מזכיר הרב בתשובתנו) גרם להתהפכותה של האונייה, והשני פגע במים ובניצולים ששחו בהם. סך הכל 141 איש מהשוהים עליה ניצלו, 34 גופות נמצאו והובאו לקבורה - מתוכן 31 מזוהות ו-3 בעילום שם - ו-16 חיילים, מהם גם נשואים, הוכרזו כנעדרים שגורלם אינו ידוע.

הודיעו להם שנמצאו אצל אחד החיילים דיסקית זיהוי, ואצל השני טבעת זהב עם שמות עבריים חרוטים עליה - משמע לכאורה שאין סריקות וחיפושים של אווירונים יכולים לכסות באופן מוחלט את האיזור הקריטי בים עד שנהיה בטוחים שלא נשארו אנשים חיים על פני הים, וממילא אין הסריקות מן האוויר הופכים את הים, לפחות כאשר הים סוער, כאיזור סגור וכמים שיש להם סוף.

תשובה: ברם לאחר החקירה נראה לומר שאין שום ראיה מאח"י "אילת" לנידון דידן, ולא לסריקות מן האוויר אחרות הנערכות בים לחיפוש נעדרים מטביעה. משום שאח"י "אילת" שייטה וטבעה סמוך לחופי פורט פואד ופורט סעיד, ולפי הודעת מצרים נמצא אז האזור בפיקוח מצרי והיה סגור לשיוט בים ולסריקות מן האוויר. ככה שמטוסים שלנו שבאו לתת חיפוי והצלה לא יכלו לחפש ולסרוק את כל השטח מן האנייה "אילת" עד פורט סעיד, משום שאסור היה לאווירונים שלנו לטוס במרחב האווירי הזה של 24.5 ק"מ, כדי שלא להסתכן בפגיעה אנטי אווירית מתותחי נ"מ או על ידי טילי קרקע-אוויר, שהיו בידי המצרים לרוב באותו זמן. היינו צריכים להצטמצם אך ורק בסריקות מעל איזור הטביעה עצמו, או משם צפונה - מזרחה ממקום הטביעה. וכשיצאתי בעצמי בהושענה רבה תשכ"ח באווירון צבאי מיוחד לסרוק את השטח ולחפש את הגופות בים הוזהרנו שלא לחדור למרחב האווירי והסגור של מצרים. והיינו נאלצים לטוס בגובה נמוך מאוד, כדי שלא נעלה על הרדר המצרי. על אף שטסנו במרחק יותר מ-25 ק"מ מפורט סעיד.

הסריקה של אח"י אילת היתה מוגבלת ולכן לא יעילה

לנידון דידן, ולא לסריקות - כלומר: לא לנידון שלנו, ולא רק אליו - אלא גם לכל שאר הסריקות האוויריות לאיתור נעדרים מטביעה. לפי הודעת מצרים אח"י "אילת" הוטבעה בעיצומה של "מלחמת ההתשה" בין מצרים וישראל. כחלק מהתגרירותיה של מצרים, היא הכריזה על איסור כניסת כלי שיט וטיס ישראליים לשטח הימי והאווירי שלמול חופיה גם בתחום שהוא מעבר למקובל בחוק הבינלאומי, ובעצם, על פי דין - שטח נייטרלי.

בנוסף לכך, לא נערכו הסריקות והחיפושים באסון של אח"י אילת אלא על ידי מטוסי חיל האוויר הישראלי, משום שהיה זה באיזור מלחמה ובזמן של מתח רב בינינו לבין המצרים. ושום מטוס זר או אנייה אחרת לא העיזה להשתתף בחיפושים ובסריקות. ואנו כאמור לא יכלנו לחדור מבעד המרחב האווירי הסגור בין מקום הפגיעה של האנייה לפורט סעיד. לכן אי אפשר היה למצוא את הרפסודה עם ששת הפצועים, משום שהיא נסחפה, כנראה, ושטה מכח הרוח דרומה מערבה מאזור הטביעה לכיוון פורט סעיד.

<p>מה שאין כן במקרים אשר הטביעה היא בים פתוח שאין בו מגבלות בטחוניות מצד מדינות שכנות, או כאשר משתתפות בסריקות מן האוויר ובחיפושים בים גם מדינות ניטרליות זרות אשר יש להן רשות לחדור לכל מקום באוויר ובים. והחיפושים נערכו ימים ולילות עם תאורה נאותה, וגם החלו סמוך מאוד לזמן הטביעה של האנייה - בוודאי שיש לסמוך על כך כדי להפוך את אזור הטביעה כדין מים שיש להם סוף. וזאת בצירוף טעמים הלכתיים אחרים שיש לצרפם להיתר, כפי שעשינו במקרה של דקר ובמקרה של טביעת האנייה "מצדה" ליד ברמודה (כפי שמתברר כאן בתשובה מיוחדת להתרת העגונות של "מצדה").</p>	<p>חיפושים לא מוגבלים הנעשים מיד לאחר הטביעה יכולים לכסות היטב את השטח</p>
---	--

בוודאי שיש לסמוך על כך לסיכום, מונה הרב שלושה תנאים: 1. חיפוש ללא מגבלות אוויריות. 2. החיפוש נמשך ברציפות, ימים ולילות, כאשר בשעות החשיכה נעזרים המחפשים בתאורה נאותה. 3. החיפושים החלו מיד לאחר הטביעה.

טביעת האנייה "מצדה" שורה זו נכתבה שנים אחרי הפסיקה על דקר. בתאריך ב' אדר ב' תשמ"א, בשעות הבוקר, טבעה אוניית צים "מצדה" במרחק של 96 מייל-ימי מברמודה. על סיפונה היו 35 איש. בעיית עגינות שהתעוררה בעקבות האסון הופנתה אל הרב גורן, בתור הרב הראשי לישראל דאז, ותשובתו בנדון מופיעה בכרך ג של "משיב מלחמה", בסמוך להיתר עגונות "אילת" ו"דקר".

החיפושים
אחר 'דקר'
היו ברמה
גבוהה מאוד,
המצמצמת
מאוד אפשרות
של החמצה

בנידון דידן ביחס ל"דקר" אנו למדים מדו"ח החיפושים הנ"ל
האומר: 'כל שטח באזור החפופים כוסה מספר פעמים, קויימו
תצפיות עין ומכ"ם מכלי שיט ומטוסים והאזנה בים ובחוף לכל
התדרים שהצוללת עשויה היתה לקרוא בהם. מספר המחפשים
היה במימדים בינלאומיים – אחד ממבצעי החפוש הגדולים
שבוצעו – והם השקיעו בחפוש כל מה שיכלו. יעילות החפוש
של מטוסי הסיוור הבריטיים והאמריקאיים היא גבוהה במיוחד
כי הם בנויים, מצויידים ומאומנים לחפוש בים'. ולבסוף קובע
הדו"ח: 'אפשר להניח במדה רבה של סבירות שאילו היתה
דקר על פני המים היתה מתגלה על ידי המטוסים והאוניות
המחפשים, ואילו היה רכוז כלשהוא של אנשים, דלק וציוד על
פני המים היו אף אלה מתגלים' עד כאן לשונו.

בעיית הגדרת מקום טביעת הדקר

הסתייגות מהביסוסים הקודמים לאור הספק באשר למקום הטביעה

אולם כל זה כחו היה יפה אולי גם מבחינת ההלכה כדי לשוות לאזור החיפושים כמים שיש להם סוף כדי להתיר את העגונות אם היינו יודעים בדיוק את מקום הטביעה, או הנתיב שלה המדויק, ואז היו מועילים החיפושים האינטנסיביים, גם מבחינת ההלכה. אבל במקרה של "דקר" הרי כעת ברור שהיא סטתה מן הנתיב שלה. והחפופים והסריקות בנתיב המוכתב לה, אין להם כל משמעות עבורנו, חייבים אפוא לבדוק את רמת החפופים והסריקות באזור בה נקבע כעת לאחר מציאת המצוף כנתיב של הצוללת "דקר" וכמקום אבדנה ושקיעתה בים.

ההנחה כעת היא כי הצוללת נמצאת דרומית למסלולה

לפי מסקנות המומחים השונים של הטכניון ושל החברה לחקר הימים והאגמים והתחנה לחקר הדייג נמצאת הצוללת באזור שבין אלכסנדריה לפורט סעיד במרחק של 10-25 מיל מהחוף, ויש מרחיבים את האזור אבל גם לפיהם שקועה הצוללת מול חופי מצרים בתוך האזור הימי הסגור בפני כלי שיט שלנו, כפי שקבעו זאת המצרים (בנגוד למרחב הימי הסגור בפני כלי שיט של זרים לפי החוק הבינלאומי).

לשוות לאזור החיפושים מעמד הלכתי של "מים שיש להם סוף", שמשמעות הדבר היא להתיר את העגונות

ברור שהיא סטתה מן הנתיב שלה כידוע כיום, הצוללת לא סטתה באופן משמעותי מן הנתיב; אך הקביעה כי היא סטתה מהמסלול היתה מקובלת על גופי חיל הים בזמן כתיבת התשובה, כפי שמובא לעיל במבוא (בפרק הרקע)

כפי שקבעו זאת המצרים (ראה מה שכתבנו לעיל בהערה "לפי הודעת מצרים"). החשש של הטבעת אויב או לקיחה בשבי התגבר, לאור זאת, משהעריכו המומחים את מקום המצאה של "דקר" בתוך תחומי "האזור הימי הסגור", ולכן גם חשוב מאוד היה לדעת מה התרחש באזור המסוים הזה.

החיפושים הראשונים נעשו במסלול המקורי וכן צפונית מזרחית לו מהדו"ח הראשון על אבדן "דקר" אנו למדים כי ההנחה היתה שהצוללת נמצאת על הנתיב שלה לחיפה. והחפושים רוכזו לאורך הנתיב עד 'לאחר האחרון שעליו דווחה'. ובדו"ח החפושים מה - 27.1.68 נאמר: 'מספר כלי השיט והמטוסים גדל ומאפשר להגדיל את שטחי החפוש. בגלל הרוח החזקה והסערה, אפשרות שהצוללת נגרפת לצפון-מזרח לכוון כללי של קפריסין, גדל על אזור זה ועל שטח הנתיבים לחיפה' - מזה אנו למדים שבתחילה היה בדעתם של המחפשים לסרוק ולחפש צפונה מזרחה מהנתיב המוכתב לכיוון הנ"ל. 'הפסקת הסיורים ליד קפריסין כי כוסו מספיק, התרכזות לאורך הנתיב ודרומה לו' - יוצא מזה שסרקו גם אזורים דרומיים לנתיב של הצוללת וגם אזורים קרובים יותר למצרים.

באשר למימדי הסריקות והחפושים באזור הדרומי-מזרחי של הנתיב, לפי דו"ח החפושים והמפות המצורפות לו יוצא בברור שהחפושים כיסו גם את האזור הדרומי של הנתיב והגיעו עד לחופי מצרים. האזור הזה נסרק על ידי מטוסים זרים, בריטיים ואמריקאים, ובחלקו גם באוניות שלנו ושל מדינות זרות.

תנאים נוספים הקשורים למקרה של 'דקר' גם אם אנו סומכים מבחינת ההלכה, לפי האמור לעיל, על הסריקות האוויריות והימיות הנערכות מיד אחרי טביעת ספינה בלב ים, כדי לשוות לאזור הטביעה דין מים שיש להם סוף, וזה כאשר מקום הטביעה ידוע והסיור מתרכז בגזרה צרה בלבד

27.1.68 יומיים לאחר היעלמותה של הצוללת, ויום אחד לאחר תחילת החיפושים אחריה.

בתשובה המקורית מופיעות כאן (לפני התנאים הנוספים) כמה פסקאות השוללות את הקשר בין כתם שמן שנמצא בעת הסריקות מזרחית לפורט סעיד לבין ה'דקר'. דילגנו עליהן.

מסביב למקום הטביעה והים שקט - או לפי הפירוש השני שלנו בדברי הירושלמי גם כשהים גלי, כפי שהתחשבנו בזאת במקרה הטביעה של "אח"י אילת" - אין זאת אומרת לכאורה שאפשר לסמוך על סריקות אלו במקרה של היעלמותה של "דקר", כאשר החפושים והסריקות נועדים להוכיח שלושה פרטים חשובים מבחינת ההלכה, לצורך התרת העגונות:

1. לקבוע את עצם הטביעה של הצוללת ואת האזור שבו טבעה.

2. לוודא שלא טובעה על ידי אויב או כוח עוין כפי שיתברר להלן. משום שאם כוח עוין מעורב באזור זה מי יערוב לנו שלא נפלו כולם או חלקם בשבי. וזאת אפשר גם כן להוכיח במדה מסוימת על ידי החפושים והסריקות - שאילו טורפדה על ידי כוח עוין החשש של נפילה בשבי במקרה זה הוא כאשר הצוללת היתה על פני המים, או בצלילה בשינור (אם כי גם זה בדוחק רב כפי שיתבאר להלן) ואז חייב היה השמן, הדלק וחפצים אחרים לצוף על פני המים.

3. לשוות לאזור הטביעה דין מים שיש להם סוף, לפי הירושלמי כאשר הים גליני, או אפילו גלי לפי הפרוש השני דלעיל בדברי הירושלמי.

שלושת הפרטים הללו חשובים לנו מאוד מבחינת ההלכה כאשר: על פי סעיף א' יורד האיסור דאורייתא. על פי סעיף ב' יורד החשש שהם נפלו בידי האויב. וסעיף ג' מוריד את האיסור

הפירוש השני שלנו בדברי הירושלמי לעיל הזכיר הרב את דברי הירושלמי לפיהם דין טביעה במים שאין להם סוף נאמר רק במציאות בה הים סוער. בטעמו של דין זה הובאו שני פירושים: הראשון היה שישנו חשש שהגלים הגדולים והמהירים סחפו איתם את הנעדר למרחק בו כבר אין העין שולטת, ושם הוא ניצל - ללא שנדע על כך. הטעם השני היה שייתכן והגלים הגבוהים הסתירו אותו, אך באמת הוא הצליח לצוף ולשרוד. על פי הטעם האחרון ציין הרב שבסריקה אווירית והתבוננות מלמעלה על המים ללא שיוכל גל להסתיר את הטובע - יחשב אף ים סוער כים שקט לעניינו של דין זה. האיסור דאורייתא - האיסור מהתורה על האשה להינשא, איסור שקיים רק כאשר לא ברור שהיתה טביעה כלל.

החשש שהם נפלו בידי האויב שאז אין כל משמעות לקורותיה של הצוללת הטבועה, כאשר אנשיה עודם בחיים.

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמר-ריג

דרבנן שהטילו על מים שאין להם סוף כדי שתהא מותרת להינשא לכתחילה.

שליטת
הסתייגות
הקשורה
לאופן מיקוד
החיפוש

אולם במקרה זה, יכול משהו לבוא ולטעון כי קשה יותר לסמוך על החפוש הימיים והאוויריים והסריקות שנערכו על פני שטחים נרחבים כל כך בים התיכון, אם יתברר שבתחילה לא שמו את עיקר תשומת הלב ולא כווננו את המאמץ העיקרי לחפש באזור הדרומי-מזרחי של הים התיכון, כי אם מסביב לנתיב הקבוע, משום שלא הניחו שהצוללת סתתה כל כך מהנתיב דרומה. אולם, האמת היא שהאחראים לחפוש קובעים שהסריקות כיסו גם אז את כל האזור הדרומי-מזרחי של הים התיכון ומטוסים בריטיים ואמריקאיים נכנסו לתחום האזור הימי הסגור של המצרים.

הראיה לכך, הוא כתם השמן שנמצא על ידי מטוסים בריטיים בדרום-מזרח לא הרחק מחופי פורט סעיד. ודעתם של המחפשים היא שאפשר לומר בוודאות שאילו היו בים אנשים חיים או מתים או חפצים בולטים מהצוללת היו מוצאים אותם. ולהלן עוד נדון בנושא זה. על כל פנים ברור שיש להתחשב בסריקות האוויריות הללו במדה שהם כיסו את השטח הקריטי, וזאת כאשר בין כך נידונים האנשים כמתים מן התורה, בהסתמך על ספינה שאבדה בים שרובן למיתה, ואזי דיה בהוכחה זו של הסריקות והחפוש, כדי להוריד מהם האיסור דרבנן של מים שאין להם סוף. ובזה אפשר לסמוך על דברי האחראים למבצע נרחב רב מימדים זה.

כדי שתהא מותרת להינשא לכתחילה כלומר: סעיף ג' נצרך בשביל הסרת גזרת חכמים על טובע במים שאין להם סוף, שלכתחילה לא תנשא אשתו.

כתם השמן שנמצא על ידי המטוס הבריטי "שקלטון", עליו דן הרב בסעיף הקודם, דיון שדילגנו עליו כי הוא מוכיח שאין לכתם זה קשר אל ה'דקר'.

ולהלן עוד נדון בנושא זה באשר לסיכויי הימצאותם של חלקי צוללת וכתמי שמן על פני הים ללא שהבחינו בהם - דן הרב להלן, בחלק שאינו מופיע במהדורה זו.

וסיעתו (=חבריו, אלה התומכים השיטתו ההלכתית בעניין זה)

תנאי נוסף להיתר: 'אבד זכרם'

לפי הרמב"ם כעת נחזור לשיטת הרמב"ם וסיעתו ביחס לספינה שאבדה בים. ועלינו לקבוע, שגם לדעתו של הרמב"ם המיקל בזה - כדי להפקיע מנשי הנעדרים מספינות שאבדו בים את איסור התורה של אשת איש עלינו להמתין להם עד "שיאבד זכרם וישתכח שמם". כי רק אז פסק הרמב"ם במים שאין להם סוף שאם נישאת לא תצא, כמו שכתב בפרק יג מהלכות גירושין הלכה כ, שם מזכיר "ואבד זכרו ונשתכח שמו", ובהלכות נחלות פרק ז הלכה ג מזכיר בתחילה רק ו"אבד זכרו" בלבד. ואחרי כן מוסיף הרמב"ם בהלכות נחלות ו"אבד זכרו ואחר כך נשמע שמת" שאז נוחלין על פיהם.

לכן חייבים אנו לנסות לקבוע בראשונה במה תלוי המצב של 'אבד זכרו' - אם בזמן או בנסיבות אחרות. כי ברור שביחס לתנאי שנשמע שמת אין זה לעיכובא לצורך התרת אשתו, שהרי בהלכות גירושין אינו מזכיר תנאי זה כלל. וגם בהלכות נחלות שם בתחילת דבריו לא הזכיר הרמב"ם פרט זה. וכבר עמדו על כך בסמ"ע ובט"ז בחו"מ סי' רפ"ד ס"ה ושניהם כאחד מפרשים שב"אבד זכרו" לבד סגי, עיי"ש. וזהו בכלל "אבד זכרו

לדעתו של הרמב"ם המיקל בזה דעתו של הרמב"ם שנויה במחלוקת, שכן קיימת סתירה בין דבריו ב"פירוש המשניות" לדבריו ב"משנה תורה" (כפי שהאריך הרב בחלק הראשון של התשובה - שאינו מופיע במהדורה זו). כאן דן הרב בשיטה המקלה יותר, זו שב"משנה תורה".

כי רק אז פסק הרמב"ם ביחס למציאות של מים שאין להם סוף

שאז נוחלין כלומר מעבירים את נחלתו ליורשיו

בסמ"ע ובט"ז בחו"מ סי' רפ"ד ס"ה - הסמ"ע (ספר "מאירת עיניים") והט"ז (ה"טורי זהב") הינם מחשובי "נושאי כליו" - הביאורים הנדפסים סביב דבריו - של ה"שולחן ערוך". בדבריהם על סעיף ה שבסימן רפד בחלק "חושן משפט" הם עומדים על הנקודה אותה מזכיר הרב.

שב'אבד זכרו' לבד סגי (=שדי לנו בכך שיאבד זכרו, ואין צורך שנשמע שמת)

עיי"ש - עיין שם.

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמר-ריג

ונשתכח שמו" שבהל' גירושין. ואין צורך שישמעו שמת ויאבד
זכרו, כפי שכבר כתבנו על כך לעיל.

שיטת והנה החת"ם סופר בחלק אהע"ז סימן ס"ה בשם ספר "עזרת
החת"ם סופר: נשים" נותן לזה ארכא וזמן קבוע, והוא אחרי י"ב חודש, ואומר
שם זכר לדבר "נשכחתי כמת מלב", והמת נשתכח אחרי י"ב
חודש, וגם בדינא דמלכותא כל שקראוהו על ידי "צייטונג" ולא
בא אחרי י"ב חודש נחשב אבד זכרו. ש"מ דאינהו בקיאים דבזמן
מודרנית זה יכול להודיע על ידי דואר אפילו ברחוק מקום.

וכתב שם החת"ם סופר עוד שנשתנה העניין בדורותינו עכשיו
מבדורות הקדמונים, ובפרט במדינתנו דקביעי דואר ושיירות
מצויות מאוד ואפי' יהיה אדם בסוף גבעות עולם יכול להודיע
לביתו על ידי דואר וכו'.

החת"ם סופר (=חידושי תורת משה סופר, שם ספרו וכינויו הרגיל של ר' משה סופר,
מגדולי הפוסקים והמנהיגים של יהדות אשכנז בעת החדשה, תקכ"ג - ת"ר, 1762 -
1839)

אהע"ז (= "אבן העזר"), אחד מארבעת ה'טורים' מהם מורכב ה'שולחן ערוך'. חלק
זה העוסק בהלכות נישואין, גירושין וכד'. הכוונה כאן לתשובותיו של החת"ם סופר
המתייחסות לחלק אבן העזר בשולחן ערוך.
לזה למושג של 'אבד זכרו' ארכא שיעור

ואומר שם החת"ם סופר שקביעה זו של י"ב חודש אינה מתבססת על מקור מפורש,
אלא על 'זכר לדבר', כלומר מעין רמז, והוא הפסוק נשכחתי כמת מלב כלומר שאדם
מוגדר כ'נשכח' בדומה למת שנשכח, וכידוע במקורות אחרים (אותם נראה לקמן) מת
נשתכח אחרי י"ב חודש

דינא דמלכותא חוקי המדינה החילוניים, כל מי שקראוהו על ידי פרסום מודעה או
ידיעה בצייטונג (=עיתון)

ש"מ דאינהו בקיאים דבזמן זה - שמע מינה (=משמע מזה) שהם - כלומר קובעי החוק
- יודעים שבפרק זמן שכזה די בו כדי להודיע באמצעות הדואר על קיומו, גם אם
המבוקש נמצא בריחוק מקום

דקביעי (=שקבועים בתי ה) דואר ושיירות כלומר תנועה סדירה בין ארצות מצויות
מאוד

בסוף גבעות עולם (= "בסוף העולם")

שיעורים שונים: שנה, שלוש שנים, שבע שנים ושיעור זה של י"ב חודש מבוסס על האמור במסכת ברכות (נח ב): "אמר רב אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חודש, שנאמר נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד", ופירש"י שם: וסתם כלי לאחר י"ב חודש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חודש.

ואף על פי שהר"א מוורדון מדבר על ז' שנים שעברו כבר, כדבריו בראבי"ה סי' תתק"א הנ"ל: "הנה חזקה שאם היו חיים איך היו עומדים ז' שנים חוץ לביתם", ופוסקים אחרים מדברים על ג' שנים, כמו שכתוב בשו"ת מהר"ם בן חביב בסימן ה, באחד שהיה בספינה שנהפכה שלדעתו לא סגי בזה להוציאה מאיסור דאורייתא, משום שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים, בכל זאת מסיק שם דיש לומר דיצאה מאיסור תורה "דהרי יצא קלא

ופירש"י (=ופירש רש"י)

דיאוש בעלים (=התייאות הבעלים מלמצוא את האבדה, גורם משמעותי בהלכות אבדה. הדין הוא, שאם המאבד התייאות מן האבדה הרי היא כהפקר והמוצא זכה בה. כאשר אי אפשר לאמוד את דעתו של הבעלים, שכן הוא אינו ידוע, הכלל הוא שאם ידוע שעברו שנים-עשר חודשים מאז שנאבד החפץ, ודאי התייאות ממנה הבעלים) הר"א מוורדון (=ר' אליעזר מוורונה, חכם שתשובותיו מובאות אצל ראשוני אשכנז, ה'מרדכי' והראבי"ה, וידוע כמי שמקל בעניין היתר נישואין לעגונה שבעלה טבע במים שאין להם סוף)

מהר"ם בן חביב - רבי משה בן שלמה אבן חביב. (ציטוטו של הרב גורן אינו מדויק לגמרי אלא ערוך לטובת שטף הקריאה. בציטוט המובא כאן הוכנסו שינויים מעטים על פי הנוסח המקורי שבשו"ת המהר"ם בן חביב למען הנאמנות למקור, וכגון סימון מקום הדליגה בציטוט.)

לא סגי (=לא די)

[ו] בכל זאת מסיק - מעלה למסקנה - דיש לומר דיצאה - שיש לומר שמעמדה ההלכתי יצא מאיסור דאורייתא (=שמן התורה) שהרי יצא קלא דלא פסיק (=שמועה

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמד-ריג

דלא פסיק שזה נטבע... ואחר כך עברו כמו ג' שנים. אם איתא דיצא למקום אחר קלא הוא ליה למילתא... ואומדנא רבה היא דטבע ומת... ומהניא הך אומדנה להוציאה מחזקת אשת איש מן התורה", עד כאן.

אולם ברור שג' שנים שהזכיר בתחילה אינו אלא משום מעשה שהיה ולא שצריך ג' שנים שהרי לסוף מסיק במפורש על דברי הרמב"ם: "ובוודאי דהחילוק הוא זה, שבתוך השנה שנתעלם דלא אבד זכרו בעינן שיעיד העד טבע ולא עלה ואז דווקא אם נישאת לא תצא, וטבע סתם לא מהני. אבל טבע סתם בצירוף אבד זכרו דעבר שנה אחת ונתקיים עליו נשכחתי כמת מלב, אז אם נישאת לא תצא" עכ"ל.

עוד מקורות שתומכים בשנה אחת
וכן כתב בשו"ת המבי"ט חלק א סימן שכו, כלשונו שם: "ומפני כי תשובה זו כתוב שלא נשמע עליו שהוא קיים, נראה לומר שלא תינשא זו עד מלא י"ב חודש מיום היעלמות. ואם לא ישמע עליו תוך זמן זה שהוא קיים נראה לומר שנשתכח זכרו

שלא פוסקת) כלומר: כולם יודעים שכך היה, על אף שאין לאף אחד טענות מוצקות שזה האדם נטבע (=טבע)

אם איתא (=אם יש, אילו יכול היה להיות) דיצא (=שהאיש יצא) למקום אחר מהמים, קלא הוא ליה למילתא (=קול היה לו לדבר זה) כלומר היה הדבר נשמע למרחוק, ולפיכך, מכיוון שמעולם לא באה שמועה כזו, אומדנא רבה היא (=זוהי ראייה נסיבתית גדולה) שהנעדר טבע ומת, ומהניא הך אומדנה (=ועוזרת האומדנה הזאת)

משום מעשה שהיה כלומר שלוש השנים מוזכרות פשוט מפני שכך היה באותו המקרה, ואין כאן איזו קביעה לגבי דרישה הלכתית

מסיק המהר"ם בן חביב

דלא (=שלא) ניתן להגדיר את הנעדר כמי שאבד זכרו, בעינן (=אנו צריכים) שיעיד העד שאותו אדם 'טבע ולא עלה', ורק במקרה כזה אם נישאת האשה לא תצא מבעלה החדש, ובמקרה כזה טבע סתם בלי עדות שלא עלה לא מהני (=לא מועיל)

בין החיים. וזכר לדבר נשכחתי כמת הייתי ככלי אובד, שהם י"ב חודש" עד כאן לשונו. וכן מפרש בגינת ורדים כלל ג סימן ז את דברי הרמב"ם, שנאבד זכרו היינו שעברו עליו י"ב חודש ולא נודע איו.

איבוד הזכר ומדייק שם מדברי הרמב"ם שאין צריך שישהה עליו עד שתצא חוסך את נפשו וגם שיאבד זכרו - שאפילו העידו שטבע סתם ואבד זכרו הצורך ב'שהו הוא בחזקת מת מדאורייתא. וכן כתבו רבים מהפוסקים, ורוצים עד שתצא נפשו' ללמוד מכאן שאפילו באומדנה ורגלים לדבר שהאיש מת בצירוף אבד זכרו יצאה אשתו מאיסור אשת איש ואם נישאת לא תצא וסומכים בזה על התרומת הדשן, המבי"ט ובשו"ת הלכות קטנות וכיוצא בהם. ויש ביניהם שתי שיטות:

1. שאבד זכרו מועיל רק במים שאין להם סוף וכיוצא בזה שאם נישאת לא תצא, גם אם לא שהו עליו עד שתצא נפשו.
2. שאבד זכרו בצירוף אומדנות ורגלים לדבר שהיה במקום סכנה דים כדי להתירה מאיסור תורה.

גינת ורדים (שמו של ספר השו"ת שחיבר ר' אברהם הלוי, 1650 - 1714, מחכמי מצרים בעת החדשה ומחשובי הפוסקים בדורו)

ומדייק שם בספר 'גינת ורדים'

שטבע סתם ללא שראו האם אכן שהה מתחת לפני המים כשיעור יציאת הנפש. התרומת הדשן (ספרו וכינויו של ר' ישראל איסרלין, מגדולי הפוסקים האשכנזים בימי הביניים)

הלכות קטנות (ספר שו"ת של ר' יעקב חאגיז, ש"פ - תל"ד, 1620 - 1674, יליד מרוקו שפעל בירושלים במאה הי"ז)

ויש ביניהם של אותם הפוסקים שתי שיטות ביחס לערך ההלכתי של 'אבד זכרו', כפי שהוא מפרט מיד

בצירוף אומדנות הערכות הנשענות על סבירות ורגליים לדבר' שהיה במקום סכנה אף אם לא מדובר בטביעה כלל

לפי התשב"ץ, בייחוד חשובים לנו דברי התשב"ץ בחלק א סימן פ' שהאריך בנושאי ההסתמכות על אומדנה ודן בחשש של נפילה בשבי, והתיר גם בזה שכתב: "אבל הם לא אמרו כן אלא עם צירוף דבר אחר והוא אבדן זכרו. ועל זה סמכו סברתן שכיוון שבעניינים שחזקתן למיתה העידו וגם אח"כ אבד כל זכר לו, וזה הוציא הספק של חיות שהיה לנו - אנו אומרים דרך אומדן דעתא שזה מת מבלי ספק, שהרי יצא בפני עדים שמעידין שהפליג בספינה וידענו שלא בא למחוז חפצנו וידענו שלא נטלוהו שבאין, וידענו שאינו במקומות שהן סביב המקומות שהיתה הפלגתו בהן, ואם כן מה נשאר לנו לומר שזה העלוב או טבע בים ומת שם, או תקעו השבאין חץ בלבו ומת, או יצא ליבשה והרגוהו ליסטים [וכו']... ואם היה קיים כבר בא. וכל אלו הצדדין הן למיתה ולא נשאר צד של חיים אלא אחד רחוק מאוד, והוא שנכנס למדבר והוא שם... וכיוון שיש לנו מה שמוציא זה הספק, והוא אבדן הזכר - שלא בא שום אדם מזכירו לחיים - הרי הוא כמי שטבע במים שאין להם סוף בפני אדם ואפשר שניצול בחששא רחוקה, ועם אובדן הזכר אנו מורידין קרוביו לנחלה" עד כאן.

דברי התשב"ץ (כינוי ספרו של ר' שמעון דוראן - ראשי תיבות של "תשובות שמעון בן צמח", מחכמי ספרד [ובהמשך אלג'יר] בימי הביניים, קכ"א - ר"ד, 1361 - 1444) דבריו המובאים כאן מורכבים משני קטעים שאוחדו על ידי הרב לכדי פסקה רציפה אחת למען נוחות הקריאה.

הם חכמים, לא אמרו כן שניתן להעביר ליורשים את נחלתו של מי שאין עדים למיתתו אבל יש עדים לכך שהיה במצב שמעטים הסיכויים להינצל ממנו אלא עם צירוף דבר אחר המחזק את ההערכה שמת, והוא אבדן זכרו

שבאין (=שובים, אנשים הלוקחים שבויים)

מורידין קרוביו לנחלה מרשים לקרובו של האיש לרדת לנכסיו של המת ולרשת אותם.

ואע"פ שאינו דן בזה אלא לעניין כניסה לנחלה, מכל מקום הדבר תלוי בביטול איסור אשת איש ממנה - שאם נישאת לא תצא - מאחר והוא סומך שם על הרמב"ם הסובר שרק במקרה שאם נישאת לא תצא מורידין קרוב לנכסיו. לכן ברור מהתשב"ץ שגם כאשר קיים חשש של נפילה בשבי, כל שלפי הנסיבות והאומדנא יוצא שהוא מת ואבד זכרו יצאה אשתו מחזקת אשת איש מן התורה.

ראיה מן התשב"ץ לכוחה של 'אומדנא' ראייה לכך יש להביא מפירושו של בעל התשב"ץ את דברי הירושלמי (במסכת יבמות פרק ט"ו הלכה א) שכבר הזכרנו לעיל, שם שאלו:

עד אחד מהו שיהא נאמן בשעת מלחמה? נישמענה מן הדא: חד בר נש ביומוי דרבי אמר ליה הן ההוא פלן? אמר לון מית, הן ההוא פלן? אמר לון מית. אמר ליה וכולהון מתים? אמר לון ואילו הויין בחיין לא הוון מייתי? ר' חנינא מעשה בא לפני רבי ואמר מאן דנישאת נישאת מאן דלא

עד אחד מהו שיהא נאמן בשעת מלחמה? (=האם בשעת מלחמה אפשר להסתמך על עדותו של עד אחד - כאשר הדין מחייב תמיד עדות של שני עדים?) נישמענה מן הדא (=נלמד אותה מזה) כלומר ננסה ללמוד את התשובה לשאלה מן המעשה הבא:

חד בר נש ביומוי דרבי (=אדם אחד בימיו של רבי) אמר ליה (=אמר לו) רבי: הן ההוא פלן (=היכן אדם פלוני?). אמר לון: מית - (=אמר לו: מת). המשיך רבי ושאל, ביחס לאדם אחר: הן ההוא פלן? (=היכן אדם פלוני?) אמר לון: מית - (=אמר לו: מת). אמר ליה: וכולהון מתים? (=אמר לו: 'וכלם מתים?') אמר לון: ואילו הויין בחיין לא הוון מייתי? (=אמר לו: 'ואילו היו בחיים, כלום לא היו באים?') ממשפט זה משמע שאפשר שגם עדותו על הראשונים אינה מראיית המוות, אלא מסקנה נסיבתית - שאם היו חיים היו באים. מה הדין במקרה כזה?

ר' חנינא מסר, כהמשך לאותו סיפור, שמעשה זה בא לפני רבי והלה פסק כך: מאן דנישאת נישאת - מי שכבר נישאה לא תצא מבעלה, שכן אפשר לתלות שהוסיף את המשפט 'ואילו הויין...' רק בכדי לעשות סימוכין לדבריו בליבות הדיינים, אך מאן

משיב מלחמה חלק ג', עמ' קמר-ריג

נישאת לא נישאת. ר' אייבו בר נגרי בשעת מלחמה הוות,
הדא אמרה שעד אחד נאמן בשעת מלחמה.

עד כאן לשון הירושלמי. ומפרשו התשב"ץ בתשובה הנ"ל בסימן
פ':

וענין זה הירושלמי הוא שאותו אדם יצא עם סיעה של
בני אדם, ובשעת מלחמה היה, כדמוכח התם. וחזר לבדו
והתחילו לבדקו אחד לאחד היכן הם. והוא היה משיב על
כל אחד: 'מת'. ואמרו לו על הנשאים: 'וכי כולם מתים
הם?' והוא לא השיב בפשיטות 'מתים הם', אלא אמר 'ואם
היו חיים לא היו באים?' ואמר רבי שאין מוציאין הנשים
הנשואות, אף על פי שנראה דבדמי הוא מעיד ומשום הכי
לכתחילה לא מנסבין להן.

עד כאן.

וכפרוש זה של התשב"ץ משמע גם כן מדברי הר"י בן הרא"ש
הנ"ל בספרו 'זכרון יהודה' שכתב "מיהו בירושלמי שרי ליה
בדיעבד".

ומצינו למדים מפירוש זה של התשב"ץ שגם אלו שלא העידו
עליהם העד במפורש שהם מתים, אלא על פי אומדנא בלבד
- שאילו היו בחיים, וכי לא היו באים? - גם נשותיהם התיר
רבי בדיעבד אם נישאו; משמע שאומדנא בלבד אם היה במקום

דלא נישאת לא נישאת - מי שלא נישאה לא תינשא לכתחילה. על מסורת זו העיר ר'
אייבו בר נגרי: בשעת מלחמה הוות (=המעשה היה בשעת מלחמה). הדא אמרה (=זהו
שאומרים) עד אחד נאמן בשעת מלחמה שהרי עקרונית קיבלנו את עדותו, אף שהוא
עד אחד, ורק בגלל החשש שעדותו אינה ישירה אלא נסיבתית הגביל רבי את היתר
הנישואין.

כדמוכח התם (=כמו שמוכח שם).

דבדמי (=שבדימוי) הוא מעיד, כלומר: הוא אינו מעיד על פי דברים שראה, אלא על
פי דמיונו והשערותו בלבד לאור המציאות שהיה נתון בה.

מנסבין - משיאים אנו (כלומר: מתירים להן להינשא).

הר"י בן הרא"ש (=ר' יהודה בן רבנו אשר, מחכמי ספרד בסוף ימי הביניים)

מיהו (=אולם)

שרי ליה (=התיר לו)

סכנה בצירוף הסברא שאילו היה חי היה בא מועילה להוציאו מחזקת חיים, ולהתיר את אשתו בדיעבד שאם נישאת לא תצא, משום שהאומדנא דינה כרוב מן התורה.

כן למד שם התשב"ץ בעצמו מן הירושלמי, שכן כתב בתר הכי: "והרי אנו יודעין בזה הנדון מעצמנו מה שידע רבי מעדות אותו עד שאמר 'ואלו הויין בחיין לא הוו מייתו?' " שמע מינה שכל שנישאת על פי אומדנא - דמוכח שהיה במקום סכנה ולא בא ואובד זכרון - לא תצא, משום שמן התורה דין של האומדנא כדין רוב במים שאין להם סוף, שמן התורה אשתו מותרת.

וכבר דנתי בנושא זה בפירוש דברי הירושלמי בתשובה הקודמת בעניין "התרת העגונות של מלחמת השחרור" עי"ש.

על אחת כמה וכמה באבדן "דקר" אפשר לסמוך על האומדנא, דמוכח שטבעו עם הצוללת, לאור הסכנה שהיו נתונים בה כשאינם מופיעים זמן כה ממושך על פני המים, וההוכחות של ניתוק הקשר אתם, ושאיין להם כל אפשרות של קיום מתחת לפני המים בתקופה ממושכת. וגם על פני המים אינם, לאור הסריקות שערכנו וערכו ציים אחרים וחילות האוויר שלנו ושל מדינות זרות בכל גזרת הים התיכון. אין לנו הוכחה ואומדנא ברורה יותר מזו. כל זה כמובן בתנאי שאין חשש של לקיחה בשבי על ידי האויב מתוך כוונה מיוחדת להעלים אותם מעיני העולם ולהשאיר אותם בכל זאת בחיים, כפי שיתברר להלן.

ה'אומדנא' ואיבוד הזכר מתקיימים בצורה מובהקת ב'דקר'

האומדנא דינה כרוב מן התורה כלומר מבחינת העמדה הבסיסית של דיני תורה, לפני הסתייגויות של חכמים, היחס אל אומדנא, כלומר אל ראיות נסיבתיות, הוא כמו היחס אל רוב. ובשל הרוב לא ניתן לתבוע מן האשה שנישאה לצאת מבעלה החדש בתר הכי (=אחרי כן)

שמע מינה (=משמע מזה, יש להסיק) שכל אשה שנישאת על פי אומדנא, כלומר בהסתמך על העובדה שמוכח שבעלה הנעדר

כפי שיתברר להלן - בהמשך התשובה מנתח הרב בהרחבה את אפשרויות השבי על ידי ציי מצרים ורוסיה, ומאוחר יותר מסכם ניתוח זה. במהדורה זו הבאנו רק את הסיכום (להלן).

סיכום ביניים
בדבר מעמדה
ההלכתי של
"דקר"

במקרה של "דקר" - אם נוריד את החשש של נפילה בשבי - אפשר בוודאי לסמוך על האומדנא, דמוכח שמתו במעמקי הים. וזה לא רק לפי הירושלמי, רש"י והתשב"ץ, ולא רק מדאורייתא בלבד, אלא גם מדרבנן אפשר לסמוך על הנתונים שבידנו. שכל שנעלמה הצוללת וניתק הקשר אתה, ועברה למעלה משנה מאז אבדה - שזה נחשב לפי ההלכה כאבד זכרם כנ"ל - שיש לחשוב את הצוות כמתים, משום שנשארו מתחת לפני הים ללא כל תנאי קיום מינימליים ביותר לתקופה ממושכת. לכן דינם כטבועים במים שיש להם סוף, ולא כטבועים במים שאין להם סוף, בהסתמך על שיטת המבי"ט.

חשש
ההיפגעות ע"י
הצי המצרי או
הרוסי, לאור
מסקנות צוות
המחקר של
המצוף

צוות המחקר של המצוף שנמצא בחאן יונס קבע בברור כי המצוף היה קשור במשך כשנה תמימה לצוללת. בהתאם לכך יש להסיק כי הצוללת סטתה מהנתיב שלה והיא שקועה בעומק הים באזור הסגור של המצרים בין אלכסנדריה לפורט סעיד, במרחק הנע בין 10-25 מיל מהחוף או קצת יותר מזה. לאור מסקנה זו סבירה לכאורה מאוד המוטיבציה להתערבות כח עוין נגד "דקר", ועלתה הסבירות להפגעות על ידי האויב המצרי או הצי הרוסי. וממילא מתעורר החשש של נפילת הצוות או חלק ממנו בשבי.

בחוות דעתו של מפקד השייטת על הסיבה לסטיית הצוללת מדרכה דרומה מהנתיב לכוון חופי מצרים, הוא קובע שאין כל קשר בין הסטייה של הצוללת מהנתיב לאסון שקרה לה. חוות דעתו של מפקד השייטת בדבר סיבת אבדנה של הצוללת, קובעת שלפי מיטב אמונתו גם לאחר מציאת המצוף, הסיבה לאבדנה היתה טעות אנוש שנבעה מטעות מכנית. זה קרה כשהצוללת היתה בשינור, דהיינו בעומק של 48 רגל. כאשר הצוללת נמצאת בשינור והמהירות גבוהה אזי כל תקלה מכנית הקשורה באבדן שליטת כל ההגאים או קלקול במערכת ההדרואלית, יכולה לגרום להתפרצות שתביא לאסון תוך דקות ספורות ואין לאסון כל קשר לסטייה מן הנתיב.

בעדות נוספת בנושא זה קבע מפקד השייטת: ערכנו תחקיר פנימי ביחס לאבדן "דקר" עם כל קציני הצוללת הבכירים, והגענו למסקנה אחידה על דעת כולם, שהצוללת אבדה כתוצאה של שרשרת תקלות טכניות ואנושיות. ערכנו שיחה בין קציני השייטת גם לאחר מציאת המצוף והדעות לא השתנו בנקודה זו.

חוות דעתו של מפקד הצוללת כפי שקבע בעדותו המיוחדת, כי אינו מאמין שכתוצאה מכניסת הצוללת לאזור הים הסגור של מצרים, נלכדה על ידי האויב, ובוודאי שלא ייתכן שהצוות כולו או מקצתו נלקח בשבי המצרי או הרוסי; משום שאם היתה נלכדת היינו מקבלים ממנה סימן כלשהו מיד עם לכידתה או מאז לכידתה עד היום בדרך ישירה או בדרך עקיפה. לפי דעתו של מפקד השייטת "לא ייתכן שבזמן ביצוע פעולה צבאית מעין זו לא יישמע דבר ולא יודיעו על כך בחוץ כדי להתפאר בהצלחתם, אם זה היה האויב המצרי, ולא ימסרו על כך אחד לשני גם אם היה זה אויב אחר, והרי אף אחד מצי היס התיכון לא שמע כל רמז על כך מאיזה צד שהוא".

סיכום צדדי
ההיתר, ללא
התייחסות
לחשש השבי
מתברר שאם נתעלם לרגע קט מחשש נפילה בשבי של צוות "דקר", ישנם ששה יסודות הלכתיים מוסמכים ביותר להתרת העגונות של "דקר":

1. "תרי רובי למיתה". רוב ראשון הוא רוב פשוט ומוחלט של הנמצאים בצוללת שאבדה כשהיא בצלילה מתחת לפני המים, ואפילו במים רדודים שהנסיון מראה שרובה אינם

'תרי רובי למיתה' ישנו רוב כפול התומך בטענה שהנעדר מת. הכוונה היא שמשתי נקודות מבט שונות ניתן לקבוע כי רוב הסיכויים הם שהנעדר מת, כפי שמוסבר מיד. מעניין להביא בנושא זה את עדותו של הרב גד נבון זצ"ל, בספר הזיכרון "המעלות לשלמה": "... חשבתי שמן הראוי לכתוב על דבר שבו שוחחנו רבות והיה לו קשר לפתרון בעיות שהטרידו אותו הן כרב ראשי לצה"ל והן כרב ראשי לישראל והן נוגעות בטיפול בחללי צה"ל, כגון הצוללת 'דקר' ומקרים רבים בהם טיפל ומצא את פתרונם.

מצליחים להמלט מהצוללת ולעלות על פני המים, כפי שמראה הסטטיסטיקה העולמית. רוב שני הוא רוב הנמלטים מספינה טבועה והם על פני הים, ולא היו ספינות שמשו אותם מן המים, שרובם למיתה, גם אם לא עמדו עליהם עד שתצא נפשם, לפי שיטת הגרע"א שכל שנפל למים באמצע הים רחוק מאוד מן היבשה דינו כדין שהו עליו עד שתצא נפשו ונדון מן התורה כמת.

2. שיטת המבי"ט שכל מי שנמצא בחדר בזמן שהספינה טבעה או נשברה דינו כדין טבע במים שיש להם סוף. על אחת כמה וכמה הצוות שנמצא בצוללת כשהיא טבעה במיוחד בצלילה מתחת לפני המים בוודאי שדינם כדין מי שטבע בחדר סגור בתוך הספינה שאשתו מותרת להינשא לכתחילה. כי דרכי הצלתם קשה בהרבה מאשר של זה שנמצא בחדר שבספינה.

3. החידוש של הר"א מוורונא או של הר"א מוורדון וסיעתם, המסתמכים על האומדנא "אילו היה חי היה בא", סביר ביותר בנדון דידן, כאשר הבעיה היא עם צוות של צוללת שלמה, ולא של אדם בודד.

ואם רצו בתלמוד להתיר אשתו של צורבא מרבנן שטבע במים שאין להם סוף מטעם "אי דסליק קלא אית ליה" הרי זה קל וחומר בן בנו של קל וחומר ביחס לצוללת שאבדה. אם נוריד את החשש של נפילה בשבי, אפשר לסמוך על האומדנא אילו היו בחיים היו מודיעים. והרי החת"ם סופר גם כן סמך על טענה

בין הגישות בהן עסק היה המושג 'תרי רובי'... ואם כי הגאון הרב שלמה גורן מעולם לא השתמש ב'תרי רובי' לחוד ותמיד התבסס על עובדות ובדק כל עניין לגופו, בכל זאת אם היו 'תרי רובי' והוסיף אותם על הביסוס שלו, הרי עשה זאת בצורה שלכל הדעות היה לו ביסוס וחומר רב לפסקי הלכותיו המרובים בענייני מניעת עגונות והתרתן".

צורבא מרבנן (=מצעירי החכמים, הכוונה היא לתלמיד ישיבה) **שטבע במים שאין להם סוף**, והתלמוד רצה להתיר את אשתו מן הטעם של **אי דסליק קלא אית ליה** (=אם עלה [מן המים] היה לדבר קול, כלומר היה הדבר נודע ברבים) כיוון שהנעדר הוא אדם מוכר וחשוב.

זו בזמן הזה, שיש בתי דואר בעולם ואמצעי התקשורת האחרים - ואין צריך לומר בזמננו בעידן האלחוט והאלקטרוניקה, עד כדי כך שכל מה שהיה בזמן החת"ם סופר הוא כאין וכאפס כלפי אמצעי הקומוניקציה העומדים לרשותנו כיום.

4. יש כאן רוב נוסף להיתר, לפי שיטתו של הגאון רי"א מקובנא בספרו 'עין יצחק': מאחר ובצוות של "דקר" היו רוב רווקים, לכן כשאנו דנים על כל אחד מהנשואים להתיר את אשתו או על כולם ביחד שהם מיעוט מהצוות, ואני טוען שמא הם ממיעוט הניצולים - אם ישנו מיעוט שכזה - יש לנו לומר הולכין אחר הרוב, ו"כל דפריש מרובא פריש". ולכן גם אם יש מיעוט ניצולים יש לומר שהם מהרוב של הצוות שהם רווקים, ולא ממיעוט הנשואים. ומאחר שכבר נקבע שישנו רוב פשוט למיתה מן התורה. אפשר לצרף טענה נוספת זו "כל דפריש מרובא פריש", כרוב שני כדי להתיר את איסור דרבנן של מים שאין להם סוף.

5. החפושים והסריקות שנערכו על ידינו ועל ידי המדינות הזרות - האמריקאים, הבריטיים, התורכים, היוונים ולבנון - בכלי שיט ובמטוסים בהיקף ובמימדים עצומים. נסרקו שטחים נרחבים בכל אזורי הים התיכון, כפי שמתברר מהדוחו"ת ומהמרשמים הרשמיים של מרכז החפושים בקפריסין. לפי עדות המפקדים ומפקד השייטת כיסו בחפושים אלה גם את כל השטחים החשודים באזור הדרומי של הנתיב של הצוללת. על ידי כך נהפך האזור כולו למים שיש להם סוף. וזאת בהסתמך

רי"א - רבי יצחק אלחנן.

כל דפריש מרובא פריש (=כל הפורש פורש מהרוב) זהו כלל ידוע, לפיו כל אימת שאנו עומדים לפני דבר, פרט, שאיננו יודעים את מעמדו ההלכתי, ואותו פרט היה לפני כן חלק מקבוצה, אנו מייחסים לדבר שפרש את המעמד ההלכתי של רוב הפרטים בקבוצה.

על הירושלמי ביבמות הנ"ל, ועל החת"ם-סופר בסימן ס"ה שכתב שאם חפשו הספנים בסביבת מקום הטביעה, דינו כדין עמד עליו עד שתצא נפשו, כדי להוציאו מאיסור אשת איש מן התורה. על אחת כמה וכמה שבנדון דידן מועילים החפושים להתיר את איסור דרבנן של מים שאין להם סוף, ולהפוך את אזור הטביעה של הצוללת כמים שיש להם סוף.

6. לפי מסקנות צוות המחקר של המצוף, וכן לפי דו"ח הועדות הקודמות, יוצא שהצוללת טבעה על ידי שהגיעה לעומק של קריסה, והרי זה דומה להיתר של הגאון ר' חיים מוולוז'ין וכן לתשובה של ה"באר יצחק" שקבע שכל שקיים גורם נוסף למוות של רוב אנשי הצוות מחוץ לגורם של המים, כגון במקרה של נפילה מן האנייה בגובה מסוים שעל פי דין רובם למיתה, או אפילו להיות טרפה, מצטרף רוב זה לרוב מתים במים שאין להם סוף, ואשתו מותרת לכתחילה, הוא הדין בנידון דידן, מאחר שעומק הקריסה נתגלה כגורם עקרי לטביעת הצוללת, כפי שקבעו המומחים, הרי יש לנו גורם נוסף למוות הצוות על ידי קריסה בעומק. כי אם לחץ עומק המים מביא לקריסת צוללת של פלדה. בוודאי שגוף האדם אין בכחו לעמוד בפני לחץ עצום כזה. ושוב מרויחים אנו רוב נוסף, כדי להתגבר על האיסור דרבנן במים שאין להם סוף, ולהעמידם על "תרי רובי".

טרפה מושג הלכתי המציין אדם או בעל חיים שנפגע או חלה באופן שאינו מותר לו סיכוי לשרוד מעבר ל-12 חודשים.

עומק הקריסה... גורם נוסף - כלומר, המוות מכובד המים אינו נובע מאפיסת כוחות, איבוד הנשימה וכדומה - גורמים השייכים למאפייני הטביעה - אלא מלחץ, דחיסה ומעיכה של מערכות הגוף.

מכשול להיתר: אפשרויות של היפגעות על ידי כח עוין

פתיחה כל הבסיס ההלכתי שעד כה מבוסס על טביעת "דקר" בגלל תקלה טכנית או טעות אנוש, שאז אין חשש לנפילת הצוות בשבי האויב. אולם עקב המצאות הצוללת באזור הסגור של מצרים בין אלכסנדריה לפורט סעיד, מתעורר לכאורה ביתר שאת החשש שמא נפגעה על ידי כח עוין - זה יכול להיות הצי המצרי או הצי הרוסי. ומתעורר החשש של נפילת הצוות או חלק ממנו בשבי.

נתוני הצי המצרי והרוסי באשר לצי המצרי, לפי הידיעות שבידינו יוצא שבתאריך 24.1.68 התאמנו צוללות מצריות בים התיכון. מרחב האימונים שלהן היה מערבית מאלכסנדריה. ולמחרת ב-25.1.68 נערכו על ידי המצרים אמונים, כולל אמוני סיור אוויריים מעל לים, בהם השתתפו צוללות וכלי שיט מצריים אחרים. מבחינה זאת יכלו המצרים להרגיש בצוללת שלנו שחדרה כביכול למים שהם הכריזו עליהם כתחום סגור.

בנוגע לצי הרוסי בים התיכון, כידוע הוא נמצא כאן בכוח גדול, והוא פרוס על פני אזורים נרחבים. בתקופה הנדונה היו לרוסים משחתות צוללות ואוניות מלחמה מסוגים שונים באזורי הים התיכון השונים. גם בעית המוטיבציה לפגיעה בצוללת ישראלית אינה מהווה לכאורה מכשול לגבי הרוסים. בהקשר לזה יש להזכיר שני השידורים האחרונים החשודים שקלטנו בקוד של "דקר" בתאריכים 25.1.68 בשעה 1220 וב-26.1.68 בשעה 1755. נוסף על כך כדאי להזכיר את השידור של פרשן

עקב המצאות הצוללת משפט זה (שבדיעבד הוברר כמוטעה מיסודו) נשען על הערכות המומחים לאור חקירת המצוף, שסיבכו את מתן ההיתר. ראה על כך בפרק הרקע במבוא לתשובה.

רדיו מוסקבה בשפה הערבית, כפי שנתפרסם בעתונות ב-2.2.68, שמתח ביקורת על תורכיה ויון שהשתתפו בחפושים אחר "דקר", וכלשונו "הן מתאמצות להציל אניית מלחמה של התוקפן שערכה מסע חשוד אל חופים של מדינות אחרות". אמנם אין להתייחס ברצינות לשידורו של פרשן רוסי, שבוודאי אמר מה שאמר ללא כל בסיס עובדתי. אבל כבר קבע מפקד חיל הים הקודם בדו"ח שלו: "אין ספק שטכנית ותיאורטית יכלו הרוסים להטביע את "דקר", ואפשרי שהשידורים בשמה נועדו להטעות".

ניתוח למרות כל האמור ביחס לאפשרות של הפגעות על ידי כח עוין, חשש השבי הניתוח הענייני וההלכתי שערכנו בבעיה הזאת מחייב את הסקת המסקנות דלהלן:

יש לקבל לחלוטין את חוות דעתו של מפקד חיל הים ודעת כל החוקרים והמומחים שקבעו כי "יש להוציא מכלל אפשרות פעולה של הצי המצרי", וכן יש לשלול כל אפשרות שכוח מצרי אווירי או יבשתי פגע ב"דקר", וזאת בגלל שמונה נימוקים על פיהם אין להתחשב עם כל חשד פן ידם של המצרים היתה בהטבעת "דקר", ולשלול יחד עם זאת כל אפשרות של לקיחת הצוות או חלק ממנו בשבי המצרי.

1. המצרים היו מתפארים בזאת והיו מודיעים מיד לכל העולם על הצלחתם הגדולה כביכול בטבוע צוללת ישראלית שנכנסה למים סגורים שלהם ללא רשות, כפי שעשו בעת הטבעת אח"י "אילת".

2. לא ייתכן לבצע מבצע שכזה מבלי שידווחו על כך במערכות שלהם, ולפי הידיעות שבידנו לא נמסר שום דבר במערכות של המצרים על כך.

3. עד כה הודיעו המצרים דרך משקיפי או"ם או על ידי הנציגים של הצלב האדום, תוך פרק זמן סביר על כל מי שנפל בידם בשבי מכוחות צה"ל. פרט למקרה בודד, שלא הודיעו על חייל שמת אצלם (ושם היתה לזה סיבה סבירה על שלא הודיעו), לא קרה מקרה אחר שיעלימו המצרים שבויים מחיילי צה"ל ויהיה זה מי שיהיה.

4. גם אם נניח שהיתה בידם של המצרים סיבה כל שהיא שלא לגלות על הצלחה מעין זו ולא על קיומם של שבויים מצוות "דקר" - כי אז היו מחסלים אותם מיד לאחר החקירות כפי שקרה עם החייל הפצוע שנלקח לעבר השני של התעלה, כדי לא לגלות את עקבותיו.

5. אם הצוות של "דקר" או חלק ממנו היה בחיים במשך זמן כה רב, היה הדבר מגיע איך שהוא לידיעתנו או לידיעת מדינות ידידותיות אחרות.

6. אין להתייחס לחשש שמא נפל הצוות או חלק ממנו בשבי, כי אם המצרים טרפדו את הצוללת כשהיתה בצלילה בעומק או אפילו בשינור, סיכויי ההצלחה של האנשים מן הצוללת, הם כמעט אפסיים, כפי שמוכיחה הסטטיסטיקה העולמית, וזה גרוע בהרבה מטובע במים שאין להם סוף. ככה שבמקרה כזה, אין כל סיכויים לקחת ניצולים בשבי.

ללא כל בסיס עובדתי - שאכן התקרבה "דקר" לחופי מדינות אויב (שאם אכן האמת כדבריו - ממילא מסתבר שנפגעה על ידן משנתגלתה).

מקרה בודד שלא הודיעו על חייל... ושם היתה לזה סיבה סבירה "אמנם קרה פעם אחת לפני שנים שגם כן חטפו המצרים אחד החיילים שלנו מהתעלה והעבירו אותו לצד המערבי של התעלה כשהוא פצוע, ולפי הידיעות שבידינו הוא מת בזמן שהעבירו אותו לבית החולים, ועד היום מכחישים המצרים על מציאת חייל מת כזה בידם. ייתכן שזה משום שאז עדיין שיחקו המצרים את המשחק הרשמי של שמירה על הסכם הפסקת האש, וחטיפת חייל ישראלי מעבר המזרחי של התעלה לעברו המערבי היה מפליל אותם בהפרת הסכם הפסקת האש. מה שאין כן לאחר מכן, שהמצרים הודיעו שאינם מכירים יותר בתקפו של הסכם שביתת הנשק, יכלו להרשות לעצמם להודות על פעולתם בלקיחת חיילי צה"ל בשבי. באשר לפגיעה בצוללת כאשר נכנסה לאזור הימי הסגור של מצרים, לא היתה בלכידת הצוללת ושבית הצוות, לפי השקפתם, משום

7. אין להעלות על הדעת שהמצרים אילצו את "דקר" לעלות על פני המים באמצעות הסימן הבינלאומי המוסכם על ידי זריקת 5 רמוני סרק לים, וללכוד אותה וצוותה בשבי, משום שלא ייתכן לבצע פעולה נועזת מעין זו מבלי שתהיה שהות לצוללת לדווח על כך על ידי קריאת S'O'S או אפילו לדווח במערכות הקשר שלה למפקדה, כי ברור שבמקרה כזה, היו אנשי "דקר" משחררים את שני המצופים כדי לשדר מיד על מה שקורה.

8. אין למצרים אמצעים לבצע מבצע מעין זה, לאלץ את הצוללת שלנו לעלות על פני המים ולהכנע. אנו מכירים את הצוות של "דקר" ואנו בטוחים שזה לא היה יכול לקרות אותם.

פגיעה בהסכם שביתת הנשק, אלא יכלו להתגאות בזה קבל עם ועולם" (הרב גורן בגוף התשובה, עמ' קפג).

משחררים את שני המצופים "מטרת המצופים בצוללות היא להזעיק עזרה בשעת סכנה לצוללת ולצוותה באמצעות שידורי מורס המגיעים לטווח של 50 מיל בערך, ושמשמעותם הוא "sub sunk s.o.s". אורך הכבל של המצופים הוא 600 רגל, וכדי שיתחילו לשדר - חייבים לשחרר את המצוף באופן מכני מבפנים. כדי לשדר מיד על מה שקורה" (לשון הרב בעמ' קד).

סיכויי ההפגעות של "דקר" על ידי הצי הרוסי

1. לפי מה שנתברר לעיל בדבר המצאו של הצי הרוסי באזורי הים התיכון בכלי שיט על-מימיים ותת-מימיים שונים, ישנה המוטיבציה והיכולת לפגוע ב"דקר" כשנכנסה למימי המצרים לפי הכרזת ממשלת מצרים - יש לדון לכאורה בחשש שמא הצליחו לשבות את "דקר" ולקחת את הצוות או מקצתו בשבי.

אפשרויות הפגיעה הרוסית

המוטיבציה יכולה להיות גם במקרה זה, משום שחדרה למימי אלכסנדריה-פורט-סעיד, המהווה בסיס מוצק לצי הרוסי בים התיכון, או כדי לבדוק את הציווד של "דקר".

2. כשאנו דנים בבעיה זו, המטרה שלנו איננה ברור אבדנה של "דקר" מבחינה תאורטית. המגמה היא להשיג היתר לעגונות. ולתכלית זו, אין זה חשוב אם הצוללת טבעה על ידי כח עוין, על ידי תקלה טכנית או טעות אנוש. הבעיה העיקרית העומדת לפנינו היא האם ישנם סיכויים כל שהם, שהצוות או חלק ממנו עדיין בחיים. הפגיעה יכולה לקרות בשלושה מקרים:

1. פגיעה תת מימית על ידי הטבעת הצוללת בטורפדו או בטיל או על ידי פצצת עומק כשהיא בצלילה בעומק או בשינור, מבלי לנסות לעלות אותה על פני המים ע"מ לזהותה. וכתוצאה מכך שמא נחלץ חלק מהצוות ועלה על פני המים ונשבה על ידי הרוסים.

2. אילצו את הצוללת לעלות על פני המים ולהזדהות באמצעות הסימן הבינלאומי המוסכם ואז הטביעו את הצוללת ולקחו את הצוות בשבי.

3. אילצו אותה לעלות ולהזדהות ואחרי כן לקחו את הצוללת וכל צוותה בשבי.

3. האפשרות הראשונה לפגיעה תת מימית על ידי הרוסים, אפשרית כשהיא לעצמה מבחינה טכנית וצבאית. במיוחד כאשר נתברר שהצוללת סתתה מהנתיב, ונכנסה למים הסגורים של מצרים. אולם יש לשלול במקרה כזה אפשרות של ניצולים ולקחתם בשבי והרי זוהי עיקר הבעיה ביחס להיתר עגונות.

היתר במקרה של טיבוע מכוון

4. חמישה נימוקי היתר יש לנו במקרה כזה של הפגעות הצוללת על ידי טרפוד תת מימי כשהיא בעומק או בשינור.

1. כבר הוברר לעיל שבמקרה של טביעת הצוללת כשהיא בצלילה בעומק או אפילו בשינור, אין כמעט כל סיכוי להצלת האנשים מבחינה מעשית כפי שמראה הסטטיסטיקה העולמית שאחוז הניצולים מצוללות שטבעו כשהן בצלילה הוא כמעט אפסי. ורוב הנימוקים שהעלינו לעיל נגד אפשרות הצלה כזאת במקרה שנפגעה על ידי המצרים כוחם יפה גם כלפי הפגעות תת-מימית על ידי הרוסים.

מאחר ויש גם כאן לפחות רוב רגיל מן התורה למיתה, הרי בצרוף של "תרי רובי" שהזכרנו לעיל יש להתיר גם החשש הזה כי ההיתר של "תרי רובי" הנ"ל של הגר"ח מוולאוזין והגרי"א ספקטור בעל ה"באר יצחק" וה"עין יצחק" כחו יפה גם במקרה של טרפוד תת-מימי על ידי הרוסים, באשר קיימים גם סיכונים אחרים למות בטביעה על-מימית על ידי טביעה ממש או פגיעה על ידי הטורפדו וחלקי הצוללת האחרים כמבואר לעיל.

2. תרי רובי נוסף יש כאן באשר רוב הרוקים שהיו בצוללת מהווים רוב שני מטעם "כל דפריש מרובא פריש" כנ"ל.

3. נוסף על כך יש להסתייע גם במקרה כזה בשיטת המבי"ט וסיעתו שאיסור מים שאין להם סוף מדרבנן, אינו כאשר האדם סגור בחדר שבספינה והמים באים אליו, ואין לנו מקרה חמור יותר מאשר צוות הצוללת כשהיא נפגעת בצלילה, שהיא סגורה לגמרי.

אחוז הניצולים מצוללות שטבעו... אפסי - זהו הרוב הראשון.
סיכונים אחרים למות בטביעה על-מימית - זהו הרוב השני.

4. טיעון אחר נגד היפגעות על ידי הצי הרוסי ואפשרות נפילה בשבי, אפשר להעלות לפי מה שנתברר שאין אפשרות לזהות צוללת מתחת לפני המים מבלי לאלץ אותה לעלות למעלה, לכן לא סביר שהצי הרוסי יטרפד צוללת מבלי לזהות אותה לפני כן, כי היה עליהם לחשוש שמא היא צוללת אמריקאית או של מדינה אחרת מצי"הים התיכון. כי קשה להניח שהצי הרוסי עקב אחריה בכל הדרך מגיברלטר במשך 10 ימים ואז הטביע אותה בקרבת מצרים.

5. טיעון נוסף נגד אפשרות כזאת הציע מפקד השייטת של הצוללות, באשר כל טרפוד או פיצוץ של הצוללת מתחת לפני המים מחייב ציפת דלק, שמן וחלקים פנימיים אחרים של הצוללת, מה שלא היה במקרה של "דקר". לאחר שנתברר כי החיפושים כיסו גם את כל השטח החשוד החדש, וכי כתם השמן שמצא המטוס הבריטי "שקלטון" לא היה של "דקר" ולא באזור בו יכולה היתה "דקר" להגיע עד תאריך אובדנה. ברם, כשהצוללת קורסת בגלל העומק הרב אין זה מחייב ציפה של הנ"ל על פני המים.

הסרת חשש 5. האפשרות השניה שהעלינו לעיל שמא אילצו את הצוללת השבי לעלות ולהזדהות ואז הטביעו אותה, הרי בכל הנוגע לחלק הראשון אפשרי היה מבחינה טכנית על ידי הצי הרוסי, אבל החלק השני בדבר לקיחת הצוות בשבי מבלי שנדע על כך בלתי אפשרי, באשר ברור שמקרה כזה של מתן אזהרה לצוללת על ידי כח זר לעלות על פני המים ולהזדהות, היה מביא מיד לידי הפעלת מערכות הקשר ואמצעי החירום כדי להודיע על כך למפקדה ולעולם. כי עד אשר היו מצליחים הרוסים להשתלט על הצוללת לאחר שעלתה על פני המים, אפשר היה לשדר כמה וכמה פעמים קריאות הצלה ושידורי חירום.

6. נוסף על כך יש לצרף גם במקרה זה את שיטת הירושלמי לפי פירוש רבנו ירוחם בדבר "עיר שכבשה כרקום" אם היה הכרקום של מלכות אחרת נידונים הנעלמים מן העיר כמתים. אמנם אין לדמות מלחמה למלחמה, תקופה לתקופה ומלכות למלכות. אבל אם היה בדעת הרוסים לבצע פעולה מלחמתית נגדנו ולהעלימה מן העולם, אזי גם אם נפל מי שהוא בשבי שלהם על ידי שנמלט מן הצוללת האבודה, אין זה סביר שיעבירו אותו לרוסיה מכיוון שיכולים לתחקר אותו בכלי השייט. ולחסל אותו לאחר מכן, כאשר אין בו צורך יותר.

הסרת החשש 7. באשר לאפשרות השלישית שהעלינו שמא נלקחה הצוללת האחרון בשבי יחד עם הצוות על ידי הצי הרוסי, נאמנת עלינו חוות דעתו של מפקד חיל הים בקובעו בדו"ח שלושה דברים:

1. אין אפשרות טכנית של לקיחת הצוללת בשבי, בוודאי לא מבלי שתתגלה. ואין לעלות על הדעת שצוות זר יוכל להשיט את הצוללת בצלילה מבלי שיספיקו אפילו לשדר שידור חירום או לשחרר את המצופים כדי לשדר קריאת S.O.S..

2. אין לעלות על הדעת השתלטות על צוללת, לקיחת הצוות בשבי והטבעתה לאחר מכן. זה בלתי אפשרי טכנית מבלי שיספיקו להפעיל מערכות השידורים והסיכון באי הצלחה והתגלות גדול עשרת מונים, ככה שאין לעלות על הדעת שהרוסים היו נכנסים לאבנטורה כזאת.

3. אם היתה פעולה רוסית נגד "דקר" - סביר ביותר שנעשתה על ידי צוללת, ואין לצפות שזו תעלה אח"כ על פני המים לאסוף ניצולים. כשם שבכלל אין להניח שאם "דקר" הוטבעה בפעולה עוינת כאשר היתה בצלילה - היתה אפשרות כל שהיא למישהו להינצל.

כרקום (=צבא)

אבנטורה (=הרפתקה)

אם כי אין לבטל... אפשרות של פגיעה... של הצי הרוסי - אלא שאין בעובדה זו השלכות להתרת העגונות, שהרי פגיעה בעומק כזה פירושה מוות ודאי של כל הצוות

סיכום 8. נוסף על כך גם במקרה של פגיעה על ידי הצי הרוסי קשה להניח שזה ייעשה מבלי שנדע על כך או מבלי שידווח לנו על ידי הגורמים הצבאיים והימיים הפועלים באזור.

9. יוצא איפוא שאין כל סבירות לחשוש בפני המצאות שבויים מ"דקר" בידי המצרים או הרוסים אם כי אין לבטל באותה דרגת ודאות את האפשרות של פגיעה תת-מימית של הצי הרוסי בצוללת "דקר" כשהיתה בצלילה עמוקה, שאין זה מחייב ציפת שמנים וסימנים אחרים על פני הים.

התייחסות לחששות נוספים

והנה בראשית דברינו קבענו לכאורה שתי אפשרויות נוספות שיכולות אולי גם הן לשמש סיבות לאסונה של "דקר" והן:

1. התנגשות בכלי שיט על-מימי או תת-מימי או בגוף זר וכו'.

2. הטבעת הצוללת על ידי האויב כתוצאה מחבלה חיצונית או פנימית, באמצעות מנגנוני זמן או מילכוד, וכן העלינו אפשרות של הטבעת הצוללת מן האוויר.

אולם לצורך הדיון שלנו ביחס להתרת העגונות, שכל עיקר החשיבות היא בשאלה מה הם הסיכויים להינצל מפגיעה כזאת עלינו לקבוע:

התנגשות או הטבעה

1. ביחס לאפשרות הראשונה של התנגשות בכלי שיט על-מימי או תת-מימי, ברור שבמקרה כזה, היה כלי השיט השני מודיע על ההתנגשות אם לא היתה זו התנגשות בכוונת זדון, (ואם כן זה כבר נכנס לקטגוריה אחרת של פגיעה עוינת עליה דננו עד כה.) והרי לא ייתכן שכלי השיט השני לא ירגיש בהתנגשות במידה שהיה בה כדי לגרום לאסון של טביעת "דקר". ובמקרה של התנגשות בגוף זר בתוך הים כשהצוללת בצלילה, כי אז לצורך הדיון שלנו אפשרות כזאת נכללה בדיון של תקלה טכנית. וכל הנימוקים להיתר עגונות שהעלינו שם כוחם יפה גם במקרה זה.

2. באשר לאפשרות השנייה של הטבעת הצוללת על ידי כח עוין באמצעות מנגנוני זמן או מילכוד, הרי מבחינת סיכויי ההצלה הם פחותים בהרבה מאשר מתקלה טכנית. וכבר הוכחנו ע"פ הסטטיסטיקה העולמית שאחוז הניצולים גם במקרה זה קרובים לאפס. נוסף על כך מתווסף הנימוק שאם זה נעשה על ידי המצרים, או על ידי ארגוני הטרור האחרים בוודאי שהיו מכריזים על כך בקולי קולות.

3. באשר לרוסים אין לכך כל מוטיבציה מאחר שהמלכוד אם נעשה, היה חייב להיעשות בהיות הצוללת בפורטסמות' כ-15 יום לפני האסון, או לפחות בגיברלטר כ-9 ימים לפני אבדנה של "דקר". קשה אפוא להניח שכבר אז התנכלו הרוסים ל"דקר" כדי לפוצצה. נוסף על כך חלו על מפקד "דקר" הוראות בטחון חמורות ביחס לסכנות העלולות להישקף לצוללת בים, ולערוך ביקורת כל הציוד שהוכנס לצוללת בגיברלטר, ואין להניח שזה לא בוצע. אמנם יש בידינו תמונות מתיירים יהודים שעלו על הצוללת "דקר" בהיותה בגיברלטר, ואלה הם התמונות האחרונות שלה המצויות בידינו. אבל יש להניח שזה נעשה לפי כל כללי הביטחון הנהוגים בכלי שיט.

4. כמו כן שללו המומחים שלהם אפשרות של מלכוד באשר: "התקנת השהיה כה ארוכה בהפעלת חומרי נפץ, (כ-9 ימים מגיברלטר עד יום האסון) מגדילה האפשרות שהחומר יתגלה, או שתוכנית ההפלגה של הצוללת תשתנה והפיצוץ יקרה לא בזמן ולא באזור המיועד לו. גם אין כל סיבה למה קבעו השהיה ארוכה כזאת, אם כוונתם היתה לפוצץ את הצוללת על אנשיה בלבד". לכן יש להוריד גם אפשרויות אלו של פגיעה בצוללת על ידי פעולת חבלה מתוכננת מראש. בייחוד שגם אם זה היה קורה אין לזה כל השלכה לרעה על פתרון בעית העגונות כמו שנתבאר לעיל, לאור חוסר אפשרויות ההצלה של חיי הצוות במקרה של פיצוץ הצוללת מתחת לפני המים.

<p>כאמור לעיל אין להוציא מכלל אפשרות פגיעה תת-מימית בצוללת על ידי טורפדו או על ידי פצצות עומק על ידי הצי הרוסי. אולם זה ייתכן בתנאי שידועה היתה זהותה של הצוללת. אבל בשום פנים ואופן לא תתכן פגיעה בצוללת עם לקיחת הצוות או מקצתו בשבי, מבלי להסתכן שהדבר יתגלה, לאור קשיי הצלה של הצוות במקרים אלו.</p>	<p>סיכום חוזר וסופי לאפשרות פגיעה עוינת</p>
--	---

החוליה שחסרה: הצי האמריקני

אם היתה פעולה עוינת, האמריקנים היו יודעים והנה בכל הברור המקיף הזה, היתה חסרה לנו חוליה חשובה אחת, בדרמה האיומה שהתחוללה אי שם במעמקי הים התיכון. מאחר והצי הששי האמריקאי שייט באותה תקופה במימי הים התיכון, בכחות גדולים, הרי אילו היתה טביעת הצוללת "דקר" תוצאה של פעולה עוינת מצד הצי הרוסי, לא ייתכן שלא יהיה למפקדי הצי הששי עניין בפעולה זו, או בהערכת מצב כל שהיא ביחס לאסון זה.

ברור שמבחינה צבאית, אם היתה זו פעולה צבאית עוינת להטביע את הצוללת וללכוד את צוותה בשבי, מבצע כזה כרוך עם פעילות עניפה של קשר אלחוטי, בין דרג הפיקוד של הצי הרוסי בים התיכון לבין כלי השייט, שעליהם הוטל לבצע זאת. אם היו אלו אניות מלחמה או צוללות שביצעו את המבצע הזה, לא ייתכן שלא תועברנה פקודות והוראות מלמעלה למטה ודווח מלמטה למעלה, על ביצוע ההוראות ולקיחת השבויים והעברתם למקום שיעדו להם וכיוצ"ב. אין להניח כי מבצע כזה נעשה ביזמת כלי שייט אחר שהמפקד החליט פתאום על דעת עצמו להטביע את הצוללת "דקר" שנקלעה בדרכו ולקחת את צוותה כשבויים, מבלי לקבל על כך הוראות מלמעלה, או לפחות, מבלי דווח על כך לממונים עליו, לאחר המעשה.

כל זה יכול היה להעשות אך ורק על ידי קשר אלחוטי בין כלי השייט של הצי הרוסי, שהיה נוכח באותו זמן בים התיכון בכחות גדולים. ואם אכן עשו זאת מפקדי הצי הרוסי והשתמשו במכשירי הקשר שלהם, גם אם דברו בקודים, יש לברר אם מפקדי הצי הששי של ארה"ב הצליחו לקלוט את השדורים ולפענח אותם. יש להניח שבידי הצי הששי האמריקאי ישנם מכשירים מתוחכמים כאלו שבידם לפענח, בפרק זמן קצר, כל קוד המשודר באלחוט על ידי הצד השני ויהיה המסובך ביותר.

הצי הששי האמריקאי שייט... בכחות גדולים כיוון שבתקופה זו התנהלה "המלחמה הקרה" בין ארצות-הברית לברית-המועצות.

אלא שלא היה בידי כל אינפורמציה על כך מצד האמריקאים, אם הפעילו את המכשירים המתוחכמים שלהם, כדי לקלוט את תוכן השדורים של הצי הרוסי או לא. ואם היתה בצי הרוסי שגרת קשר באותו זמן, זה מעיד שידם לא היתה באסון זה. נסיתי לברר מי היה מפקד שייטת הצוללות בצי הששי שבים התכון בינואר 1968, כדי לקבל ממנו אינפורמציה כל שהיא בנדון. אולם, כל מאמצי בנדון זה עלו בתוהו.

הפגישה עם מפקד הצי השישי והנה ראו זה פלא, מן השמיים סייעו בידי שלא אצטער על כך שלא השלמתי את מלאכתי ושלא אפקפק, ח"ו, בכוחו של היתר זה. בקיץ שנת תשל"ז, הוזמנתי על ידי הקהילה היהודית בסאן-דייגו אשר בארה"ב, לא הרחק מלוס אנג'לס, להשתתף בחנוכת בית הכנסת המרכזי של הקהילה. מכיוון שהייתי אז אחר התקף לב, יעצו לי רופאי שלא לקבל את ההזמנה. אולם, לאחר הפצרות רבות של רבני הקהילה וראשיה, החלטתי להיענות להזמנה, וליתר בטחון לקחתי אתי את חתני, הקרדיולוג ד"ר ישראל תמרי.

והנה להפתעתי, בבואי לסאן דייגו, הודיעו לי ראשי הקהילה, כי מפקד הבסיס של הצי האמריקאי באוקיינוס השקט, בסאן דייגו, מזמין אותי להיות אורחו של הצי ליום אחד ולסייר בכלי השייט הגרעיניים. הבסיס הימי בסאן-דייגו הוא מגדולי הבסיסים של הצי האמריקאי, אם לא הגדול שבהם. קבלתי את ההזמנה בסיפוק ובהגיע היום המיועד ב-29.8.77, נתקבלתי בכבוד צבאי מלא על ידי אניית הדגל של שייטת המשחיתות הגרעיניות, USS Long Beach CGN 9 - לפי כללי הטכס הנהוגים בצי העולם. מפקד השייטת הזמין אותי להפגש עם קציני המטה שלו ונציגי כלי השייט האחרים, במועדון של האנייה.

מפקד הבסיס... מזמין אותי הרב גורן זכה לכבוד ולהערצה רבה כל ימיו גם בקרב הגויים, ובעיקר האמריקניים-האדוקים, שראו בו אדם קדוש ומיוחד. הרב סימל בעיניהם יותר מכל את חזרתו של עם ישראל - כפי שהוא מתואר ומופיע בספר התנ"ך - לארצו, והגשמת שיבת ציון ההיסטורית המובטחת על ידי הנביאים, כנראה מפני דמותו שמיזגה תורניות, גבורה וצבאיות.

בשיחה שהתפתחה בינינו, שאלתי את מפקד השייטת אולי הוא יודע מי היה מפקד שייטת הצוללות בצי הששי בים התיכון, בינואר שנת 1968. להפתעתי הגדולה ענה לי כי הוא כיהן אז כמפקד שייטת הצוללות בים התיכון. והמשיך כי הוא מבין למה אני שואל זאת, מכיוון שאז אבדה הצוללת "דקר", והתחיל לספר בעצמו ובשטף את כל אשר עשה הצי הששי כדי לפענח את התעלומה, מכיוון שגם הוא חשש בתחילה, שמא היתה זו פעולה עוינת של הצי הרוסי, וביחוד לאחר שגם צוללת צרפתית טבעה אז במימי שרבורג באופן מיסתורי. הוא העמיד את כל השייטת בכוננות גבוהה והחלו לבדוק באמצעים הטכניים שבידיהם, אם היתה פעילות קשר בצי הרוסי, ומה טיבה. אולם לאחר הבדיקות הוכח, לפי דבריו, ללא ספק כי לא היתה שום פעילות קשר יוצאת מן הכלל בצי הרוסי שבים התיכון, בסוף ינואר 1968. הכל התנהל אצלם בצורה שגרתית ביותר.

לפי דעתו של מי שהיה מפקד שייטת הצוללות של הצי הששי האמריקאי באותו זמן, זה מוכיח כי טביעת הצוללת "דקר" לא בוצעה על ידי פעול עוינת של הצי הרוסי, אלא היתה זו תקלה טכנית או טעות אנוש, שהביאה לטביעתה של הצוללת.

פגישה מקרית כביכול זו, עם מפקדה של שייטת הצוללות של הצי הששי ודבריו הקולחים כמשיח לפי תומו, מבלי שהייתי צריך לחקור ולשאול אותו על כל אשר אירע, לפי דעתו, בים התיכון, היוותה את החוליה המשלימה שהיתה חסרה עד אז, במחקר הלכתי-צבאי זה, ואשר חשיבותה לחיזוקו של היתר העגונות של נשי הצוות של הצוללת "דקר", היא עצומה ומכרעת.

משיח לפי תומו עדותו של גוי בעניינים הלכתיים שונים, וביניהם התרת עגונות, לא יכולה להתקבל אלא אם הוא 'משיח לפי תומו', כלומר: לא נחקר בבית דין או בכל מסגרת שיפוטית אחרת, ולא מודע להשלכות עדותו (שאם כך הרי הוא חשוד שישנה מן האמת בשביל להשיג את התוצאות אליהן לבו נוטה) - אלא מספר לאחרים בתום לב את שראה. במקרה שכאן, סבר מפקד הבסיס שהרב גורן מתעניין בגורלה של "דקר" בגלל היותו אלוף בצה"ל באותו הזמן - ואולי אף סתם כאזרח מדינת ישראל - אך לא ידע שדבריו נזקקים להתרת נשות הנעדרים מכבלי עגונות.

סיכום ההיתר

סיכום
התשובה
בראשי תיבות,
ומתן ההיתר
הסופי

אי לזאת יש לסמוך על שיטות הרמב"ם הר"ח ושיטת הגאונים, הראב"ן ורבנו בצלאל אשכנזי המקילים בספינה שאבדה בים, ועל שיטת הגרע"א וסיעתו המיקל גם לדעת הרשב"א הרמ"א והגר"א, וכן יש להסתייע בשיטת המקילים ביחס לאומדנא דמוכח במקרה של מים שאין להם סוף ובהיות האדם בסכנה, ועברה לפחות שנה שזה נקרא אבד זכרו, ואפשר גם לסמוך בזה על הירושלמי, רש"י, החת"ס, התשב"ץ והמבי"ט, וכן על היתר של "תרי רובי" שחידש הגר"ח מוולוז'ין והגר"א ספקטור מקובנא בספריו ועל חוות דעת המומחים מחיל הים שחקרו בדבר, בצירוף שיטת המקילים בהתרת העגונות, כפי שקבע הרא"ש בתשובותיו ולהתיר כל הנשים של צוות "דקר" מכבלי העיגון ללא חשש ופקפוק, מאחר שאין כל סיכוי להשאותם בחיים חיותם.

וה' יאיר עינינו במאור תורתו ויצילנו מכל מכשול ושגיאה, ויקוים בהם דברי הכתוב "אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים".

ועל שיטת הגרע"א וסיעתו המיקל ומחדש שבטביעה שארעה במרחק גדול יותר משלוש שעות שחיה או שיט נידונים הנעדרים כטבעו ושהו עליהם עד שתצא נפשם, ובזה פותר את בעיית העגינות, גם לדעת הרשב"א הרמ"א והגר"א הסוברים שאם לא שהו על הנעדר בטביעתו עד שתצא נפשו אסורה אשתו ואם נישאת לאחר תצא ממנו.

אומדנא דמוכח וכו' - צירוף שיקול הדעת יחד עם התנאים של המקום בו שהה וטבע הנעדר ויחד עם הנתון של "אבד זכרו".

"אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים" - פסוק בתהילים פרק סח פסוק כג. חז"ל (במסכת גיטין דף נז עמוד ב, ובכמה מקומות במדרש) דרשו את הפסוק כך: "מבשן אשיב - מבין שיני אריה אשיב, ממצולות ים - אלו שטובעין בים (אשיב ואביא אותם לחיי העולם הבא)". הדרשה הנ"ל מופיעה כשהיא משולבת בסיפור, המופיע בגרסאות שונות, ומתאר את מסירות נפשם של ילדי ישראל שהעדיפו לטבוע בים ובלבד שלא לחלל את שם השם.

אריאל פיקאר

אחרית דבר

"והמלוין אותו אומרין לו לך בשלום שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך
בשלום"

(רמב"ם הלכות אבל פרק ד הלכה ד)

מותו של אדם קרוב ואהוב הוא מאורע כואב ולעתים אף משתק, אובדן החיים גורם לצער עמוק לבכי ולאבל. המסורת היהודית עיצבה מערכת שלמה ומורכבת של התמודדות עם מוות ושכול, מערכת זו מובילה ומלווה את האבלים מרגע הפטירה או הידיעה על דבר המוות, דרך טקסי הטהרה והקבורה, המספד ושלביה השונים של האבלות. למערכת זו יש התחלה אך יש לה גם סוף. "אל יתקשה אדם על מתו יתר מדאי, שנאמר 'אל תבכו למת ואל תנודו לו', כלומר יתר מדאי שזהו מנהגו של עולם, והמצער עצמו יותר על מנהגו של עולם הרי זה טפש, אלא כיצד יעשה, שלשה לבכי, שבעה להספד, שלשים יום לתספורת ולשאר החמשה דברים." (רמב"ם הלכות אבל פרק יג) המוות שהוא "מנהגו של עולם" נתפס בתודעה כאירוע מתמשך שבסופו, עם תום האבלות, שבים החיים למסלולם. רכושו של המת מתחלק בין יורשיו ואלמנתו מותרת להינשא לאחר. מעגלי חיים נסגרים וחדשים נפתחים במקומם.

אולם לעתים המוות הוא אירוע פתוח הממאן להסגר. כאשר המוות אינו ודאי, כאשר נסיבותיו לוטות בערפל הקרב או הסערה שבים, כאשר הגופה לא הובאה לקבר ישראל. אזי מתווספת על הכאב והחרדה גם תחושת אי הוודאות, שביבים של תקווה חסרת סיכוי ובעיקר, חוסר היכולת של הקרובים לשוב לארצות החיים. במצבים איומים כאלה של ספק מבקשים בני אדם את הוודאות. אולם אין הם יכולים למצוא אותה בתוך עצמם, הם זקוקים למערכת חיצונית, אובייקטיבית שתכריע את הספק ותשיב אותם, אם לא את קרוביהם שאבדו, לחיים. במצבים של עגינות נשים שבעליהן נעלמו נדרשת גם ההכרה החברתית והציבורית שתאפשר לאלמנה לבנות מחדש את חייה. כאן מופיעה ההלכה ומבקשת להציב כללים ברורים ומדויקים לקיבועו של המוות. ההלכה נזקקת לכך בעיקר במצבים בהם צרכי החיים דוחקים את המוות. המקרה הקלאסי הוא התרת עגונות, מצב מודרני ודרמטי יותר הוא תרומת איברים חיוניים מן המת לצורך השתלתם בגופם של חולים העלולים למות. תפקידה של ההלכה הוא לספק את הוודאות של המוות הנדרשת להמשך החיים.

בתודעתם של יהודים מאמינים נתפסת ההלכה כמשקפת את דברו של האל, "דבר ה' – זו הלכה" (בבלי, שבת קלח ע"ב). לפיכך, שימוש נכון במערכת ההלכתית בשאלות קריטיות כגון אלו העוסקות בהתרת עגונות נועד להבטיח את הקביעה המוחלטת אודות המוות. תשובתו של הרב גורן בעניין עגונות הצוללת 'דקר' היא דוגמא מופתית למתן מענה לצורך האנושי בקביעה הטרגית אך הוודאית שאכן ימאי דקר הלכו לעולמם. העיון בתשובה שהובאה לפניכם מלמד על דרכי העבודה של פוסק הלכה והכלים העומדים לרשותו.

הבה ננסה לשרטט את הטיעון הלוגי להיתר עגונות דקר.

1. מה קרה לצוללת דקר? לשאלה זו שתי תשובות אפשריות:

א. דקר טבעה כתוצאה מתקלה טכנית עלומה.

ב. דקר טבעה או נלקחה בשבי כתוצאה מהתערבות גורמים עוינים – מצריים או רוסיים.

2. אם דקר טבעה כתוצאה מתקלה (אפשרות א) אין כל סיכוי שיהיו ניצולים, ואם היו ניצולים הם היו מופיעים או שולחים אות חיים.

3. אפשרות ב שדקר נפגעה כתוצאה מהתערבות גורמים עוינים אינה סבירה כלל מפני שאם היתה מתרחשת התערבות כזו היא היתה נחשפת בצורה כזו או אחרת.

4. נשות לוחמי דקר הן אלמנות ומותרות להינשא.

זהו השלד הלוגי של תשובתו של הרב גורן. כעת נבדוק את מלא נפח התשובה, המונה למעלה ממאה עמודים. כשלושה רבעים של התשובה עוסקים בניתוח מקורות הלכתיים הקשורים לטביעה או היעלמות בים (אפשרות א), וכרבע ממנה עוסק בדיון באפשרות שדקר נפלה בשבי האויב (אפשרות ב), וזאת כמעט ללא שימוש במקורות הלכתיים. מדוע בנויה התשובה כך?

כפי שנאמר במבוא, הדיון ההלכתי העיקרי סובב סביב הסוגיה במסכת יבמות קכא ע"א המבחינה בין מי שנפל למים שיש להם סוף שאשתו מותרת לבין מי שנפל למים שאין להם סוף שאשתו אסורה. לאחר ההבחנה בין המקרים מביא התלמוד שורה של סיפורים שבהם אדם שנפל למים שאין להם סוף ניצל וחזר למשפחתו. לדוגמא:

תניא, אמר רבן גמליאל: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה, והייתי מצטער על תלמיד חכם שבה, ומנו? רבי עקיבא; וכשעליתי ביבשה, בא וישב ודן לפני בהלכה. אמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לי: דף של

ספינה נזדמן לי, וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי [...] אמרתי באותה שעה: כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו: מים שיש להם סוף - מותרת, מים שאין להם סוף - אסורה. תניא, אמר רבי עקיבא: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים, והייתי מצטער על תלמיד חכם שבה, ומנו? רבי מאיר; כשעליתי למדינת קפוטקיא, בא וישב ודן לפני בהלכה. אמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לי: גל טרדני לחברו וחברו לחברו, עד שהקיאני ליבשה. אמרתי באותה שעה: כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו: מים שיש להם סוף - אשתו מותרת, מים שאין להם סוף - אשתו אסורה.

מה מטרתם של סיפורים אלו? ייתכן והם באים להראות את הסבירות שבקביעתם של חכמים שאדם שנפל למים שאין להם סוף אכן יכול לשרוד ולהינצל ולכן הקביעה כי אשתו אסורה הגיונית היא. ומכאן שאם מדובר במצב שבו הסבירות להינצל היא אפסית ניתן יהיה להתיר את האישה. אבל אולי מטרת הסיפורים להראות שגם אם במבט ראשון נראית קביעתם של חכמים בלתי סבירה, מתברר בהמשך "כמה גדולים דברי חכמים" ולכן יש לדבוק בהכרעותיהם של החכמים ולא לערער אחריהם. עיון בפרשנות שניתנה לסוגיה זו במסגרת הדיונים בנושאי עגונות במהלך הדורות מצביע על שתי גישות שונות לנושא. האחת נוקטת בעמדה פורמליסטית הדבקה במשמעותה המילולית של הסוגיה. הגישה השנייה תרה אחרי ההיגיון של הקביעה ההלכתית, היגיון הגובר על התיאור הצורני היבש של המצב הנידון. שתי הגישות באות לידי ביטוי במחלוקת המובאת בספר ראבי"ה ביחס לאירוע של טביעת ספינה סמוך לחופי איטליה בראשית המאה השלוש-עשרה.

רבי אליעזר מוורונא כותב כך:

רואה אני, מדקאמר 'מים שאין להם סוף אשתו אסורה' ולא אמר 'לעולם', שמע מינה דלאו לעולם קאמר. וכך נראה שתלו רבותינו הדבר על חכמי הדור ויראי שמים, שיתכוונו וישכילו על העניין המאורע בדורם, ולא יסמכו על רוב ספינות המטרפות בים וניטענות שרובם למיתה. אך אם יש חזקות אחרות עם הרוב יסמכו על הרוב.¹

לדעתו של חכם זה התלמוד השאיר פתח לשיקול דעתם של החכמים בכל דור להעריך את המצב המיוחד העומד בפניהם ולהתיר את האלמנות אף במקרים של היעלמות בים. השיקול המרכזי, לדעתו, הוא חוסר הסבירות לכך שהבעל שנעלם, אם אכן ניצל, לא ינסה לחזור לביתו או להודיע למשפחתו כי ניצל:

1 ספר ראבי"ה, ח"ד סימן תתקא.

שפעמים יש לתלות הדבר בגלים שהשפילוהו למרחוק או למקום קרוב, ואינו חוזר מפני שטבע שם עם ממונו ויש לו נושים שאם ידעו אנה הוא יתפסוהו [...] אבל עובדא דאתינו עלה ידענו שאין לו נושים. ויש לומר נמי שמא היה לו איבה בלבו על אשתו מפני שלא מצאה חן בעיניו או אינו בר תשמיש כל זה אינו כאן. ע"כ היה נראה בעיני שאשתו מותרת לכתחילה לינשא, וכל ת"ח שיראת שמים בלבו יש לו לדקדק להתירה ולא לאוסרה.

כלומר, החשש במקרה של מי שנפל למים שאין להם סוף אינו בנוי רק על האפשרות שהוא ניצל ושרד את סערות הים, היא בנויה על ההנחה שהשורד אינו מעונין או אינו יכול לחזור לביתו. ולכן כאשר אין סבירות לכך שהאדם הספציפי עליו מתקיים הדיון אינו רוצה או יכול להודיע שהוא חי, יש להניח שהוא טבע ומת ולפיכך אשתו מותרת. זוהי עמדתו של אותו חכם איטלקי, אולם רבי אליעזר בן רבי יואל הלוי (הראבי"ה) אינו מקבל גישה זו:

אחרי שלא התירו חכמים לכתחילה לינשא גבי מים שאין להם סוף [...] ולא קבעו חכמים זמן לדבר, אין בידינו לבדות הדברים מלבנו בלא ראייה ובלא סמך ולתת אמתלות. כי ראינו במקום שרצו חכמים להתיר פירשו הדברים, כגון במשיח לפי תומו ועד מפי עד ופסולי עדות ורבים כאלה. ויש מקומות שהחמירו חכמים ולא חשו לעיגון, כמו במים שאין להם סוף ואין שום עדות אפילו של גוי המשיח לפי תומו [...] אלא חשו חכמים לניסים.

במילים אחרות, אין לנו לסמוך אלא על חכמי התלמוד שקבעו את הקריטריונים ההלכתיים להיתר או לאיסור. קביעות אלו מחייבות ואין לזוז מהם. זוהי גישה פורמליסטית להלכה הרואה את עבודתו של הפוסק במציאת הדמיון או השוני בין המקרה בו הוא דן למקרים המפורשים בהלכה התלמודית. אין לחכם את הזכות לקרוא את הנאמר בתלמוד כדוגמאות בלבד ולבנות את היתרו רק על בסיס סברא רציונאלית.

שתי הגישות שהוצגו כאן מתקיימות במסורת הרבנית לדורותיה. הרב גורן מבקש לבנות את המענה ההלכתי לעגונות דקר על בסיס שתי הגישות גם יחד. בתשובתו ניכר המאמץ להסביר את ההיתר כנובע מחשיבה רציונאלית המבוססת על חוסר הסבירות לכך שמי מימאי דקר ניצל, אך מאידך מבקש הרב גורן להתמודד גם עם הגישה הפורמליסטית ולהראות שהיתרו מבוסס על המקורות התלמודיים כמות שהם. לשם כך מנסה הרב גורן למצוא סימוכין לעמדתו בתוך הסוגיות התלמודיות. הוא דן במקרים המפורשים בתלמוד ובמסורת ההלכתית ומחפש את קווי הדמיון לפרשת היעלמות הצוללת דקר.

המהלך ההלכתי הפורמליסטי המרכזי של הרב גורן הוא הקביעה שהיעלמות דקר נחשבת כמצב של "נפל למים שיש להם סוף". וזאת בעיקר על בסיס הקביעה, שהיא חידושו של הרב גורן, שסריקות מן האוויר בסמוך מאוד לזמן היעלמות הצוללת הופכות את אתר ההיעלמות ל"מים שיש להם סוף", מפני שאם אכן היו ניצולים היתה צפה על פני המים ראייה כל שהיא לכך. בסיכומי של דיון זה כותב הרב גורן:

אחרי כל הברורים ההלכתיים המעשיים והטכניים, והשיטות השונות שהעלינו בנושא זה. יש לנו מספיק נתונים לקבוע כי דין צוות "דקר" לא רק כספינה שאבדה בים, שנותנים עליהם מדרבנן או גם מדאורייתא חומרי חיים וחומרי מתים. כי אם דינם כדין טבעו במים שיש להם סוף [...] אולם כל זה כאשר אין עליה חשש של פגיעה על ידי כוח עוין ושמא נלכדו בשבי על ידי האויב.²

הרב גורן יכול היה ללכת בדרך אחרת. ניתן היה להצביע על חוסר הרלוונטיות של המקרים המתוארים בתלמוד לסיפור דקר; אפשר היה לנטרל את סוגית 'מים שאין להם סוף', על פי דרכו של רבי אליעזר מוורונא, ולטעון שהסוגיה מניחה אפשרות להינצלות ואפשרות לאי יכולת או רצון להודיע על כך. שתי אפשרויות אלו אינן קיימות במקרה דקר. גישה זו היתה מקצרת את התשובה מאוד ומשאירה רק את השלד ההגיוני של הטיעון. הרב גורן מעדיף את העבודה הזהירה והארוכה המחפשת את התקדים בסוגיה התלמודית כפי שהיא, ועושה בה שימוש כדי לבסס את הסברא ההגיונית, על פני דרכי פסיקה אחרות, שישללו את תוקפה של הסוגיה במקרה הזה מכל וכל.

דברים אלו מסבירים את מהלכיו של הרב גורן בשני-השלישים הראשונים של התשובה, שם מרובים, כאמור, הדיונים במקורות הלכתיים. אולם אין בכך הסבר לאופי של חלקה האחרון של התשובה, בו ישנו דיון הלכתי מועט יחסית. הסיבה להתמעטות הדיון במקורות ההלכתיים היא, שכוחו של דיון המתבסס על פרשנות מקורות ההלכה מוגבל במקרה שלפנינו. זאת משום שאחד ההיבטים החשובים של הנושא הנידון הוא החשש שמא ימאי דקר נפלו בשבי הרוסי או המצרי ולמצב זה אין מענה של ממש במקורות התלמודיים.³

2 עמ' קסד.

3 בעמ' קפט-קצ, דן הרב גורן בסוגית "עיר שכבשה כרקום" ובפרשנויות השונות שלה אך מודה ש"קשה בנדון זה לעשות השוואות מהתנהגות הלוחמים בדורות קדומים [...] לתקופתנו אנו".

כאן, בחלקה האחרון של התשובה, עיקר הדיון של הרב גורן הוא בשאלות של סבירות במונחים צבאיים ומדיניים וזאת כמעט ללא שימוש במקורות הלכתיים. על כן, לאחר כל ניתוח האפשרויות ורמת סבירותן כותב הרב גורן:

אולם נשאלה השאלה מנין למדים שרשאים אנו לסמוך על נמוקים מעין אלו שהן סברות מהבנת לבנו ואינן אלא אומדנות כדי להתיר איסור אשת איש של עגונות רבות. שמא חייבים אנו להיות צמודים לכתוב בתורה [...] ושמא אין לנו אלא מה שהתירו חכמים, 'והבו דלא להוסיף עלה' מדעתנו ומאומד ליבנו.⁴

כדי להתמודד עם טיעון זה מביא הרב גורן סדרת ראיות לכך שאכן "יש לסמוך על האומדנא ושקול הדעת בצירוף ראיות אחרות",⁵ כלומר, בסופו של דבר אין מנוס מן ההכרה בכך שהקביעה המתירה את נשות ימאי דקר מבוססת גם על סברא הגיונית אנושית – "אומד דעתנו".

מבנה התשובה ומהלכיה משקפים את המתח בו שרוי פוסק ההלכה העוסק בשאלות חמורות של חיים ומוות, עגינות וממזרות. הוא מבקש לשכנע מבחינה רציונאלית בצדקת טענותיו, אך הוא גם נדרש לתת תוקף לטענותיו מכוחה של ההלכה על מקורותיה הרבים והמגוונים. לשם כך נדרשת עבודה פרשנית מאומצת שתקרב בין ההכרה האנושית אודות המציאות הקונקרטית כהיעלמות 'דקר' לבין דבריהם של חכמים השייכים למציאות שונה מאוד. מאמץ זה נדרש מכמה סיבות. ראשית מפני הצורך החברתי והפוליטי לצאת ידי חובת כל הדעות, ולבסס את התשובה ההלכתית המתירה על מרב המסורת הפרשנית והמשפטית, כך שלא יהיו עליה עוררין והאלמנות תוכלנה להינשא.

אולם נדמה שבנושא זה קיים גם צורך רגשי אנושי המבקש מקור סמכות על-אנושי לקביעת החיים והמוות. במצבים טראגיים שכאלו אנו רוצים לימיננו את יד ההשגחה העליונה, איננו רוצים להכריע מאומד דעתנו הדלה, אלא לתת להשערתנו גושפנקא אלוהית. השימוש במקורות ההלכה מעניק את הביטחון הדרוש בשעות קשות שכאלו.

בְּלֵעַ הַמּוֹת לְנֶצַח וּמָחָה אֶדְנִי ה' דְּמָעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחָרַפְתָּ עִמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי ה' דָּבָר (ישעיהו כה, ח)

4 עמ' קפג.

5 עמ' קפד.

סדרת רשו"ת, בעריכת יואב שורק, פותחת בפני הקורא העברי המשכיל צוהר אל העולם העשיר של ספרות הרשו"ת (שאלות-ותשובות), כור-הברזל של התפתחות ההלכה.

כל כרך בסדרה עורך לקורא היכרות עם אחד מגדולי הפוסקים של זמננו, ועם אחת מתשובותיו שהשפיעה על מסורת הפסיקה ועל חייהם של יהודים רבים.

עגונות דקר | הרב שלמה גורן

עד היום מזוהה הרב שלמה גורן (1918-1994), יותר מכל אדם אחר, עם תפקיד הרב הצבאי הראשי. הרב, שכבר כ'עילוי' בן שבע עשרה הוסמך לרבנות, התגייס ללח"י, ומאוחר יותר – להגנה ונלחם כצלף. גם כרב הראשי של הצבא הצעיר נלחם בלילה ופסק הלכה ביום. אחד הרגעים המשמעותיים שבהם נזכרת פעולתו היא הדיון במעמדן ההלכתי של נשות אנשי צוות הצוללת 'דקר'. הצוללת, שבחורף שנת 1968 זה אך נרכשה, נעלמה במצולות הים התיכון בדרכה לארץ והותירה את נשות אנשי הצוות עגונות, כעוגן שהספינה שבקצה החבל שלו נעלמה. התרת עגונות היא מהפעולות הקשות שפוסק הלכה יכול ליטול על עצמו: פסיקה מקלה מדי עלולה לגרום לנשים נשואות להינשא בעוד בני זוגן בחיים, ופסיקה מחמירה מדי דנה את האישה לעגינות עד. במקרה של 'דקר' מדובר היה בנשים רבות, רובן צעירות.

התרת עגונות מעמידות אתגר מיוחד של מסורת ומודרניות, עימות בין הדרכים המסורתיות לבירור האמת ההלכתית ובין הכלים המודרניים לבירור האמת. על הרב גורן הוטל להכריע בשאלות פרשניות, בשאלות מדעיות, ובשאלות עקרוניות: האם היעלמות הספינה נחשבת ל'מים שאין להם סוף' או ל'מים שיש להם סוף'? האם השערות מדעיות נחשבות לאמינות בעיני ההלכה?

את ביאור התשובה כתב דוד ברוקנר שהוסיף גם מבוא על הרב גורן ומבוא הלכתי. לספר נוספה אחרית דבר מאת הרב ד"ר אריאל פיקאר ממכון הרטמן בירושלים המנתח את עמידתו של הרב גורן בין ההלכה לבין השיח המודרני.

ירושלים

www.massa.co.il

www.massculture.co.il

0 00730000903 0
דאנאקורד 73-903

מחיר מומלץ: 54 ש"ח כולל מע"מ